

terminàlia

REVISTA SEMESTRAL
NÚM. 17 · JUNY 2018
ISSN: 2013-6692 (impresa);
2013-6706 (electrònica)

f. BOT Gènere de plantes arbòries o arbustives erectes de la família de les combretàcies, de flors petites i en general verdes o blanques, que comprèn unes 225 espècies pròpies de regions tropicals. Se n'utilitza la fusta, i també serveix com a planta ornamental i és font de tanins.

f. pl. MIT Festes en honor del déu de la mitologia clàssica romana Tèrminus, déu protector dels límits dels camps i de les fronteres. Els pagesos les celebraven anualment el 23 de febrer.

f. SCATERM Revista de la Societat Catalana de Terminologia.

La Societat Catalana de Terminologia, punt de trobada de la terminologia catalana

La Societat Catalana de Terminologia (SCATERM) és hereva de l'Associació Catalana de Terminologia (ACATERM, fundada l'any 2002) i va esdevenir filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) l'any 2008. Com a societat filial de l'IEC, la SCATERM treballa per ser un punt de referència en l'àmbit terminològic i té per finalitat difondre i promoure l'activitat terminològica en català, sobretot en els àmbits científics i tècnics. Així mateix, la SCATERM constitueix un lloc de trobada per a l'intercanvi d'informació i de coneixements entre totes les persones i organitzacions vinculades d'una manera o altra amb la terminologia.

Feu-vos-en socis!

La SCATERM us convida a participar activament en la cooperació i la difusió del treball terminològic. Com a socis, us animem a aportar idees, proposar activitats, presentar ponències en les jornades i seminaris, i col·laborar amb la revista TERMINÀLIA, trametent articles o propostes per a la secció «Espai de trobada».

Els socis de la SCATERM poden gaudir d'aquests avantatges:

- Recepció de TERMINÀLIA, revista científica de periodicitat semestral.
- Accés exclusiu a les publicacions de la Societat que es fan amb el format EPUB per a dispositius mòbils i llibres electrònics (en concret, les «Memòries de la Societat Catalana de Terminologia» i les «Eines de Terminologia»), a més de l'accés lliure a la versió en línia.
- Descompte d'un 50 % en les publicacions de l'IEC.
- Accés a la Biblioteca de Catalunya i a les biblioteques de les universitats de Catalunya.
- Cada soci col·lectiu pot designar quatre representants que gaudiran dels avantatges anteriors, que són aplicables individualment.

Existeixen tres tipus de quotes anuals: per a socis individuals, per a socis col·lectius i per a socis júnior (amb una quota reduïda). Si voleu més informació, visiteu <http://scaterm.iec.cat>, on trobareu les quotes actualitzades i la butlleta d'alta.

SUMARI

EDITORIAL

Aquest número 5

ARTICLES

Víctor Ruiz Aldana
La neologia de Jacques Lacan: apunts morfològics 7

Maria Teresa Zanola
La terminologie des arts et métiers entre production et commercialisation : une approche diachronique 16

Oksana Polyakova, Miguel Ángel Candel-Mora
Análisis del léxico especializado de los procesos y recursos formativos en el entorno académico del Espacio Europeo de Educación Superior en ruso y en español 24

ENTREVISTA

TERMINÀLIA parla amb...
Josep Maria Rabella i Vives,
professor de la Universitat de Barcelona
i especialista en cartografia 32

DOSSIER: Terminologia de la cartografia i els sistemes d'informació geogràfica

Introducció 38

Joan Nunes
La terminologia dels sistemes d'informació geogràfica 39

Marta Prevosti
Terminologia per a la cartografia històrica de l'antiguitat. L'exemple de la TIR-FOR 44

Recursos terminològics sobre geografia 47

ESPAI DE TROBADA

L'Atlas lingüístic mariner de Francesc de B. Moll 49
Jaume Corbera Pou

Crònica de la XIV Jornada de la SCATERM 50
Societat Catalana de Terminologia (SCATERM)

SEMBLANÇA: Pau Vila (1881-1980) i Marc-Aureli Vila (1908-2001)

**A propòsit de Pau Vila (1881-1980)
i de Marc-Aureli Vila (1908-2001). La geografia
com a construcció d'un «llenguatge del món»** 51
Joan Tort i Donada

TERMINÀLIA
Número 17 (2018)

IMATGE DE PORTADA:
Delta del riu YuKon
Font: Copernicus Sentinel (2017),
esa.int/spaceimages, CC BY-SA 3.0 IGO

DIRECTORA:
M. Teresa Cabré Castellví (UPF, IEC)
EDITOR EN CAP:
Mercè Lorente Casafont (UPF, IEC)
CONSELL DE REDACCIÓ:
Ester Bonet (SCATERM), Marisa Carrió (UPV),
Glòria Fontova, (TERMCAT), Pilar Sánchez-
Gijón (UAB), Laura Santamaria (UAB)

CONSELL CIENTÍFIC: Gerhard Budin (Univ.
de Viena), Mercè Durfort (UB, IEC), Tina
Célestín (OQLF), Guiomar Ciapuscio (UBA),
Loïc Depecker (Univ. de París 1), Pamela Faber
(UGR), Joan Martí Castell (URV, IEC)

CORRECCIÓ: Serveis Editorials de l'Institut
d'Estudis Catalans
CAPçalera de la revista: Jesús Carrasco
DISSENY I MAQUETACIÓ: Esteva&Estêvão
IMPRESSIÓ: La Gran Impressió

EN AQUEST NÚMERO HAN COL·LABORAT:
Miguel Àngel Candel-Mora, Jaume Corbera,
Amor Montané, Joan Nunes, Víctor Pàmies,
Oksana Polyakova, Marta Prevosti,
Josep Maria Rabella, Víctor Ruiz,
Mariona Torra, Joan Tort, Maria Teresa Zanola.

SOCIETAT CATALANA DE TERMINOLOGIA
<http://scaterm.llocs.iec.cat>
President: Miquel-Àngel Sánchez Ferrer
Vicepresidenta: Judit Feliu
Secretària: Mireia Trias
Tresorera: M. Teresa Miret
Vocals: Ester Bonet, Amor Montané
Delegada de l'IEC: Mercè Lorente

La propietat intel·lectual dels articles és dels
respectius autors.

Els autors en el moment de lliurar els articles
a *Terminàlia* per a sol·licitar-ne la publicació
accepten els termes següents:

— Els autors cedeixen a la SCATERM els drets
de reproducció, comunicació pública
i distribució dels articles presentats per a ser
publicats a *Terminàlia*.

— Els autors responen davant la SCATERM
de l'autoria i l'originalitat dels articles
presentats.

— És responsabilitat dels autors l'obtenció
dels permisos per a la reproducció de tot el
material gràfic inclòs en els articles.

— La SCATERM està exempta de tota
responsabilitat derivada de l'eventual
vulneració de drets de propietat intel·lectual
per part dels autors.

— Els continguts publicats a la revista estan
subjectes —llevat que s'indiqui el contrari en
el text o en el material gràfic— a una llicència
Reconeixement - No comercial - Sense obres
derivades 3.0 Espanya (by-nc-nd) de *Creative
Commons*, el text complet de la qual es pot
consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>. Així doncs, s'autoritza
el públic en general a reproduir, distribuir i
comunicar l'obra sempre que se'n reconegui
l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci
un ús comercial ni cap obra derivada.

— *Terminàlia* no es fa responsable de les idees
i opinions exposades pels autors dels articles
publicats.

Llicència completa:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Les revistes de l'IEC allotjades a l'Hemeroteca
Científica Catalana utilitzen com a descriptors
les quinze propietats recomanades al Dublin
Core Metadata Element Set, versió reduïda de
la norma ISO 15836 (2009).

PREU D'AQUEST EXEMPLAR: 13 euros

SUBSCRIPCIONS: El preu de la subscripció
és de 26 euros l'any, per dos números de la
revista. Els membres de la Societat Catalana
de Terminologia en són automàticament
subscriptors i la reben sense que això
representi cap encariment de la quota anual.
Per subscriure-us-hi o per demanar més
informació, adreceu-vos a:

Revista TERMINÀLIA
Societat Catalana de Terminologia
Carrer del Carme, 47 · 08001 Barcelona
Telèfon: 935 529 104 · Fax: 932 701 180
Adreça electrònica: terminalia@iec.cat

ISSN: 2013-6692 (edició impresa);
2013-6706 (edició electrònica)
Dipòsit legal: B-44926-2009
Any d'inici de la revista: 2009

Aquesta revista és accessible en línia des de:
<http://publicacions.iec.cat>,
<http://revistes.iec.cat>, <http://terminalia.iec.cat>,
<https://issuu.com/institut-destudis-catalans>

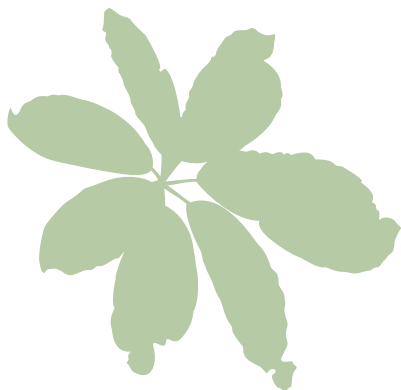
Revista indexada a: CARHUS Plus+, CIRC,
CiteFactor, DIALNET, DICE, DOAJ, Dulcinea,
EBSCO, ERIH PLUS, Google Acadèmic, Hispana,
IEC, ISOC, JournalTOCs, Latindex, MIAR,
MLA, RACO, REDIB, RESH, SHERPA ROMEO,
TIB.eu, TRACES, Ulrich's PDDb, WorldCat.

Amb la col·laboració de:

Impress en paper 100 % reciclat

Aquest número

Ens plau oferir-vos un nou número de **TERMINÀLIA**, que inclou el monogràfic «Cartografia i terminologia», un tast de la intersecció de la terminologia amb una de les grans àrees de la geografia, segurament una de les que ha gaudit de més canvis deguts a l'ús metodològic de les tecnologies de la informació.

Per remarcar l'abast extremament ampli de les activitats cartogràfiques, a la secció «Dossier», hi trobareu un article de Marta Prevosti, investigadora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, sobre la terminologia de la cartografia històrica de l'antiguitat, i un altre de Joan Nunes, professor del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, sobre la terminologia de la cartografia i dels sistemes d'informació geogràfica (SIG). Completa el «Dossier» un recull dels vocabularis publicats en llengua catalana dins de l'àmbit de la geografia en general.

A la secció «Entrevista», parlem amb Josep Maria Rabella, professor emèrit de la Facultat de Geografia de la Universitat de Barcelona i coautor de diccionaris especialitzats en aquesta temàtica.

La «Semblança» d'aquest número està dedicada als geògrafs Pau Vila i Marc-Aureli Vila, i la signa el professor Joan Tort, de la Universitat de Barcelona i membre de la Societat Catalana de Geografia.

A la secció «Articles», s'hi inclouen tres textos de temàtica ben variada, avaluats positivament després d'una doble revisió cega externa. El primer, en català, a càrrec de Víctor Ruiz, traductor graduat a la Universitat Pompeu Fabra, és un estudi sobre la creativitat lèxica en l'obra del psiquiatre i psicoanalista francès Jacques Lacan. L'article de la professora Maria Teresa Zanola, de la Universitat Catòlica de Milà, en francès, és un estudi diacrònic de la terminologia dels

arts i els oficis. Finalment, Oksana Polyakova, de la Universitat Catòlica de València, i Miguel Ángel Candel-Mora, de la Universitat Politècnica de València, ens ofereixen una anàlisi contrastiva, en castellà, de la renovació de la terminologia de la gestió acadèmica en castellà i en rus, a partir de la implantació de l'Espai Europeu d'Educació Superior.

A la secció «Espai de trobada», hi trobareu la presentació del nou *Atlas lingüístic mariner*, de Francesc de Borja Moll, una edició en format d'atles digital de les enquestes inèdites realitzades per Moll a finals dels anys seixanta del segle passat, a càrrec del seu director, Jaume Corbera, professor de la Universitat de les Illes

Balears. Una presentació ben adient per al número que teniu a les mans, ja que es tracta d'una cartografia feta a partir d'un treball terminològic de gran interès. Completa aquesta secció la crònica de la XIV Jornada de la Societat Catalana de Terminologia (SCATERM), celebrada a l'Institut d'Estudis Catalans, el passat 14 de desembre de 2017, i dedicada a «La terminologia de la Gramàtica».

Desitgem que gaudiu de la lectura. De ben segur que aquest estiu mirareu els mapes amb uns altres ulls.

EL CONSELL DE REDACCIÓ

TERMINÀLIA és la revista de la Societat Catalana de Terminologia, SCATERM, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Té una periodicitat semestral i es publica en paper i en suport electrònic.

Són ben reconegudes arreu les activitats terminològiques catalanes (en formació, en recerca, en normalització, en producció de recursos). **TERMINÀLIA** és, doncs, una publicació catalana amb una clara voluntat de projecció exterior; per aquest motiu, les llengües de la revista són el català i l'anglès. A la secció «Articles» s'admeten també originals en castellà i en francès. A la resta de seccions, quan hi ha contribucions en llengües diferents de les quatre esmentades, els textos es tradueixen al català per a la versió impresa de la revista i, a la versió electrònica, es publica tant l'article en la llengua original com la traducció al català.

La temàtica de la revista gira entorn de la terminologia, en sentit ampli, i també s'estén a àmbits afins (anàlisi del discurs especialitzat, traducció especialitzada, història del discurs científic, ensenyament de llengües amb propòsits específics, enginyeria lingüística aplicada al treball terminològic, corpus lingüístics de contingut especialitzat, etc.).

El 100 % dels continguts de la revista són contribucions originals. La revista està estructurada en seccions fixes, que pretenen reflectir la situació actual de les diverses activitats terminològiques i d'àmbits afins, i també servir d'òrgan d'intercanvi i d'expressió dels diversos perfils professionals vinculats a la terminologia. És un objectiu principal de la revista publicar articles de qualitat i que hagin superat una doble revisió cega.

La neologia de Jacques Lacan: apunts morfològics

VÍCTOR RUIZ ALDANA
Universitat Pompeu Fabra
victor.ruiz@upf.edu

Victor Ruiz Aldana és graduat

en Traducció i Interpretació (2015) i màster en Estudis de Traducció (2016) per la Universitat Pompeu Fabra (UPF). Les seves línies d'interès principals són la neologia i la variació lingüística, i ha impartit assignatures de llengua catalana, terminologia i traducció al Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge de la UPF. Actualment és traductor literari, i traductor i gestor de projectes en una empresa de traducció.

Resum

La neologia és una disciplina relativament nova que cada any guanya interès. A més, normalment demana interdisciplinarietat per comprendre completament tot el que ens pot oferir. En aquest article presentem una anàlisi morfològica d'una selecció de neologismes presents en una llista d'obres de Jacques Lacan, un dels psiquiatres i psicoanalistes de més renom i, alhora, més controvertits del segle xx. Després d'una introducció i la presentació de la figura de Lacan continuem amb l'anàlisi, en què incloem explicacions morfològiques dels quinze neologismes per mostrar el grau de transgressió de la neologia lacaniana. Per concloure, presentem algunes reflexions sobre els (no) límits de les regles de formació de mots, i com això pot ser interessant i fructífer per al desenvolupament de la disciplina.

PARAULES CLAU: neologia; psicoanàlisi; formació de paraules; acronímia; estranyesa

Abstract

Jacques Lacan's neology: morphological notes

Neology, a relatively new discipline that is arousing more interest year by year, usually requires interdisciplinarity to fully understand everything it has to offer. In this paper we present a morphological analysis of a selection of neologisms found in a set of works by Jacques Lacan, one of the most renowned and, at the same time, controversial psychiatrists and psychoanalysts of 20th century. Following an introduction and a brief presentation of Lacan, we move on to an analysis, consisting of a subsection for each selected neologism in which a study from a morphological standpoint is made in order to point out the degree of transgression. Finally, some considerations on the (no-)limits of rules in word formation are presented, and on how this could be interesting and profitable for the development of the discipline.

KEYWORDS: neology; psychoanalysis; word formation; blending; strangeness

TERMINÀLIA 17 (2018): 7-15 · DOI: 10.2436/20.2503.01.116

Data de recepció: 15/3/17. Data d'acceptació: 11/4/17

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introducció

La neologia és, avui dia, una disciplina autònoma i reconeguda (Cabré, 2015, p. 126) que gaudeix d'una salut considerable entre els investigadors de diversos àmbits del coneixement. Això no obstant, no sempre ha estat així, i és fàcil trobar mostres de rebuig cap al fenomen de creació de noves unitats i el seu estudi. El 1863 Antonio María Segovia, acadèmic de la Reial Acadèmia Espanyola de la llengua, titllava el neologisme de «vicio» (Segovia, 1863, p. 1) i deia que «toda voz bárbara y que por su estructura repugna a la índole de nuestra lengua, debe omitirse inexorablemente»; un fet certament anecdòtic actualment, però no per això menys curiós. Si avancem en el temps, l'única referència al concepte de *neologisme* que introdueix André Martinet en la seva obra *Éléments de linguistique générale* (1964) és aquella que es refereix exclusivament al neologisme com una de les conseqüències possibles de l'esquizofrènia o la psicosi.¹

Més endavant, el 1975, veu la llum *La créativité lexicale* de Louis Guilbert, obra que, juntament amb d'altres (Deroy, 1971; Quemada, 1971; Rey, 1976), estableix els fonaments sobre els quals es construiria sobretot la manera científica d'investigar sobre neologia. Sense entrar a discutir conceptes com *nou* o *novetat*, que continuen generant debats, el cert és que aquestes obres van ajudar a assolir metodologies coherents i sistemàtiques per extreure i analitzar neologismes. En el context espanyol, i específicament català, Maria Teresa Cabré crea el 1988 l'Observatori de Neologia (d'aquí endavant, OBNEO), establert en aquell moment a la Universitat de Barcelona i traslladat, el 1994, a la Universitat Pompeu Fabra.

La metodologia emprada com a marc teòric en aquest article és la que s'utilitza encara avui dia a l'OBNEO, i pot consultar-se en línia.² A propòsit d'aquesta metodologia, el més destacable i determinant per a aquest article és el criteri a l'hora de decidir si una paraula és o no un neologisme. Ja l'any 1976 Rey va descriure el neologisme com un «pseudoconcepte» i, a més de posar sobre la taula algunes qüestions encara debatudes, va proposar tres criteris diferents per catalogar els neologismes des de diferents punts de vista: el criteri temporal, que s'aplica a paraules que han aparegut recentment; el criteri documental, és a dir, la presència en obres lexicogràfiques o en altres corpus textuais, i el criteri psicolingüístic, que té a veure amb les paraules que el parlant percep com a noves. Per al que ens proposem en aquest treball, el criteri adoptat és el lexicogràfic: considerem neologisme tota paraula que no reculli almenys una obra de referència (en aquest cas, per al francès, *Le Grand Robert* i *Le Petit Robert*, en endavant, LGR i LPR, respectivament).

Per tant, i basant-nos en el que s'ha exposat anteriorment, aquest article presenta una mostra d'alguns dels neologismes que es poden trobar a l'obra de Jacques Lacan amb l'objectiu d'il·lustrar fins a on pot

arribar el grau de transgressió de les regles de formació de paraules, i com els neologismes que més se n'allunyen poden contribuir als estudis en neologia. Concretament, a les pàgines següents expliquem, en primer lloc, el corpus d'anàlisi de què s'han extret els neologismes, per presentar, tot seguit, el recull de neologismes, i se'n destaquen els aspectes morfològics més rellevants. Finalment, les conclusions inclouen una síntesi global de l'anàlisi i algunes reflexions posteriors.

2 La figura de Jacques Lacan

2.1 Jacques Lacan, psicoanalista

Al segle XIX va néixer una de les disciplines més controvertides encara avui dia i el que se'n convertiria en pare fundador i principal impulsor: la psicoanàlisi i Sigmund Freud, respectivament. El 1900 es va publicar el seu *Die Traumdeutung*, traduït al castellà com *La interpretación de los sueños*³ l'any 1923, i al català com *La interpretació dels somnis*⁴ l'any 1970. És indiscutible l'impacte de Freud en el pensament europeu, tant entre els seus detractors com entre els seus adeptes. Les seves teories van fonamentar una disciplina considerada una pseudociència per molts, però que tot i així és una part important dels currículums de psicologia i filosofia.

El que va propugnar Freud va prendre camins, sovint, totalment oposats, i fins i tot enfrontats. És en aquest moment quan apareix la figura de Jacques Lacan (París, 1901 - París, 1981), psiquiatra francès que, davant la presumpta perversió de les teories freudianes, va presentar el seu *retour à Freud* contra algunes de les escoles principals que, malgrat tenir el seu origen en Freud, s'havien allunyat massa, en opinió de Lacan, de les idees del metge austríac. Això no obstant, els ensenyaments lacanians se'n van allunyar també prou perquè es creés el lacanisme i diferents escoles lacanianes de psicoanàlisi a diversos països.

Jacques Lacan ha passat a la història com un dels psicoanalistes més destacats del segle XX, i és així com el coneix el públic general. Tanmateix, Lacan té una característica que pot generar interès per a la lingüística en general i per a la neologia en particular: la seva faceta com a neòleg. Es calcula que Lacan va crear i introduir a les seves obres, aproximadament, més d'un miler de neologismes, majoritàriament hàpaxs (només apareixen un cop) i alguns que es repetirien al llarg dels anys, en obres publicades tant en vida seva com pòstumament.

Quant a les seves obres, el gruix el formen els dos volums d'*Écrits* (1966) i *Autres écrits* (2001), dues obres de pes que contenen un nombre important d'articles i publicacions inèdits fins aleshores; i els seus *Séminaires*, la majoria transcrits i publicats a l'editorial parisenca *Le Seuil* per iniciativa de Jacques-Alain Miller, destacat psicoanalista francès.

2.2 Jacques Lacan, neòleg

Succintament, l'estil d'escriptura de Lacan era voluntàriament fosc i misteriós (Lemaire, 1977). Ell mateix no rebutjava del tot les opinions que el comparaven amb Góngora, tal com explica als seus *Écrits* (Lacan, 1966, p. 391), i, en certa manera, no hauria de sorprendre, ja que Lacan sempre va viure a l'ombra de l'imponent figura de Freud: la voluntat d'allunyar-se prou del pare de la psicoanàlisi per crear la seva pròpia escola podria ser una de les raons d'aquesta obscuritat i barroquisme en l'escriptura, i de la quantitat de neologia en les seves obres, en un intent per destacar la novetat d'allò que presentava (Mascheroni, 2014).

Pel que fa a la neologia, si seguim la dicotomia clàssica i més recurrent desenvolupada sobretot per Guilbert el 1975 (i represa, entre d'altres, a Cabré, 1989) que separa els neologismes en denominatius i estilístics (o connotatius) segons la seva motivació, podríem considerar que gairebé la totalitat dels neologismes creats per Lacan són purament estilístics o expressius; aquest argument se sostindria en el fet que la major part no semblen haver aparegut per la necessitat d'omplir un buit denominatiu —o per fer referència a una nova realitat—, sinó per una clara voluntat lúdica i provocativa. Per reforçar aquest argument, considerem important destacar també que en alguns dels *Séminaires* consultats s'han transcrit riures de l'auditori que en aquell moment escoltava Lacan. Podem, per tant, fer-nos la idea que Lacan intentava controlar el públic, fent-lo ensopegar de tant en tant (Mascheroni, 2014), confonent-lo o sorprenent-lo, mitjançant l'ús de jocs de paraules i homofonies.

És cert, però, que la neologia en l'obra de Lacan seria un bon exemple de neologismes que posen en dubte una frontera ben delimitada entre denominatiu i estilístic. En relació amb aquest problema, Llopart (2016, p. 38-46) duu a terme un repàs exhaustiu de les diferents denominacions que han aparegut i coexistit al llarg dels anys per fer referència al mateix fenomen i posa en dubte una dicotomia clara i delimitada; i és cert que en molts casos és difícil afirmar que un neologisme ha nascut amb una voluntat completament denominativa o completament estilística, sense que totes dues possibilitats s'apropin i es difuminin. De tota manera, en aquest article, per tal de no dificultar-ne la comprensió, s'hi manté la dicotomia clàssica ja esmentada.

L'obra 789 *néologismes de Jacques Lacan* (Bénabou et al., 2002) recull una mostra interessant de la neologia lacaniana ordenada alfabèticament i amb informació relativa a l'any de publicació o creació, i contextos d'aparició. A més, s'hi presenta una reflexió sobre el fet que podríem considerar els neologismes lacanians simples mots d'esprit,⁵ un concepte que ja forma part de la llengua comuna en francès (l'LGR el defineix com «mot amusant, drôle, spirituel»), però que continua mantenint una importància cabdal en l'àmbit de la psi-

coanàlisi.⁶ A Bénabou et al. (2002, X) es planteja la dificultat a l'hora de realitzar el glossari que presenten per escollir les paraules i distingir-les com a neologismes per se o simples bromes, acudits lingüístics enginyosos amb poc interès neològic. La conclusió a què arriben (i la que es té en compte en aquest treball) és que poden trobar-se motius per considerar totes les paraules noves —«noves» des d'un punt de vista lexicogràfic (Rey, 1976)— com a neologismes, independentment de la motivació o efecte que s'hi persegueix.

3 Estudi dels neologismes de Lacan

L'anàlisi que presentem en aquest article es basa en una selecció de neologismes d'un conjunt d'obres de Jacques Lacan. Concretament, els quinze neologismes que formen l'anàlisi s'han extret dels *Séminaires* que oferien una quantitat més elevada de neologismes, d'un període que comprèn des del 1964 al 1976 (segons les dades de Bénabou et al., 2002). Cal dir que els *Séminaires* de Lacan eren realment seminaris orals que ell va impartir a diferents indrets, entre els quals destaca la Sorbona. Eren, a més, lliçons no escrites, probablement amb una estructura general però improvisades, que l'autor mai va arribar a posar en paper. Per tant, qui es va encarregar de transcriure-les i de fer que es publicuessin va ser Jacques-Alain Miller. Aquest fet va provocar que entre diferents versions i traduccions dels *Séminaires* existeixin grans diferències entre els textos, principalment ortogràfiques, i sobretot pel que fa als neologismes, com comentarem més endavant.

Els neologismes s'han seleccionat perquè, per les seves característiques morfològiques, constitueixen una mostra il·lustrativa del que podem trobar a l'obra de Lacan. Veurem que, d'aquests quinze, deu són acrònims, atès que són els més abundants i, des d'un punt de vista morfològic per als objectius d'aquest treball, els més interessants; o, dit d'una altra manera, s'ha donat més pes als acrònims del corpus perquè suposen una extensió o transgressió més radical de les regles de formació de mots. Pel que fa als altres exemples de l'anàlisi, el criteri de selecció ha consistit a seleccionar-ne els que s'ha considerat que representaven millor certs grups de neologismes (amb característiques morfològiques similars, derivats del mateix substantiu, etc.). Els neologismes seleccionats són, per ordre alfabètic, els següents: *affreud*, *âmer*, *âmoreux*, *-euse*, *âmusement*, *édupation*, *Évie*, *désidération*, *disqu'ourcourant*, *nyakavoir*, *pense-choses*, *ragade*, *seskecé*, *stafarla*, *sujet supposé savoir* i *trieber*.

Així mateix, cal dir que en cap cas s'aprofundeix en el significat de cap dels neologismes, ja que gairebé sempre són necessaris coneixements en psicoanàlisi i filosofia. Si en algun moment fem esment d'algun aspecte semàntic és perquè hem considerat que és important per a l'anàlisi morfològica.

A continuació, analitzem individualment cada neologisme i incidim en aquells aspectes més rellevants per al propòsit d'aquest article. En el primer apartat tractem els neologismes formats per acronímia (ordenats alfabèticament) i, en el segon, els neologismes formats per altres processos. S'ha decidit incloure abans de cada anàlisi els contextos d'aparició, més o menys extensos, per afavorir-ne la comprensió i poder observar què acompanya a cada neologisme.

3.1 Neologismes formats per acronímia

A continuació exposem els neologismes seleccionats que s'han format mitjançant un procés d'acronímia, ordenats alfabèticament. Com hem comentat, són una mostra clara d'extensions de les regles de formació de paraules, ja que són paraules l'estructura de les quals no és gaire habitual en la llengua, ja sigui pel nombre d'elements que les formen, per la inclusió d'un nom propi, etc.

a) *affreud/a-Freud*

Joyce est un **affreud**, je dirai, avec le jeu de mots sud affreux. Il est un ajoyce.

Aquest neologisme és un cas bastant representatiu d'una categoria que podria incloure tots els neologismes formats a partir d'un nom propi. És, a més, un cas complex a l'hora de decidir amb quina de les diferents formes que trobem en les diferents versions de l'obra *Le sinthome* (seminari pronunciat en 1975 i 1976, publicat el 2005) quedar-nos; a més, de l'ortografia en depèn el procés de formació amb què l'etiquetem (prefixació o acronímia). Les obres en francès consultades (Bénabou et al., 2002; Lacan, 2005) el recullen com *affreud*; en canvi, a la traducció de Rodríguez Ponte apareix com *a-Freud*, probablement perquè es va considerar que el lector hispanoparlant no reconeixeria de tota manera l'adjectiu *affreux* 'horrorós'. Tanmateix, en una de les versions es neutralitzava el neologisme original per *affreux*, potser per considerar-lo un error de transcripció.

Lacan explicita la presència de l'adjectiu *affreux* en la seva creació, però el joc lingüístic no acaba aquí: tenint en compte la pronunciació francesa habitual del cognom Freud, a Pasternac (2003, p. 47) es defensa la possibilitat que també existeixi la intenció de fer referència a l'adjectiu anglès *afraid* 'espantat', atès que aquest neologisme s'utilitza per atacar James Joyce, cèlebre escriptor britànic autor, entre d'altres, d'*Ulisses*, i que prèviament havia tingut problemes de dialèctica amb Freud.

Des d'un punt de vista descriptiu, si consideréssim la forma *a-Freud*, ens trobaríem davant d'un neologisme format pel prefix privatiu *a-* i un nom propi al qual negaria. Si, per contra, ens quedéssim amb la forma *affreud*, es tractaria d'un acrònim format per l'adjectiu

affreux i el nom propi Freud. El que és indubtable és que Lacan volia fer referència al pare de la psicoanàlisi, cosa que podem comprovar amb el context en què apareix.

b) *âmer i altres derivats de âme*

[...] l'**âme** en français, au point où j'en suis, je ne peux m'en servir qu'à dire que c'est ce qu'on **âme** : j'**âme**, tu **âmes**, il **âme**, vous voyez là que nous ne pouvons nous servir que de l'écriture, même à y inclure jamais : j'**âmais**.

Mais il se trouve, il se trouve que les femmes aussi sont **âmoreuses**, c'est-à-dire qu'elles âment l'âme. Qu'est-ce que ça peut bien être que cette âme qu'elles âment dans le partenaire, pourtant homme jusqu'à la garde [rires], et dont elles se sortiront pas ?

Ben voilà, c'était ça le début de ma lettre, c'était un « **âmusement** » !

En aquest cas ens trobem amb un dels neologismes del corpus que forma una família semàntica més completa, extensa i productiva. L'entrada que encapçala aquesta secció, *âmer*, està formada pel substantiu francès *âme* 'ànima' i el verb *aimer* 'amar'. Es tracta, doncs, d'un verb transitiu format per acronímia, una categoria gramatical no gaire habitual en aquest tipus de procés de formació, que acostuma a produir acrònims nominals en un alt percentatge (Freixa et al., 2015, p. 110-111). És, a més a més, el neologisme amb més ocurrencies a les obres consultades.

Amb relació als seus derivats, en el corpus de què partim es va recollir també l'adjectiu *âmoreux -euse* i el substantiu *âmusement*, tots dos acrònims, formats, de nou, a partir d'*âme* i de les paraules amb què generen quasihomografia (*âmoreux -euse* 'amorós -osa' i *âmusement* 'diversió', respectivament). A l'obra de Lacan també trobem el substantiu, i acrònim, *âmoralité*, a partir de *âme* i *moralité* 'moralitat'; i el substantiu *âme-à-tiers*, format més aviat per sintagmació i homofonia amb la paraula *matière* (Bénabou et al., 2002; Pasternac, 2003, p. 49-50). Formen, en definitiva, un grup d'acrònims formats a partir del mateix substantiu i en què s'observa una regularitat no gaire habitual en altres neologismes.

c) *édupation*

Mon dire pour autant que cette année je pourrais l'épingler de faire ce que nous appellerions votre **édupation**, si tant est que c'est à mettre l'accent sur le fait que les non-dupes errent, [...].

Édupation és l'exemple que hem escollit per representar una sèrie de paraules creades per Lacan que segueixen un esquema similar i busquen, indubtablement, un efecte semblant: cridar l'atenció de l'audito-

ri mitjançant el joc lingüístic, però amb una càrrega crítica. En aquest cas concret, ens trobem davant d'un acrònim format pels mots francesos *éducation* 'educació' i *dupe* 'ximple' o 'ignorant'.

Percebem un procés complex que s'assembla al que se segueix per crear altres neologismes similars, com *origyne*, unió de *origine* 'origen' i l'element compostiu grec *γυνή* 'dona'; *poubellication*, format per la fusió de *poubelle* 'brossa' i *publication* 'publicació'; o *âmer*, comentat al subapartat anterior. El més destacable d'aquests exemples és com el canvi, a simple vista, d'una sola lletra pot suposar un gir semàntic determinant.

d) *Évie*

[...] nous n'avons de trace qu'à en conclure qu'Adam, comme son nom l'indique assez, c'est une allusion, ça, à « la fonction de l'index » de Peirce, qu'Adam était — selon le joke qu'en fait Joyce justement — qu'Adam était bien entendu une Madame, et qu'il n'a nommé les bestiaux que dans la langue de celle-ci, il faut bien le supposer, puisque celle que j'appellerai l'*Évie* (e.v.i.e), l'*Évie* que j'ai bien le droit d'appeler ainsi puisque c'est ce que ça veut dire en hébreu — si tant est que l'hébreu soit une langue — : la mère des vivants [...].

Tot i no ser dels més complexos o innovadors des d'un punt de vista formal, *Évie* és un dels pocs acrònims del corpus que conté clarament un nom propi. Està format a partir del nom de la primera dona bíblica, *Ève*, i el substantiu *vie* 'vida'.

El resultat, *Évie*, és un acrònim en què el nom propi seria difícil de percebre sense cap mena d'indicació, però l'autor ens hi ajuda: a les línies anteriors a l'aparició d'aquest neologisme es parla també d'Adam (sense acrònim o cap altra mena de creació neològica en aquest cas), així sens dubte dubte i malgrat que el que ens ha arribat no són versions transcrits per Lacan, *Évie* és, efectivament, un acrònim que fa referència al mite bíblic i, probablement, a Eva com a mare de la humanitat i, per tant, de la vida. A més, Lacan, com en altres ocasions, lletreja la nova paraula a l'auditori, cosa que no fa sempre, només en aquells casos en què la pronunciació no permetria destriar els elements que formen el mot nou.

e) *disqu'ourcourant*

Il est clair que dans ce que j'ai appelé tout à l'heure le discours et en l'écrivant presque en un seul mot : le disque, le « **disqu'ourcourant** », le disque aussi hors-champ, hors jeu de tout discours, à savoir le disque tout court.

Aquest neologisme representa un cas poc habitual entre els acrònims: segons Pasternac (2003, p. 101), estaria format per cinc elements: *discours* 'discurs', *disque* 'disc', *dis* que 'dignes que', *hors* 'fora' i *courant*

'corrent'. D'aquests elements, el més discutible és, sens dubte, *hors*, tot i que es defensa aquesta interpretació perquè, tot i que mai arriba a desenvolupar el neologisme, Lacan explica en el seu seminari *Encore* el següent: «Il est clair que dans ce que j'ai appelé tout à l'heure le discours et en l'écrivant presque en un seul mot : le disque, le "disqu'ourcourant", le disque aussi hors-champ, hors jeu de tout discours, à savoir le disque tout court».

f) *nyakavoir/gniakavoir*

Il « **nyakavait** » me dit-il, conjuguant ainsi bizarrement un verbe dont le radical serait « nyaka ». Eh bon, un registre du nyaka est absolument essentiel !

Nyakavoir és l'únic acrònim format a partir d'una locució que, a més, inclou un verb. Ens trobem en aquest cas amb una disjuntiva amb la transcripció del neologisme, entre les dues formes que exposem en el context anterior: com passa amb gairebé tots els neologismes lacanians que no van aparèixer en alguna obra escrita per ell mateix, el que ens han arribat són sempre transcripcions més o menys fiables, però que no ens asseguren de quina manera els hauria escrit Lacan, tal com hem esmentat en apartats anteriors.

En aquest cas, tanmateix, la forma més probable és aquella sense *g* inicial i que no adapta tampoc la *i* grega, forma que hem detectat en una versió digitalitzada dels *Séminaires* que es basa en les versions linotipades de l'Escola Lacaniana de Psicoanàlisi de París i a la traducció de Jorge Tarella per a l'Escola Freudiana de Buenos Aires. Sigui com sigui, sembla indiscutible que l'acrònim està format per l'expressió francesa il n'y a qu'à ('no hi ha més que') i el verb *voir* 'veure' o, segons Pasternac (2003, p. 206), *avoir* 'tenir' o 'haver', tot i que sembla més probable la primera opció.

g) *seskecé i staferla*

Pour, si l'on peut dire, la détecter, et même jusqu'à un certain point l'exorciser [l'accentuation], il suffirait peut-être d'avancer que rien n'oblige — quand on dit que : « quoi que ce soit, c'est ce que c'est » — d'aucune façon ce « être » de l'isoler, de l'accentuer. Ça se prononce « c'est ce que c'est », et ça pourrait aussi bien s'écrire « s, e, s, k, e, c, e », que on n'y verrait — à cet usage de la copule — on n'y verrait, si je puis dire que du feu.

C'est justement parce qu'ils n'ont rien à voir que le psychanalyste a quelque chose à voir dans - écrivons-le au tableau - « staferla ».

Molt propers formalment al neologisme anterior, aquestes dues creacions es classifiquen com a locucions lacanians a Bénabou et al. (2002, p. 85 i 87) i Pasternac (2003, p. 267 i 273), tot i que no se'ns explica que implica aquesta categoria. Podríem deduir que una

locució lacaniana inclou totes aquelles paraules que, a més de funcionar gramaticalment i sintàcticament com una locució, estan fortament lligades no només a la persona de Lacan, sinó també a les seves teories.

A grans trets, el neologisme *seskecé* estaria format per l'expressió francesa *c'est ce que c'est* ('és el que és'), mentre que *staferla* seria una amalgama de *cette affaire-là* ('aquest assumpte' o 'cas'). Davant del buit terminològic per a aquesta mena de construccions, en un treball anterior (Ruiz, 2016) es van proposar els termes «acrònim fonètic» i el més prosaic «acrònim format per locució».

3.2 Neologismes formats per altres processos de formació

A continuació presentem la resta de neologismes lacanians escollits, formats per prefixació, sintagmació i composició, i, els dos últims, per sufixació i conversió sintàctica. A pesar que no mostren tanta transgressió de les regles com els acrònims, no deixen de ser exemples de neologismes que, tenint en compte el procés de formació, tampoc són gaire habituals. A més, el procés de formació primari acostuma a generar altres interpretacions o jocs de paraules, per analogia o homofonia.

a) *désidération*

Pensez qu'en somme si — comme vous le constaterez — ce à quoi je vous invite expressément à prendre part, à savoir à une lecture dont la pointe est faite expressément pour — disons — me déconsidérer, ce qui n'est certes pas devant quoi peut reculer quelqu'un qui ne parle en somme que de la **désidération**, et qui ne vise rien d'autre.

A partir del que podem observar i de la informació que s'aporta a Pasternac (2003, p. 96-97), arribem a la conclusió que el substantiu femení *désidération* s'ha format a partir del prefix negatiu o privatiu *dé-* (que pot adoptar també les formes *de-*, *dés-* i *des-*) i el substantiu femení *sidération* 'estupefacció', derivat de *sidérer* 'deixar estupefacte'. Es crea, alhora, una analogia amb *désir* 'desig' i *désirer* 'desitjar', i amb el llatí *desiderio* 'desig'.

S'ha escollit aquest neologisme per representar els mots formats per prefixació perquè és un exemple de mot a què s'adjunta un prefix i que, a més, genera certa analogia amb altres paraules de la llengua francesa, molt habituals a l'obra de Lacan.

b) *sujet supposée savoir i pense-choses*

Il est placé en position de **sujet supposé savoir**, et il sait très bien que ça ne fonctionne qu'à ce qu'il tienne cette position, puisque c'est là que se produisent les effets-mêmes du transfert, ceux bien sûr sur lesquels il a à intervenir, pour les rectifier dans le sens de la vérité.

C'est-à-dire que là où « je ne suis pas », ce qui se passe, c'est quelque chose que nous avons à repérer de la même sorte d'inversion qui nous a guidés tout à l'heure. Le « je » du « je ne pense pas » s'inverse, s'aliène lui aussi en quelque chose qui est un « **pense-choses** ». C'est ceci qui donne son véritable sens à ce que Freud dit de l'inconscient: qu'il est constitué par les représentations de choses, Sachevorstellungen.

Encara que poc complexos formalment, aquests neologismes són alguns dels pocs casos de paraules creades per processos compositius que podem trobar en el nostre corpus (i en les obres dedicades a la neologia a Lacan, en general). En tots dos casos, el procés de formació podria ser discutible —la frontera entre la sintagmació i la composició patrimonial en ocasions és difusa, com s'exposa a Freixa et al. (2015, p. 83)—: vam decidir considerar *sujet supposé savoir* (literalment, 'subjecte suposat saber') com una unitat sintagmàtica, suficientment lexicalitzada a l'obra de Lacan (de fet, considerada locució lacaniana a Pasternac, 2003, p. 277).

En canvi, el substantiu *pense-choses* es considera una composició patrimonial per estar format per dos radicals que pertanyen a la llengua francesa, amb una estructura V + N (a la manera dels mots catalans *contactes* o *cercatalents*).

c) *ragade i trieber*

[...] que si on ne part pas de l'idée que le symptôme hystérique, sous sa forme la plus simple, celui de la **ragade**.

Mais y a peut-être quand même une autre façon de l'expliquer qu'il n'y ait pas de progrès. C'est qu'il n'y a pas de progrès que marqué de la mort. Ce que Freud souligne de cette mort, si je puis m'exprimer ainsi, de la « **trieber** » — d'en faire un *Trieb*. Ce qu'on a traduit en français par — je sais pas pourquoi — la pulsion, la pulsion de mort, [...].

Aquests dos neologismes, *ragade* i *trieber*, també suposen problemes de classificació segons el procés de formació. Tot i que a priori es podrien considerar préstecs —de l'anglès i l'alemany, respectivament— considerem que preval l'últim procés que han sofert.

En el cas de *ragade*, el neologisme s'ha format a partir del verb anglès *to rag* 'estripar' i el sufix francès *-ade*, usat per crear «substantius col·lectius (sobre una base nominal [...]) o designar el resultat d'una acció (sobre una base verbal [...])» (LGR, *-ade*). Pel que fa a *trieber*, ens trobaríem davant d'un verb format a partir del substantiu masculí alemany *Trieb* 'pulsió', al qual s'hi afegiria el morfema verbal *-er* i, per tant, davant una conversió sintàctica a partir d'un manlleu (a semblança de verbs com *linkar*, extret de la base de dades BOBNEO).

4 Conclusions

Al llarg de l'article s'han pogut observar exemples de neologismes poc habituals en els estudis sobre neologia, i en la llengua general, que qüestionen en molts casos les regles tradicionals de formació de mots o que les duen al límit. Sobretot en el cas dels acrònims, hem pogut comprovar que les possibilitats són certament nombroses: tot i ser els més abundants, els acrònims formats per dos elements deixen pas a acrònims producte de la unió de tres o més mots; hem destacat, també, els casos, difícils d'anomenar, d'aquells acrònims fonètics o formats a partir de locucions i en què l'ortografia i la pronunciació estan estretament lligades.

D'altra banda, hem pogut veure que la majoria dels neologismes busquen, a simple vista, un efecte en el

lector i, per tant, s'allunyarien d'una voluntat merament denominativa. Tot i així, Lacan pot crear un nou mot amb una intenció expressiva o estilística més o menys clara, però que, alhora, designa, conscientment o no, un nou concepte o realitat dins de les seves teories. Això qüestionaria la dicotomia clàssica que s'esmentava al principi de l'article, i és que, en aquest cas, és gairebé impossible separar totes dues motivacions.

Una possible línia futura d'investigació seria analitzar un corpus més extens per tal de poder establir regularitats en la creació de neologismes lacaniana. Amb una mostra tan limitada, pot semblar que no se segueixen uns patrons, però el cert és que probablement Lacan tenia una manera determinada de formar mots i cadenes o famílies derivatives de neologismes prèviament creats; en aquest cas, però, també s'hauria de tenir en compte el grau d'improvisació de l'autor. ✿

Bibliografia

- [BOBNEO] OBSERVATORI DE NEOLOGIA (2016). Cercador BOBNEO [en línia]. <<http://obneo.iula.upf.edu/bobneo/index.php>>. [Consulta: 16/2/2017]
- BÉNABOU, Marcel; CORNAZ, Laurent; LIÈGE, Dominique de; PÉLISSIER, Yan (2002). 789 néologismes de Jacques Lacan. 1a ed. París: EPEL.
- CABRÉ, Maria Teresa (1989). «La neologia efímera». A: MASSOT, J. (coord.) (1989). Miscel·lània Joan Bastardas, 1. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XVIII), p. 37-58.
- CABRÉ, Maria Teresa (2015). «La neologia: un nou camp a la cerca de la seva consolidació científica». *Caplletra*, 59, p. 125-136.
- DEROY, Louis (1971). «Néologie et néologismes: essai de typologie générale». *La Banque des Mots*, 1, p. 5-12.
- FALLEND, Karl (ed.) (2006). *Witz und Psychoanalyse: Internationale Sichtweisen - Sigmund Freud revisited*. Innsbruck: StudienVerlag.
- FREIXA, Judit; BERNAL, Elisenda; CABRÉ, Maria Teresa (2015). *La neologia lèxica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- FREUD, Sigmund (1905). *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*. Leipzig; Viena: Franz Deuticke Verlag.
- FREUD, Sigmund (1931). *El chiste y su relación con lo inconsciente*. Traducció de Luis LÓPEZ BALLESTEROS. Madrid: Biblioteca Nueva.
- GUILBERT, Louis (1975). *La créativité lexicale*. París: Larousse.
- LACAN, Jacques (1966). *Écrits*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques (2002). *Autres écrits*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1964). *Le séminaire de Jacques Lacan: Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1966). *Le séminaire de Jacques Lacan: L'objet de la psychanalyse*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1967). *Le séminaire de Jacques Lacan: La logique du fantasme*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1968). *Le séminaire de Jacques Lacan: L'acte psychanalytique*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1972). *Le séminaire de Jacques Lacan: ...ou pire*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1973). *Le séminaire de Jacques Lacan: Encore*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1974). *Le séminaire de Jacques Lacan: Les non dupes errent*. París: Le Seuil.
- LACAN, Jacques; MILLER, Jacques-Alain (1976). *Le séminaire de Jacques Lacan: Le sinthome*. París: Le Seuil.
- LEMAIRE, Anika (1977). *Jacques Lacan*. Traducció de David MACEY. Londres: Routledge.
- LLOPART, Elisabet (2016). *La funció dels neologismes: revisió de la dicotomia neologisme denominatiu i neologisme estilístic*. Tesis doctoral no publicada. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

- MARTINET, André (1960). *Éléments de linguistique générale*. París: Armand Colind.
- MASCHERONI, Gabriela (2014). «A propósito de la edición del libro *Los neologismos de Lacan*, de Gabriela Mascheroni» [en línia]. <<http://www.imagoagenda.com/articulo.asp?idarticulo=2291>>. [Consulta: 24/2/2017]
- OBSERVATORI DE NEOLOGIA (2004). *Metodologia de treball en neologia: criteris, materials i processos*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. (Papers de l'IULA. Sèrie Monografies)
- PASTERMAC, Marcelona; PASTERMAC, Nora (2003). *Comentarios a neologismos de Jacques Lacan*. Mèxic: École Lacanienne de Psychanalyse. Ediciones Literales.
- QUEMADA, Bernard (1971). «A propos de la néologie. Essai de délimitation des objectifs et des moyens d'action». *La Banque des Mots*, 1, p. 137-150.
- REY, Alain (1976). «Néologisme: un pseudo-concept?». *Cahiers de Lexicologie*, 28, 1, p. 2-17.
- REY, Alain; SAGER, Juan Carlos (trad. i ed.) (1999). *Essays on terminology*. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins Publishing Company.
- RUIZ, Víctor (2016). *La traducción de los neologismos de Jacques Lacan* [en línia]. Treball de fi de màster. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. <<http://hdl.handle.net/10230/27800>>. [Consulta: 19/2/2017]
- SEGOVIA, Antonio María (1863). «Neologismo y arcaísmo». A: MONLAU, Pedro Felipe (1863). *Del neologismo y el arcaísmo*. Madrid: Imprenta Nacional.

Bibliografia dels diccionaris consultats

- [ALVAR2] = ALVAR EZQUERRA, Manuel (2004). *Nuevo diccionario de voces de uso actual*. 2a ed. Madrid: Arco Libros.
- [CLAVE] = MALDONADO, Concepción (dir.) (2012). *Diccionario de uso del español actual* [en línia]. 9a ed. Madrid: SM. <<http://clave.smdiccionarios.com/app.php>>. [Consulta: 11/2/2017]
- [D] = Duden (2013) [en línia]. Berlín: Bibliographisches Institut. <<http://www.duden.de>>. [Consulta: 13/2/2017]
- [DCL] = Diccionario Clave: Diccionario de uso del español actual (2012). Boadilla del Monte: SM.
- [DCVB] = ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1926-1962). *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. Palma de Mallorca: Moll. <<http://dcvb.iecat.net>>. [Consulta: 15/2/2017]
- [DE] = Dicionário Estraviz (1995) [en línia]. Santiago de Compostel·la: Editorial Sotelo Blanco. <<http://www.estraviz.org>>. [Consulta: 9/3/2017]
- [DEA] = SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia; RAMOS, Gabino (2011). *Diccionario del español actual*. 2a ed. Madrid: Aguilar.
- [DG] = GARZANTI LINGUISTICA (s. a.). *I grandi dizionari: Dizionario Italiano* [en línia]. Milà: Garzanti Linguistica; Barcelona: Planeta deAgostini. <<http://www.garzantilinguistica.it>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [DGV/OEH] = REIAL ACADEMIA VASCA / EUSKALTAINDIA (2000). *Diccionario general vasco / Orotariko Euskal Hiztegia* [en línia]. Bilbao: Euskaltzaindia. <<http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?lang=eu>>. [Consulta: 9/3/2017]
- [DIEC2] = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Palma de Mallorca: Moll; València: 314. <<http://dlc.iec.cat/>>. [Consulta: 11/3/2017]
- [DNE] = ACADEMIA VALENCIANA DE LA LENGUA (2014). *Diccionari normatiu valencià* [en línia]. <<http://www.avl.gva.es/lexicval/>>. [Consulta: 5/3/2017]
- [DP] = Dicionário Priberam (2008) [en línia]. Lisboa: Priberam. <<https://www.priberam.pt/dlpo/>>. [Consulta: 13/3/2017]
- [DRAE] = REIAL ACADEMIA ESPANYOLA (2014). *Diccionario de la lengua española* [en línia]. 23a ed. Madrid: Espasa. <<http://dle.rae.es/>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [DRAG] = REIAL ACADEMIA GALLEGA (s. a.). *Diccionario da língua galega* [en línia]. Santiago de Compostel·la: Real Academia Galega. <<http://academia.gal/diccionario>>. [Consulta: 12/3/2017]
- [GDL] = ENCICLOPÈDIA CATALANA (1998). *Gran diccionari de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <<http://www.diccionari.cat/>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [L] = Dictionnaire de Français (s. d.) [en línia]. París: Larousse. <<http://www.larousse.fr/>>. [Consulta: 10/3/2017]
- [LGR] = Le Grand Robert (2017) [en línia]. París: Dictionnaires Le Robert. <<http://gr.bvdep.com/robert.asp>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [LGS] = Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache (2015). Berlín: Langenscheidt GmbH.
- [LPR] = Le Petit Robert (2016) [en línia]. París: Dictionnaires Le Robert. <<http://pr12.bvdep.com/robert.asp>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [MW] = ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA (1996). *Merriam-Webster Dictionary* [en línia]. <<https://www.merriam-webster.com/>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [OED] = OXFORD UNIVERSITY PRESS (2000). *Oxford English Dictionary* [en línia]. <<http://www.oed.com/>>. [Consulta: 14/3/2017]
- [VOXUSO] = BATTANER, Paz (dir.) (2002). *Diccionario de uso del español de América y España*. Barcelona: Spes.

Notes

1. Com a curiositat, ens agradaria destacar, a partir del que exposa Rey (1995, p. 63), que els diccionaris de referència anglesos (OED i MW) i francesos (LGR, LPR i L) recullen sense excepció accepcions de *neologisme* i *neologia* relacionades amb malalties mentals, sobretot l'esquizofrènia. Això no obstant, en diccionaris d'alemany (DUDEN i LGS), català (GDLC, DIEC2, DCVB i DNV), espanyol (DRAE, VOXUSO i DCL), gallec (DRAG), italià (GL), portuguès (DP) i basc (DGV/OEH) no hi ha cap rastre d'aquest significat. Dels diccionaris consultats, excloent-ne els anglesos i francesos, només el recull el *Dicionário Estraviz* (DE) de la llengua gallega, que defineix *neologismo* en una de les accepcions com «expressoes verbais novas que têm carácter patológico em certos alienados».
2. La metodologia de l'Observatori de Neologia pot consultar-se a través de l'enllaç següent: <https://www.iula.upf.edu/repositori/04monoo08.pdf>.
3. Traducció de Luis López Ballesteros, publicada a l'editorial Biblioteca Nueva.
4. Traducció de Joan Leita, publicada a l'editorial Empúries.
5. El mot *d'esprit* normalment ha entrat a l'espanyol traduït com 'humor' o 'acudit' (Freud, 1905 i 1931). A l'obra original en alemany, Freud en diu *Witz* (d'arrel germànica, com l'anglès *wit*, mot que acostuma a emprar-se per fer referència a l'enginy, i l'adjectiu *witty*, a una persona enginyosa). Creiem que, a pesar que *acudit* és una denominació adequada, no acaba de transmetre's la idea d'enginy o ocurrència que pretenia investigar Freud, possiblement perquè la paraula *acudit*, i el que hi ha darrere, acostuma a percebre's com a poc seriosa, i no sempre es relaciona amb l'enginy.
6. Freud publica el 1905 l'obra *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. Des d'aquell moment, el *Witz*, l'*acudit* o l'*enginy*, ha estat un camp d'estudi fonamental per a la psicoanàlisi, tant freudiana com d'altres corrents (entre d'altres, Fallend, 2006).

La terminologie des arts et métiers entre production et commercialisation : une approche diachronique

MARIA TERESA ZANOLA
Università Cattolica, Milano
mariateresa.zanola@unicatt.it

Maria Teresa Zanola és professora de lingüística francesa a la Universitat Catòlica de Milà, on dirigeix el Servei Lingüístic (seus a Milà, Brescia, Cremona, Plaisance i Roma) i l'Observatori de Terminologia i Polítiques Lingüístiques (OTPL). Cavaller de l'Orde de les Arts i les Lletres (2013) i presidenta de la xarxa de terminologia de les llengües romàniques Realiter, ha dedicat diversos estudis a la terminologia diacrònica, sobretot a la terminologia d'arts i oficis, aplicada als sectors de la indumentària i la moda. La seva recerca s'ha desplegat també en l'anàlisi de la terminologia de les energies renovables, de l'economia i de les finances. Presidenta del Consell Europeu per a les Llengües des de 2017, s'ocupa de les dinàmiques de les polítiques lingüístiques en el context de les universitats.

Resum

La terminologia de les arts i els oficis entre la producció i la comercialització: una aproximació diacrònica

La terminologia constitueix una clau d'accés magnífica per a la transmissió de les arts i els oficis. L'examen de l'evolució diacrònica dels coneixements tècnics i científics d'aquests oficis afavoreix la continuïtat conceptual i lèxica entre la tradició i la innovació, i permet fer reflexions sobre la diferent distribució terminològica que es produeix en els contextos de producció i de comercialització dels productes. El projecte MASTRI il·lustra el treball de camp terminològic, a partir de testimonis de diversos artesans experts.
PARAULES CLAU: terminologia diacrònica; arts i oficis

Résumé

La terminologie constitue une voie précieuse pour la transmission des arts et métiers. L'examen de l'évolution diachronique des savoirs techniques et scientifiques des métiers favorise la continuité conceptuelle et lexicale entre tradition et innovation, et permet des réflexions sur la différente distribution terminologique dans les contextes de production et dans la commercialisation des produits. Le projet MASTRI illustre le cadre d'enquêtes terminologiques sur le terrain, grâce aux différents témoignages d'artisans experts.
MOTS CLÉS : terminologie ; terminologie diachronique ; mise en récit d'entreprise

Abstract

The terminology of the arts and crafts between production and marketing: a diachronic approach

Terminology represents a precious access key to the dissemination of arts and crafts. The diachronical analysis of the technical and scientific knowledge of these crafts ensures the conceptual and lexical continuity between tradition and innovation, so as it permits some considerations about terminological distribution into the context of production and commercialization of products. The MASTRI project shows the framework of terminological field investigations thanks to various statements of expert craftsmen.
KEYWORDS: terminology; diachronic terminology; storytelling management

TERMINÀLIA 17 (2018): 16-23 · DOI: 10.2436/20.2503.01.117
Data de recepció: 30/3/17. Data d'acceptació: 19/6/17
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introduction

L'analyse de la terminologie des arts et métiers peut se révéler fructueuse et riche pour plusieurs finalités : pour les études diachroniques, pour les nécessités en matière de traduction spécialisée multilingue, pour la transmission des connaissances de ces métiers et de leur promotion. Grâce à la richesse du patrimoine des sciences et des techniques, aux expériences et aux pratiques dans le temps, il est possible de s'approcher des savoirs d'un très vaste patrimoine historique et culturel et, par conséquent, terminologique. Des acquis anciens sont ainsi mis à l'honneur : l'examen de leurs terminologies permet d'approfondir l'histoire de la langue technique et scientifique, aussi bien que les dynamiques de la communication spécialisée en dimension nationale et internationale.

Nous avons approfondi ces idées dans des travaux précédents, au cours du IIe congrès RELEX (*La terminología, una necesidad de la sociedad actual*, 5-7 octobre 2015) et de la XIIe journée scientifique de Realiter (*Terminología e normalización*, 9 juin 2016), qui se sont tenus à Saint-Jacques-de-Compostelle (Zanola, 2018a et 2018b) : la description des nomenclatures, la richesse des analyses terminologiques — théoriques, épistémologiques et pratiques — ont mis en évidence des intérêts méthodologiques considérables. Les cas que nous avons pris en considération ont été les suivants : les textes qui ont illustré le métier du tanneur et sa terminologie pendant les XVIIe-XIXe siècles entre la France et l'Italie, et la construction navale et le lexique du charbon entre le XVIIe et le XVIIIe siècle.

Les principes théoriques et descriptifs de la terminologie que nous avons synthétisés à partir des ouvrages encyclopédiques du XVIIIe siècle s'articulent autour de trois opérations conceptuelles :

- a) l'étude de la dénomination des concepts et des notions des domaines spécialisés ;
- b) l'analyse de l'emploi terminologique dans la pratique langagière et dans son fonctionnement social ;
- c) la normalisation du matériel terminologique.

Nous allons ici approfondir ces propos et en illustrer la modernité par l'observation d'expériences sur le terrain au sein de la richesse des arts et métiers, à partir des considérations approfondies au XVIIIe siècle sur la terminologie des tissus ; nous allons ensuite présenter une esquisse du parcours terminologique du projet MASTRI, « MAestri, Saperi e meSTieRI: l'arte antica dell'innovazione », mis en place par l'Osservatorio di terminologie e politica linguistica de l'Università Cattolica de Milan avec la collaboration de la mairie de Fiesole (voir <http://www.mastriemaestri.it>).

2 Le modèle des descriptions terminologiques du XVIIIe siècle

Les connaissances qui constituent la richesse de la tradition des métiers et des manufactures français sont l'objet de l'encyclopédisme du XVIIIe siècle en France : c'est pendant ce siècle que se définit aussi la fabrication cohérente et complète du langage scientifique (Zanola, 2014, p. 32).

L'*Encyclopédie* de Diderot et d'Alembert (1751-1772), les *Descriptions des arts et métiers* de l'Académie des Sciences (1771-1798) et, plus tard, l'*Encyclopédie méthodique* (1782-1832), sont des modèles pour la production de travaux de lexicographie spécialisés dans toutes les langues européennes. Cet encyclopédisme a largement favorisé la diffusion des connaissances sur les métiers qui ont fait l'objet de ces ouvrages : les termes recensés ont relevé les procédés et les modalités de l'organisation du travail, les matériaux et les instruments, les objets destinés à la vente dans les marchés du pays de production vers l'Europe et le monde connu. Ces descriptions ont contribué à établir une description systématique, cohérente et raisonnée des métiers, de leurs caractéristiques, de leurs avancées et de leurs découvertes : les planches qui les accompagnent ont été leur portrait vivant.

Le XVIIIe siècle constitue ainsi une étape capitale dans la formation de l'analyse terminologique. C'est le siècle qui a vu l'essor de la nomenclature systématique de la botanique et de la zoologie. Le cas le plus célèbre de la création d'une terminologie pour désigner de nouveaux concepts est celui de la nomenclature chimique : si la formation des néologismes suit les règles de la langue commune à partir des racines grecques et latines, les procédés utilisés sont les mêmes que ceux qui avaient été utilisés pour le vocabulaire littéraire. Linné et Lavoisier sont les créateurs d'une langue qui décrit une science nouvelle qui se veut bien faite et bien exprimée ; ce n'est que la constitution d'une terminologie propre qui marque la naissance et le développement d'une nouvelle conceptualisation (Zanola, 2014, p. 113-128 ; Rey, 2010).

La production encyclopédique du XVIIIe siècle est marquée par la systématisation descriptive de la terminologie, qu'il s'agisse de dictionnaires thématiques, de vocabulaires méthodiques, de dictionnaires des sciences et des techniques, grâce à l'effort d'un seul savant ou d'un savant qui coordonne le travail de plusieurs spécialistes. Ces ouvrages sont particulièrement tournés vers le public. En effet, l'ordre alphabétique doit permettre de répertorier les arts et métiers dans leur organisation, des processus (procédures et pratiques de travail, modalités d'organisation, etc.) aux matériaux (outils, machines, instruments, etc.) et aux objets destinés à la vente sur les marchés.

La marque d'appartenance au métier est caractérisée par l'emploi d'un lexique déterminé : les membres des communautés des arts et métiers connaissent avec

précision les termes de leurs métiers et leurs significations. Cette connaissance lexico-sémantique constitue une propriété de la part de ses usagers, elle identifie les spécificités du métier grâce aux terminologies respectives : les dénominations des outils, les expressions des savoir-faire communiquent aussi leur manière de travailler et leurs goûts artistiques. Jusqu'au XVIIIe siècle, le maître, le compagnon, l'apprenti jouissant de la propriété du métier — dans le métier on ne pouvait employer que les gens du métier — parlaient le même langage, qui exprimait le côté théorique et pratique de leurs métiers. C'est cette organisation du travail qui forge les terminologies des arts et métiers, et qui contribue à leur stabilisation et à leur diffusion (Zanola, 2014, p. 62).

Il s'agit d'une démarche de constitution du patrimoine terminologique qui est différente par rapport à l'expérience de la mise en code de la terminologie scientifique, pour laquelle la création terminologique *ex nihilo* a accompagné le lancement de nouvelles nomenclatures. Si la langue technique et scientifique ne se forme que suivant des principes et des méthodes qui amènent à la création d'un système lexical cohérent, le plus possible précis, univoque et monoréférentiel, la terminologie des arts et métiers suit des processus différents. Ses caractères principaux montrent, d'une part, l'acquisition de nouveaux termes en fonction des nouvelles découvertes, et d'autre part, la possibilité de variations terminologiques — jusqu'à devenir une véritable surabondance synonymique — lorsque les nécessités commerciales obligent à multiplier les référents pour relancer les mêmes objets dans les marchés.

L'analyse d'une tranche diachronique déterminée au sein d'un métier reflète les savoirs des connaissances techniques et scientifiques de la période considérée, met en valeur toutes les implications culturelles, historiques, idéologiques, politiques, scientifiques, économiques, littéraires du secteur, et surtout illustre la continuité et la vitalité de la terminologie. L'examen de l'évolution du métier du tanneur, par exemple, a manifesté sa forte stabilité morphosémantique, ancrée au sein d'un lexique qui demeure le même dans le temps, à part les nouveaux termes désignant les modifications survenues dans la gestion du travail : la terminologie technique montre les différences entre la terminologie de la production artisanale, qui contribue à la stabilité terminologique, et la terminologie de sa commercialisation, ouverte à la variation en vue de surprendre le marché et les acquéreurs (Zanola, 2018a).

Nous allons approfondir cette différence de traitement au moyen d'exemples tirés du domaine des tissus.

3 La terminologie des tissus, entre production et commercialisation

La langue du savoir technique se trouve à la frontière du linguistique, du cognitif et de l'épistémologique. La création lexicale dans le domaine des tissus alterne la création notionnelle relative aux nouvelles productions textiles avec la profusion, voire l'ambivalence, des dénominations créées pour le marketing, avec les effets d'évocation et de suggestion (Zanola, 2016a, p. 66-67), sans négliger la part de terminologie concernant la fabrication des tissus mêmes, les matières premières, les couleurs et les données techniques des pièces.

Les échanges commerciaux internationaux vont s'intensifier au cours du XVIIIe siècle : le textile est l'une des composantes essentielles de la croissance économique et son lexique s'ouvre aux besoins internationaux. Son industrie, dispersée sur l'ensemble du royaume, se spécialise au niveau régional : draps et toiles en Picardie, Cambrésis, Champagne, Haute Normandie ; toiles du Maine et du Perche ; draps, toiles et soies dans le Lyonnais ; draps en Languedoc. La production s'appuie sur les ressources textiles locales, sur les produits d'importation : laine, soie et surtout coton des Indes, de l'Égypte, du Levant. Le lexique des toiles, des soieries et de tous les biens qui font l'objet du commerce extérieur de la France au XVIIIe siècle devait aussi exprimer les besoins de la diffusion internationale, s'enrichissant de plusieurs emprunts.

Nous avons déjà eu l'occasion d'examiner la terminologie de l'ouvrage *Art de la draperie, principalement pour ce qui regarde les draps fins* de Duhamel du Monceau (1777), qui illustre la complexité du secteur en relation avec les nécessités de la communication de l'époque (Zanola, 2014, p. 176-182). Dans la partie finale de cet ouvrage, l'*Explication de plusieurs termes qui sont en usage dans l'art de la draperie* est un véritable glossaire bilingue, français-allemand, avec l'entrée en français, l'équivalent en allemand, la définition encyclopédique en français et le renvoi au paragraphe qui cite l'entrée en question (p. 173-182). Observons le traitement donné à *bac*, un objet conteneur ; à *cadencer*, un verbe actionnel, et à *corsé*, un adjectif qualifiant le drap, pour lequel on signale aussi la locution synonyme et l'équivalent utilisé dans l'emploi local de quelques manufactures.

BAC, en all. Trog, espèce d'auge de bois, dans laquelle on met la laine qu'on veut graisser : on le nomme quelquefois *graissoir*, 139.

CADENCER, en all. Reissen, terme de cardeur. On dit qu'une carde *cadence bien*, quand tous les fils sont d'une même grosseur, d'une même longueur, & d'une même élasticité, & qu'ils travaillent tous également, 121.

CORSÉ, en all. dicke, starck, se dit d'un drap qui a beaucoup de corps, qui est bien fourni de laine. On dit aussi tout simplement *drap qui a du corps* : dans quelques fabriques, on emploie le terme de *corsage*.

Dans le deuxième volume de l'*Encyclopédie méthodique* (1784, p. 452), la préoccupation de la clarté porte l'auteur à une catégorisation rigoureuse, sous l'exemple de la nomenclature botanique, en apposant l'équivalent latin, qui sert à identifier et à désambiguïser le terme français. La liste de la terminologie autour de toile et de linge décrit tout le réseau lexical, suivant les liens sémantiques possibles et les différents modes de formation lexicale.

TOILE, s.f. (Tela) Toile de chanvre, *tela canabina* ; de lin, *tela lineae* ou *lintea* ; de soie, *tela serica* ou *bombycina* ; de coton, *tela è filo xyolino texta* ; d'argent, *tela argentea* ; d'or, *tela ex auro textili* ; toile fine, *tela è tenuissimo texta*, *tenuissimum linum* ; de toile, *linteatus* ; de linge, *linteus* ; toilerie, de toile, & lingère, *lintearia* ; de linge & linge, ou marchand de toile, *lintearius* ; un drap, du linge, *linteamen* ; linge, *linteum* ; voiles de navires, *linteam* ; toile d'araignée, *aranea*, *aranea tela* ; toiles, filets de chasseurs, *plagae*, *retia classes* ; métier à faire de la toile, *telia jugalis*, faire de la toile, *telum texere*.

Je rapporte toutes ces définitions pour indiquer que le terme TOILE est pris sous un grand nombre d'acceptions, même si on désigne généralement par cette expression isolée un tissu de fils de chanvre ou de lin et qu'on ajoute, au mot TOILE, le nom de la matière dont elle est composée, lorsque cette matière est autre que le chanvre ou le lin.

L'article annonce la répartition logique de la description des toiles (les tissus de chanvre et de lin) et des toileries (les tissus « ornés de couleurs teintes et appliquées », les tissus d'autres matières mélangées avec une matière végétale) :

Pour être clair et précis dans ce que nous avons à dire des toiles en général et en particulier de leurs nombreuses variétés, nous diviserons ce traité en deux grandes parties : dans la première, en nous renfermant dans une acception commune, nous ne ferons entrer que les toiles proprement dites ; c'est-à-dire, tous les tissus de chanvre ou de lin, quel que soit leur état & leur usage, à l'exception néanmoins de ceux qui sont ornés de couleurs teintes ou appliquées, & qui, rendus propres aux mêmes usages que les toiles de coton, & que les tissus de toute autre matière mélangée avec une matière végétale quelconque, seront compris sous le mot TOILERIE, des objets de laquelle résultera notre seconde division.

Dans le *Supplément* au deuxième tome de l'*Encyclopédie méthodique* (1790, p. 149-150), la préoccupation que cette clarté ne soit pas sauvegardée est exprimée dans l'*Avertissement* précédant le *Vocabulaire* relatif aux tissus. L'auteur relève l'ensemble des termes disparates qui désignaient désormais les étoffes chinoises, indiennes et persiennes, et il souligne l'état de confusion de cette nomenclature :

Traitant des matières qui entrent dans la fabrication des diverses étoffes, & décrivant les procédés d'où résultent

celles-ci, j'ai dû, tout au moins, dénommer chacune d'elles ; mais mon embarras a été grand, je l'avoue, lorsqu'il a été question de parler des étoffes étrangères, principalement de celles de la Chine, des Indes, de la Perse, & autres contrées lointaines. Des marchands ignorants, des voyageurs aventuriers & autres, aussi peu instruits que les premiers, nous ont donné un amas de noms mal entendus, mal compris, mal rendus, prononcés ou écrits d'une manière par ceux-ci, d'une autre manière par ceux-là ; ce qui a souvent donné lieu de supposer divers objets où il n'en existait qu'un seul, & de faire une nomenclature si bizarre, qu'on n'auroit su l'imaginer plus ridicule, quand on s'en seroit fait un amusement.

Le jugement porté sur la terminologie des étoffes et des soies est très sévère : plusieurs types d'étoffes ne se produisent plus, ont des noms de fantaisie occasionnels et sans rapport avec aucun référent. Le travail lexicographique de l'ouvrage n'est pas de pure documentation, il est proposé pour aider la vente et le commerçant. Le recensement terminologique doit favoriser la connaissance des arts et des métiers, soutenir leur épanouissement. C'est un parcours de méthodologie pratique et un guide au travail terminologique sérieux, passionné et documenté.

Le *Vocabulaire* de cette section réunit en cent-vingt pages plus de sept cents entrées concernant le lexique de plusieurs domaines : les types de toiles et d'étoffes, les métiers, les instruments de travail, etc., soit toute la terminologie de cette communauté de travail. Chaque entrée est accompagnée du domaine à laquelle elle appartient et d'une définition. En voici quelques exemples :

RÉTENDEUR, s.m. (Draperie) Ouvrier qui étend & dresse les étoffes, au sortir de la foule de la teinture.

RETENDRE, v. act. (Draperie) Étendre les étoffes, au retour de la teinture ou de la foule, & après qu'elles sont sèches, sur un rouleau nommé *courroy*, afin qu'elles ne prennent pas un faux pli.

RETZE. *Linon rayée*, ainsi nommé en Artois.

REVÊCHE, s.f. (Grosse draperie commune) Étoffe de laine grossière, lâche, & non croisée, fabriquée à deux marches, ordinairement en blanc, garnie aux chardons, & quelquefois frisée. On l'emploie en doublure, & à garnir les dedans des coffres, d'étuis, &c.

Les tissus qui viennent d'Orient sont nombreux, leur définition est précise et détaillée, et enrichie de connaissances encyclopédiques utiles :

ADATAIS ou ADATIS, s.m. (Toilerie) Toile de coton ou mouseline venant des Indes orientales. Les plus beaux *adatis* se font à Bengale. Ils sont très-fins & très-clairs ; chaque pièce a dix aunes de longueur, & trois quarts d'aune de large.

AMIERTES, s.f. (Toilerie) Nom qu'on donne à des toiles de coton qui viennent des Indes.

CAFFA, s.f. Toiles de coton qui se fabriquent aux Indes orientales, & qu'on achète au Bengale ; l'aunage en est inégal. Ces toiles sont peintes de diverses couleurs, & elles sont remarquables & curieuses par une grande variété de dessins.

CAIMACANIS, s.m. (Toilerie) Sorte de toiles fines dont il se fait un grand commerce à Smyrne ; elles sont du nombre des cambrasines de Bengale.

CAMBRASINE, s.f. Toile fine d'Égypte, dont il se fait un assez grand commerce au Caire, à Alexandrie & à Rosette. Elle est nommée *Cambrasine* par sa ressemblance avec les toiles de Cambrai.

Ces recueils terminologiques, qui permettent de maîtriser la description des tissus et des opérations de travail qui les concernent, indiquent la correspondance entre le mot et la chose pour des produits que le citoen utilisera et que le comerçant diffusera dans les villes du pays et dans les régions les plus éloignées.

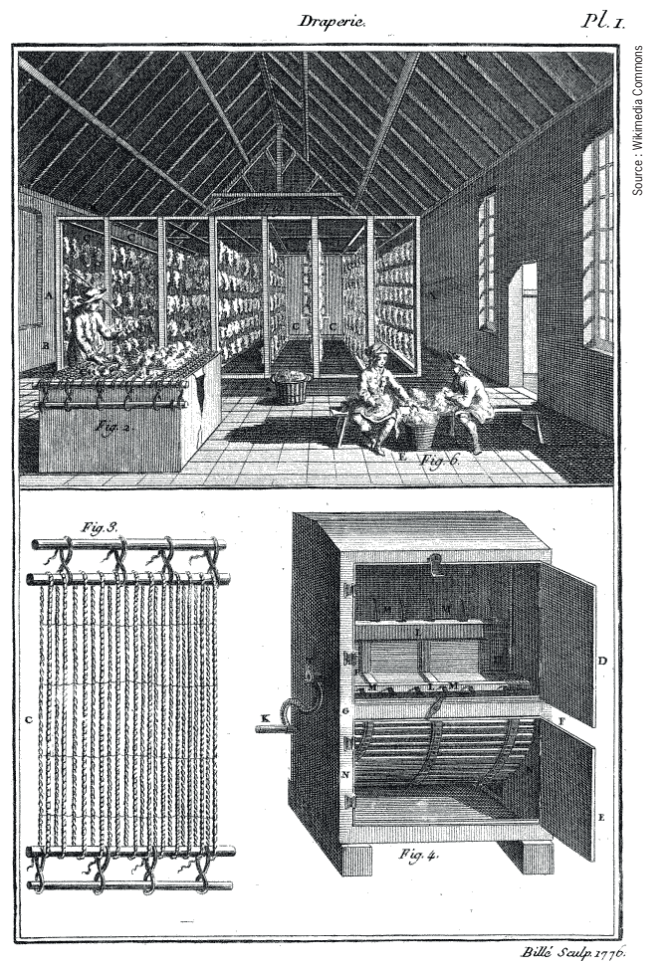
Il ne faut pas oublier que la nécessité de représentation non-verbale de la fabrication des tissus était présente aussi dans ces ouvrages. Dans l'*Encyclopédie* de Diderot et d'Alembert, il suffit de lire les pages concernant le métier textile et de voir les planches relatives aux sections des machines-outils, des armures, pour comprendre l'importance de l'image dans la diffusion des nouveaux savoirs techniques de la production des tissus.

L'histoire de la terminologie des arts et métiers permet de pénétrer dans l'histoire des sociétés européennes qui créent leur originalité manufacturière, commerciale et industrielle, aussi bien que de considérer l'apport créatif de l'histoire sociale et culturelle aux caractères de la production économique.

4 Le projet MASTRI

En 2014, l'Osservatorio di terminologie e politica linguistica (OTPL) de l'Università Cattolica a lancé le projet MASTRI en collaboration avec la mairie de Fiesole et avec son conseiller à la culture, Barbara Casalini. Tout au long de nombreux séminaires, les rencontres entre artisans, spécialistes et linguistes ont permis d'approfondir la connaissance de la terminologie des métiers considérés, et ces débats ont contribué à mettre en valeur le rôle de l'approche terminologique aux arts et métiers. Le professionnalisme des artisans qui transmettent la richesse du patrimoine scientifique et technologique ainsi que l'expérience du passé a permis de découvrir un magnifique patrimoine historique et linguistique.

Lors des séminaires MASTRI, trois modalités d'expérience autour des métiers ont été alternées : le recueil terminologique sous ses différentes formes, en perspective diachronique et synchronique ; la narration de l'artisan expert et la mise en récit du métier

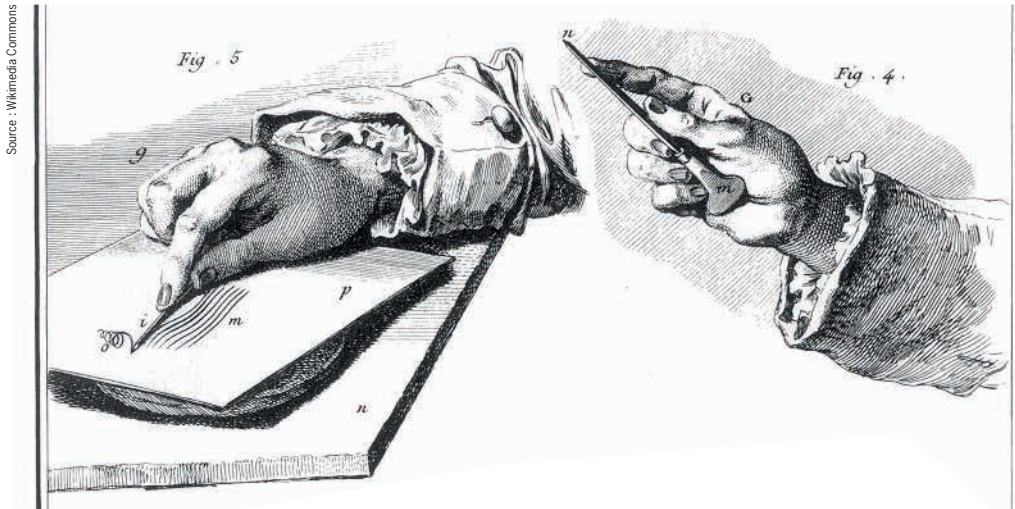

Illustrations de l'*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751).

pour sa diffusion ; la mise en valeur de l'expérience visuelle, par l'exposition des objets observés et étudiés, par la sélection d'images et de planches.

L'histoire et la nature de ces terminologies sont documentées par la tradition écrite des encyclopédies, des traités et manuels, des lexiques et glossaires. L'importance des sources orales dans l'approfondissement du patrimoine terminologique est elle aussi considérable : il ne faut pas oublier que c'est uniquement grâce aux témoignages oraux qu'il est possible de reconstituer l'histoire industrielle et artisanale (voir Córdoba de la Llave, 2003 ; Torti, 2010). En dernier lieu, il faut souligner le rôle des descriptions visuelles qui ont accompagné et complété l'ensemble de ce processus descriptif pour la transmission des savoirs. Ces trois accès à la description terminologique des arts et métiers du territoire de la ville de Fiesole ont pu ainsi en reconstituer le prestige et la fortune afin d'illustrer la vitalité de ces terminologies.

Le séminaire sur la gravure d'art a permis d'en connaître les termes, les images et les idées, grâce à l'expérience de l'école internationale « Il Bisonte » de Florence, fondée en 1983 par Maria Luigia Guaita. Transformée en fondation en 2005, cette école constitue une source de référence unique dans le secteur,

Pl. I.

Illustrations de l'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers (1751).

avec son école et ses laboratoires, les expositions, la bibliothèque avec plus de 3 000 volumes et une collection de 5 000 gravures. Donata Spadolini et Rodolfo Ceccotti ont été les guides de ce splendide voyage de termes, des geste et de signes.

Le séminaire sur l'art du tanneur a souligné que la terminologie de la tannerie ne change pas du point de vue diachronique par rapport aux instruments et aux phases de travail, mais qu'elle s'enrichit avec la découverte des tannins. Cette terminologie pour la transmission de la connaissance se fait stratégie de mise en récit (*storytelling*) d'entreprise. Les interviews réalisées auprès de vieux tanneurs toscans, transformées en récit, présentent le dialogue entre un journaliste et des amis tanneurs, ce qui permet de reconstruire un art, celui de la tannerie, qui est un ensemble de métiers, un ensemble de phases différentes, chacune ayant son spécialiste. Cette narration, qui se propose d'attirer l'attention des jeunes générations, révèle toute sa séduction grâce à la mise en scène d'un acteur très connu, Giancarlo Giannini. Celui-ci entraîne avec sa voix profonde et séduisante le public dans un voyage fait de termes, de *maestria*, d'objets et de gestes qui font le quotidien du tanneur (Lineapelle, 2016).

Le séminaire sur l'art du costume de scène a permis de tirer profit de l'intérêt de l'approfondissement terminologique (Benedettini et Fiorini, 2016 ; Zanola, 2016b) dans ce domaine. L'étude de quelques costumes de la Fondazione Cerratelli, qui présente l'une des plus précieuses collections de costumes du théâtre, de l'opéra et du cinéma, a permis de pénétrer dans les coulisses de la réalisation des modèles dans l'atelier de production, où le travail est là aussi une histoire de terminologie/s. Des termes du passé sont d'ailleurs souvent transformés et hautement valorisés par la mode actuelle, qui ne cesse de puiser dans les vestiaires des temps jadis.

Le séminaire sur l'art des jardins a présenté le jardin historique, ses concepts et les formes de son architecture, ainsi que leur terminologie. Mariella Zoppi (2014) a illustré un glossaire très riche qui réunit les termes du jardin, où les arts et techniques sont associés aux symboles de l'histoire et de la modernité dans un lieu où l'homme exalte sa présence. Au fil des siècles, ses formes et ses styles ont représenté des valeurs sociales, religieuses et politiques différentes, reflétant des milieux divers où les pratiques sont sublimées au nom des idéaux de la beauté et de l'utilité du temps. Le parcours terminologique réalisé par une

illustre spécialiste du jardin historique a permis de découvrir le panorama de concepts abstraits et d'instruments techniques.

C'est avec le plus grand respect que l'on s'achemine dans ces voies tracées par les savoirs et leurs terminologies. On pénètre alors dans les domaines des spécialistes, où les non-spécialistes découvrent des domaines à défricher, ainsi que des terminologies ayant participé à l'enrichissement de nos langues.

Conclusion

Depuis que la terminologie s'est constituée en discipline, un scénario international de réflexions méthodologiques a permis de conjuguer théories et pratiques (Cabré, 1999 et 2016). L'observation et la description des textes et des discours dans le domaine des arts et métiers, conjuguant l'approche onomasiologique et la démarche sémasiologique, focalisent l'attention sur des recherches fructueuses en vue de la pertinence d'analyses linguistiques et sociolinguistiques. La terminologie contribue à la clarté dans la dénomination

des objets, des opérations et des processus. Elle attire différents utilisateurs : spécialistes, experts, conseillers, traducteurs, journalistes scientifiques, rédacteurs techniques, toutes les catégories professionnelles, ainsi que le citoyen ordinaire. C'est le même chemin que l'auteur faisait déjà pour son encyclopédie dans la *Notice raisonnée* (Panckoucke, 1790, t. II, p. II), lorsqu'il présentait le plan de son ouvrage :

Les naturalistes retrouveront ici, sans peine, la citation de ces productions, que l'homme sait si bien s'approprier : les curieux des usages les verront encore décrits avec plaisir : & les artistes essentiellement, soit par l'idée des objets, de leur nature, de leurs propriétés, soit dans la suite & la variété de leurs modifications, peuvent y trouver de l'intérêt. Ce n'est guère qu'en s'instruisant de ce que les autres font, qu'on peut varier & perfectionner ce qu'on fait soi-même : c'est par la communication des idées qu'on en accroît la masse, & qu'on leur donne de l'intensité.

Ce sont les mêmes souhaits que nous formulons à toutes les recherches terminologiques. ✿

Bibliographie

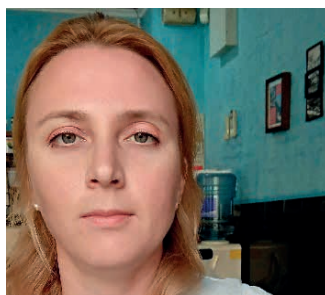
- BENEDETTINI, Florida ; FIORINI, Diego (2016). « Officina scenica Cerratelli: il costume italiano nel mondo ». In : PATOTA, Giuseppe ; D'ACHILLE, Paolo (ed.) (2016). *L'italiano della creatività: moda e costumi, marchi e design*. Florence : Accademia della Crusca : GoWare, p. 93-99.
- CABRÉ, Maria Teresa (1999). *La terminología: representación y comunicación*. Barcelone : Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- CABRÉ, Maria Teresa (2016). « La terminologie ». In : FORNER, Werner ; THÖRLE, Britta (ed.) (2016). *Manuel des langues de spécialité*. Berlin ; Boston : Walter De Gruyter, p. 68-81.
- CÓRDOBA DE LA LLAVE, Ricardo (2003). *Mil años de trabajo del cuero: Actas del II Simposio de Historia de las Técnicas, Córdoba, 6-8 de mayo de 1999*. Cordoue : Litopress Ediciones.
- DIDEROT, Denis ; ALEMBERT, Jean-Baptiste le Rond (1751-1772). *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des arts et des métiers par une société de gens des lettres*. Paris : Panckoucke. 35 vol.
- DUHAMEL DU MONCEAU, Henri-Louis (1777). « L'art de la draperie, principalement pour ce qui regarde les draps fins ». In : BERTRAND, Jean Elie (ed.) (1777). *Descriptions des arts et métiers, faites ou approuvées par messieurs de l'Académie royale des sciences de Paris*. T. VIII. Neuchâtel : Imprimerie de la Société Typographique.
- LINEPELLE (2016). *Le parole di un'arte, « Pelle e cuoio », un fascino italiano [en línea]*. <<https://www.youtube.com/watch?v=BN4S7YIZJsc>> [Consultation : 1 avril 2017].
- PANCKOUCKE, Charles-Joseph (ed.) (1784). *Encyclopédie méthodique, ou par ordre des matières ; par une société de gens de lettres, de savants et d'artistes*. T. III. Paris : Panckoucke.
- PANCKOUCKE, Charles-Joseph (ed.) (1790). *Encyclopédie méthodique, ou par ordre des matières ; par une société de gens de lettres, de savants et d'artistes. Errata, supplément et vocabulaire de la première partie, complétant le t. II*. Paris-Liège : Panckoucke-Plomteux.
- REY, Alain (2010). « Préalable à une définition de la terminologie ». *Langues et Linguistique*, 33, 2010, p. 175-185.
- TORTI, Cristina (2010). « Fonti orali per il patrimonio industriale ». *Ricerche Storiche*, XL, n. 3, p. 663-668.
- ZANOLA, Maria Teresa (2014). *Arts et métiers : Études de terminologie diachronique*. Paris : L'Harmattan.

- ZANOLA, Maria Teresa (2015). « La terminologia, una galleria della lingua: arti, mestieri e saperi per la trasmissione della conoscenza ». *La Crusca per Voi*, II, 51, p. 2-8.
- ZANOLA, Maria Teresa (2016a). « L'espace du concept, la parole de l'image : pour une typologie des représentations non-verbales dans la terminologie des tissus ». In : LERVAD, Susanne ; FLEMESTAD, Peder ; WEILGAARD CHRISTENSEN, Lotte (ed.) (2016). *Verbal and non verbal representation in terminology: Proceedings of the TOTH 2013*. Copenhagen : D NRF's Centre for Textile Research : Institut Porphyre, Savoir et connaissances, p. 65-80.
- ZANOLA, Maria Teresa (2016b). « Il costume: percorsi terminologici ». In : PATOTA, Giuseppe ; D'ACHILLE, Paolo (ed.) (2016). *L'italiano della creatività: moda e costumi, marchi e design*. Florence : Accademia della Crusca : GoWare, p. 75-92.
- ZANOLA, Maria Teresa (2018a). « Terminologie et diffusion des connaissances : un dialogue culturel et diachronique pour communiquer les métiers ». In : GONZÁLEZ, Manuel (ed.) (2018). *La terminología, una necesidad de la sociedad actual : Actas II Congreso RELEX (Saint-Jacques- de-Compostelle, 5-7 octobre 2015)*. Madrid: Iberoamericana-Vervuert, p. 159-180.
- ZANOLA, Maria Teresa (2018b). « La richesse terminologique et les défis de la normalisation : l'expérience du passé ». In : SINGALA, Manuel (2018). *Terminoloxía e normalización : Actas da XII Xornada Científica Realiter, Santiago de Compostela, 9 de xuño de 2016*. Santiago de Compostela : Servizo de Publicacións e Intercambio Científico. Universidad de Santiago de Compostela, p. 15-27.
- ZOPPI, Mariella (2014). *Le voci del giardino storico : Glossario*. Florence : Pontecorboli.

Análisis del léxico especializado de los procesos y recursos formativos en el entorno académico del Espacio Europeo de Educación Superior en ruso y en español

OKSANA POLYAKOVA
Universitat Catòlica de València
oksana.polyakova@ucv.es

Oksana Polyakova és llicenciada en Traducció i Interpretació i doctora en Lingüística Aplicada a la Traducció. Actualment és professora de la Universitat Catòlica de València. La seva activitat acadèmica se centra en els àmbits següents: la traducció especialitzada, la terminologia, la lingüística de corpus i l'ensenyament de l'anglès.

Miguel Ángel Candel-Mora és professor titular del Departament de Lingüística Aplicada de la Universitat Politècnica de València. Des de fa més de vint anys participa activament en la indústria de la traducció i de la localització. Els seus interessos acadèmics se centren en l'anàlisi de sistemes de traducció assistida per ordinador, la gestió de terminologia orientada a la traducció, l'ús de les tecnologies aplicades a la terminologia, la lingüística de corpus en traducció i l'explotació de dades i textos.

MIGUEL ÀNGEL CANDEL-MORA
Universitat Politècnica de València
mcandel@upv.es

Resum

Anàlisi del lèxic especialitzat dels processos i recursos formatius en l'entorn acadèmic de l'Espai Europeu d'Educació Superior en rus i en espanyol

La gradual incorporació d'Espanya (1999) i Rússia (2003) en el Procés de Bolonya ha revelat la necessitat de l'estudi del lèxic especialitzat unificat. La metodologia seguida en aquest treball combina l'anàlisi terminològica i els estudis de lingüística de corpus i s'aplica al domini de processos i recursos acadèmics i condueix a una terminologia paral·lela (espanyol-rus) més accessible. **PARAULES CLAU:** Espai Europeu d'Educació Superior, Espanya, Rússia, terminologia, lèxic especialitzat

Resumen

La paulatina incorporación de España (1999) y Rusia (2003) en el Proceso de Bolonia ha revelado la necesidad del estudio del léxico especializado unificado. La metodología seguida en este trabajo combina el análisis terminológico y los estudios de lingüística de corpus y se aplica al dominio de procesos y recursos académicos y conduce a una terminología paralela (español-ruso) más accesible. **PALABRAS CLAVE:** Espacio Europeo de Educación Superior, España, Rusia, terminología, léxico especializado

Abstract

Analysis of the specialized vocabulary of university processes and resources in the academic context of the European Higher Education Area in Russian and Spanish

The gradual incorporation of Spain (1999) and Russia (2003) in the Bologna Process has revealed the need to study the common specialized vocabulary. The methodology followed in this work combines terminological analysis and corpus linguistics studies applied to the domain of processes and academic resources and leads to a more accessible parallel terminology (Spanish-Russian). **KEYWORDS:** European Higher Education Area, Spain, Russia, terminology, specialized vocabulary

TERMINÀLIA 17 (2018): 24-31 · DOI: 10.2436/20.2503.01.118
Data de recepció: 15/3/2017. Data d'acceptació: 16/6/2017
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introducción

La creciente importancia de la unión económica, financiera y política europea adquiere un nuevo significado en la educación superior. Esta tendencia, iniciada en 1998 con la Declaración de la Sorbona y en 1999 con la Declaración de Bolonia, está marcando un complicado reto: llevar el sistema de enseñanza superior de los países europeos a un denominador común estructural y calificativo (Ermólieva, 2007). Mientras que la participación de España data de 1999, la Federación Rusa retrasa cuatro años su integración en el Espacio Europeo de Educación Superior (EEES) hasta 2003 (Nuffic, 2015a y 2015b). A partir de este contexto surge el objetivo de este trabajo: valorar la composición conceptual de la documentación universitario-académica en ambas lenguas de trabajo, con especial énfasis en la introducción de la terminología educativa común.

Uno de los aspectos cruciales de la colaboración europea consiste en formar un mercado común de bienes y servicios; todo un reto, debido a la multiculturalidad de la Unión Europea. No obstante, la creación del terreno educativo común pretende homogeneizar la enseñanza superior en la Europa comunitaria y fuera de sus fronteras para cumplir los principales objetivos: promover la educación equivalente y reconocible fuera del lugar inicial de la formación, y ofrecer a los jóvenes posibilidades de movilidad educativa y, posteriormente, laboral. Visto el gran número de alumnos universitarios de intercambio en los últimos años (250.000 estudiantes en el año 2013, según datos de la Comisión Europea, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-821_en.htm) en las aulas españolas se hace palpable el éxito de esta colaboración.

El estudio del entorno académico superior europeo unificado a través de la terminología bilingüe es el principal propósito del presente trabajo.

A raíz de esta motivación se han planteado los principales objetivos de trabajo, que consisten en la detección de las dificultades existentes en la gestión terminológica académica bilingüe ruso-español y la propuesta de soluciones prácticas. Para alcanzar estos objetivos ha sido necesario seguir un proceso compuesto por varias fases.

En primer lugar, se ha procedido a la revisión de la literatura de las materias teóricas sobre las que se fundamentará el estudio: la terminología, la lingüística de corpus y las lenguas de especialidad. Dicha etapa ha servido para formar una sólida base doctrinal cuyos postulados permitirán posteriormente ejercer las labores empíricas con mejor criterio.

En segundo lugar, se ha procedido a establecer unos principios metodológicos básicos, aplicarlos a la recopilación de datos, obteniendo así una base de datos terminológica en ruso y español, con la realización del consecuente análisis de la terminología. Entre las particularidades examinadas cabe destacar la equivalen-

cia, la sinonimia y la abreviación por su influencia en la toma de decisiones de los mediadores lingüístico-culturales.

Por tanto, y tratándose de una equiparación del lenguaje académico en el marco de dos entornos políticos, sociales, culturales y lingüísticos diferentes, este trabajo se ha centrado en la extracción y análisis de 700 conceptos especializados y sus correspondientes registros terminológicos bilingües.

Para llevar a cabo este trabajo se ha detectado la tipología documental de los textos universitarios, y posteriormente se ha propuesto una clasificación común, se ha recopilado un corpus y se ha extraído la terminología. Asimismo, los términos analizados componen un glosario especializado, de modo que se crea una fuente de consulta fiable para traductores profesionales. La metodología propia de esta investigación puede emplearse en otros dominios temáticos, constituyendo así una apuesta de futuro.

2 Antecedentes y actualidad del tema

Al iniciar una investigación terminológica del EEES en dos idiomas —el español y el ruso—, se abren los temas de Europa como un conjunto de países vinculados geográfica y políticamente. Según Rodríguez Adrados (2008, p. 14), «Europa no es solo geografía, es también y sobre todo cultura: ha recibido la herencia de los griegos, continuada, entre cambios, por los romanos y los cristianos». Por tanto, la idea global europea es una conexión cultural, lo cual es inseparable de una alianza educativa.

El sistema académico español-ruso comparado como objeto de estudio empírico resulta prometedor por el valor añadido que aporta a los usuarios profesionales: una sustancial inversión temporal efectuada durante la investigación logrará ofrecer una lista de datos prácticos verificados y obtenidos de la documentación original y auténtica de cada país.

Este trabajo se centra en la detección de las similitudes y discrepancias de la educación superior en España y en Rusia unidos por el Proceso de Bolonia, contribuyendo así al avance de la ciencia aplicada y estructurando una metodología propia. Una aproximación analítica al ámbito académico tiene mayor interés debido al hecho de detectar la terminología bilingüe especializada y estudiarla desde el punto de vista científico, generando un producto destinado al público interesado.

El proceso inicial de la revisión de la literatura científica acerca del tema propuesto apunta hacia tres materias fundamentales para la investigación: la terminología (con algunos supuestos lexicográficos), las lenguas de especialidad y, por último, la lingüística de corpus.

El estudio de los aspectos terminológicos del espacio universitario europeo a través del prisma del español

y el ruso plantea una secuencia de retos. Se trata de relacionar el avance de la terminología a las tradiciones europeas y soviética (rusa) sin dejar de lado el avance social internacional con el generador de la normalización y estandarización mismas. No basta con nombrar las definiciones nucleares del área (la terminología y el término), sino incorporar en este marco fenómenos lingüísticos como los neologismos, los sinónimos, la fraseología o las abreviaturas. El ingrediente lexicográfico tiene que ver con la manera de presentar las unidades terminológicas. Efectivamente, las valiosas aportaciones de Cabré (1993, 1998 y 2003), Temmerman (1997 y 2000), Faber et al. (2006), Faber y Araúz (2010), Lotte (1931 y 1969), Vinokur (1939 y 2010), Šerba (2004) y Wüster (1967), entre otros, han hecho posible formar una sólida visión conceptual del dominio y completar la bibliografía fundamental.

Existe la necesidad de una aproximación terminológica, basada en la lingüística de corpus, al contenido hasta ahora no recogido por los principales organismos educativos de Europa, como, por ejemplo, en el caso de los *Glosarios europeos sobre educación* editados por Eurydice entre 2001 y 2007, donde no se menciona el sistema educativo de la Federación Rusa.

En un segundo orden temático se incorpora el contexto especializado del trabajo, fraccionado en el examen de las lenguas profesionales y su sucesivo desarrollo estilístico en el dominio universitario. El contenido formativo superior se verá desde la perspectiva de los estilos funcionales de la lengua y la distribución clasificatoria ideada especialmente para este trabajo. Es difícil imaginar cualquier estudio del campo sin las obras de Alcaraz Varó (2000 y 2007), Bajtín (1996), Vinogradov (1981) y Swales (1990), entre otros. La finalidad del estudio del entorno especializado universitario consiste en una mejor integración de la teoría con la sección empírica, dedicada a la selección de muestras documentales.

Como tercera disciplina, interviniente en la investigación, ha sido mencionada la lingüística de corpus. A causa de su cometido aplicado, indivisible de la gestión documental, se incorporará en el apartado metodológico para servir de guía en el proceso recopilatorio de datos textuales. Los procedimientos, revelados por autores como McCarthy y O’Keeffe (2010), McEneaney y Hardie (2012), Meyer (2004), Parodi (2008), Hunston (2002) y Rojo (2009), han evolucionado la manera de administrar la información-fuente de datos terminológicos. Puesto que los criterios de la elaboración de corpus, esbozados dentro de esta doctrina, deben obedecer al ámbito especializado, la investigación procurará enlazar la clasificación documental académico-universitaria con la estructura del corpus.

En resumen, el estudio de las particularidades terminológicas del entorno académico del EEES con una proyección hacia el español y el ruso servirá de punto de reflexión sobre la normalización dentro del área universitaria europea. También será un intento de lla-

mar la atención al ámbito terminológico con una combinación de lenguas poco frecuente y sentar las bases de un futuro crecimiento de investigación.

3 Metodología

La precisión metodológica se basa en una correcta organización y recopilación de la documentación para incorporarla posteriormente a la estructura de un corpus de textos. En el caso de este último instrumento, se tendrán en cuenta unos criterios generales y específicos de su formación (Vargas Sierra, 2005 y 2006). Asimismo, se seguirán unas fases de construcción del corpus partiendo de las muestras estilísticas para conseguir un trabajo del ámbito formativo superior válido. Con toda la recopilación hecha, en tercer lugar, queda la creación de un recurso terminológico de modalidad lexicográfica.

En su conjunto, el presente trabajo sincrónico toma como punto de partida el marco cronológico comprendido entre 1998 y 2012, dentro del ámbito territorial de España y Rusia con la necesaria vinculación con Europa. A raíz de estas premisas temporales, se inspecciona la documentación de ese periodo fundamental con posibilidad de ampliación puntual para otros informes o títulos relevantes por razones de especialización. Entre ellos podrán constarla Carta Magna Universitaria (Magna Charta Universitatum) (1988) o algunos ejemplos de titulación superior del año 1992 o del año 1984 como casos excepcionales. El aumento puntual del periodo de enfoque tiene que ver con la necesidad de incluir los datos institucionales relevantes para el estudio o aportar ciertas muestras de tipología documental.

Considerando que el proyecto se centra en la investigación bilingüe en español y ruso, el criterio de discriminación territorial para cada lengua será la versión peninsular o el español de España, en el primer caso, y la lengua oficial de la Federación Rusa, en el segundo. Es necesario especificar estas referencias para ser coherentes con el tema tratado: ambos países son participantes del EEES, por tanto, la terminología empleada hace referencia a los conceptos y realidades de estos estados en concreto y no al extenso mundo hispano o espacio de la antigua Unión Soviética donde se hablan estos idiomas.

Inicialmente, el trabajo documental de la presente investigación obliga a la identificación de las necesidades informativas del público ya mencionado con la intención de «familiarizarse y sumergirse en el tema de lo que va a constituir la labor del traductor durante las siguientes fases» (Candel Mora, 2003, p. 120). De acuerdo con ello, se ha procedido a estudiar los documentos oficiales, declaraciones e informes del Proceso de Bolonia y EEES en ruso y español, además de fijarse en la legislación vinculante nacional. Tampoco se ha descartado el acceso a las muestras de la documenta-

ción científica, institucional, administrativa y académica localizadas en ambas lenguas.

En total, se ha recopilado un corpus de 2.127.457 palabras, y la distribución textual permite repartir la información en tres partes en función del tipo de registro representado (lenguaje administrativo, institucional especializado y jurídico) buscando el equilibrio entre idiomas (por el reparto de los documentos recopilados) y registros seleccionados.

Tras finalizar el proceso de búsqueda, organización y clasificación documental, se procede a estructurar los datos para su posterior tratamiento y análisis en tres corpus, como se indica en la tabla 1.

Corpus 1: Documentos académico-administrativos generales (AAG)		
Corpus 1a: español	Corpus 1b: ruso	
Corpus 2: Documentos especializados e institucionales universitarios (ETU)		
Corpus 2a: español	Corpus 2b: ruso	
Corpus 3: Documentos jurídicos en el contexto de la educación superior (JCU)		
Corpus 3a: español	Corpus 3b: ruso	Corpus 3c: bilingüe

TABLA 1. Organización de la documentación recopilada

Como se puede observar en la tabla 2 a continuación, el promedio de palabras en cada lengua, calculado a raíz del porcentaje por cada corpus, muestra el 81 % en español y el 19 % en ruso. El porcentaje bastante elevado del léxico de la primera lengua dentro de una cantidad similar de documentos recopilados se explica por la estructura lingüística del español. Toda lengua analítica similar al español recurre principalmente a las palabras auxiliares para expresar las relaciones gramaticales. En cambio, el ruso está incluido en el grupo de los idiomas sintéticos, donde el significado gramatical se expresa a través de los cambios de la forma de la palabra, añadiendo distintos afijos o mediante la flexión interior.

	Palabras (español)	Palabras (ruso)
Corpus AAG (90 % ES, 10 % RU)	679.675	73.421
Corpus ETU (78 % ES, 22 % RU)	941.900	271.133
Corpus JCU (69 % ES, 31 % RU)	82.829	37.929
Corpus JCU bilingüe (67 % ES, 33 % RU)	26.893	13.538
Promedio de palabras	81 %	19 %

TABLA 2. Comparativa del corpus por cantidad de palabras

En lo que respecta a la distribución de términos por dominio, la tabla 3 recoge el número de registros seleccionados en cada uno de los dominios temáticos.

Dominio temático	Total de registros
1. Estudiantes	10
2. Exámenes, certificado y títulos	59
3. Instituciones y espacios educativos	32
4. Legislación	57
5. Órganos y formas de asesoramiento	95
6. Personal de gestión	24
7. Procesos y recursos formativos	232
8. Profesorado	12
9. Sistemas y niveles de enseñanza	64
10. Sociedad	115
Total	700

TABLA 3. Número de términos extraídos por dominio

A primera vista, la mayoría de registros analizados pertenece al dominio *Procesos y recursos formativos* (234), seguido por el léxico especializado de los ámbitos *Sociedad* (115) y *Órganos y formas de asesoramiento* (95). Según estos resultados, en la documentación adherida al corpus bilingüe destacan principalmente estas tres áreas debido a la implantación activa del EEES.

4 Resultados y discusión

Con los datos presentados anteriormente, y teniendo en cuenta la prevalencia del dominio *Procesos y recursos formativos*, para este trabajo se presenta un análisis detallado de las peculiaridades de los términos asignados a este dominio, pieza clave en el proceso de convergencia europea.

De acuerdo con el procedimiento de análisis, se han identificado 71 unidades bilingües (31 % del total correspondiente al dominio estudiado) recopiladas del corpus paralelo, mientras que la cantidad restante pertenece a los corpus monolingües.

Dentro del área de influencia del registro **aprendizaje - обучение** están varios tipos de nociones: **aprendizaje a lo largo de la vida - обучение в течение всей жизни**, **aprendizaje basado en el estudiante - студентоцентрированное обучение**, **aprendizaje formal - формальное образование**, **aprendizaje informal - неформальное обучение** y **aprendizaje previo - ранее полученное обучение**. La variedad recopilada manifiesta la orientación hacia la formación durante diferentes etapas de la vida mediante numerosos programas del EEES.

En lo que respecta a la organización en el proceso instructivo, el registro **calendario académico**

- **академический календарь** marca la estructura del avance educativo ajustado al marco temporal. La terminología relacionada incluye: **año** - год обучения, **día lectivo** - учебный день, **semestre** - семестр y **trimestre** - триместр. Dicha forma de organizar la formación se encuentra en los dos países estudiados.

Otro factor significativo es el esfuerzo que realizan los estudiantes, reflejado en el registro **carga** - нагрузка y términos derivados: **carga de trabajo** - рабочая нагрузка, **carga de trabajo del estudiante** - трудозатраты студента, **carga horaria semanal** - недельная учебная нагрузка y **volumen de trabajo** - трудоемкость.

Debido a la amplia envergadura del proceso formativo superior, el léxico del ámbito académico abarca también los términos **plan** - план y **programa** - программа. El marco conceptual del registro **plan** - план establece unas pautas a realizar tal y como lo destaca la terminología siguiente: **diseño** - план, **plan de acción de movilidad** - план действенной мобильности, **plan de estudios** - учебная программа y **plan de trabajo** - план работы. Respecto a los subdominios incorporados al registro **programa** - программа, se trata de varios tipos de programas universitarios junto con la preparación de los mismos: **programa conjunto** - совместная программа, **programa de becas** - стипендиальная программа, **programa de estudio** - учебная программа, **programa de movilidad** - программа мобильности, **programa Erasmus** - программа Эразмус, **programa Leonardo da Vinci** - программа Леонардо Да Винчи, **programa Sócrates** - программа Сократ, **programa Tempus-Cards** - программа Темпус-Кардс y **programación** - составление программы. Tanto el registro **plan** - план como el **programa** - программа abarcan los aspectos formales de la enseñanza en el espacio europeo, donde cada vez más se valora la movilidad de estudiantes para la futura carrera profesional.

En línea con lo descrito en los anteriores conjuntos terminológicos, el registro **currículum** - учебный план organiza el proceso formativo en grupos de disciplinas, reflejados en los registros **bloque** - блок, **curso** - курс, **módulo** - модуль, **unidad del curso** - учебная единица. El proceso didáctico en función de las especialidades se reparte en las materias del registro **asignatura** - дисциплина: **asignatura especializada** - дисциплина специализации, **asignatura obligatoria** - обязательная дисциплина, **asignatura optativa** - дисциплина по выбору y **asignatura troncal** - общая дисциплина. Cierta uniformidad con el concepto **asignatura** - дисциплина tienen los términos del registro **disciplina** - учебный предмет, que muestran un caso claro de los «falsos amigos» para los traductores: la transliteración al ruso del término español **disciplina** ofrece la connotación del orden estricto de las cosas o normas de comportamiento.

El ambiente universitario cuenta con la presencia de papeles académicos administrativos dentro del apartado **documentación** - документация: **agenda** - повестка дня, **anuncio** - объявление, **carta** - письмо, **catálogo** - реестр,

comunicación - сообщение, **cuestionario** - анкета, **datos** - данные, **diario** - дневник, **directorio general** - общий справочник, **encuesta** - анкета, **expediente** - дело, **formulario** - бланк, **fotocopia** - ксерокопия, **fuentes** - источник, **libreta de notas [boletín de evaluación y de notas]** - зачетная книжка, **seguro** - страховой полис, **sello** - печать, **solitud** - заявление, **recomendación** - рекомендация, **resumen** - резюме y **revista** - журнал. En el mismo grupo se incluyen también las unidades que denominan los documentos complementarios, como **justificante** - удостоверяющий документ, de cierto valor oficial. Entre los términos que cabe destacar se encuentran los correspondientes al registro **libreta de notas (boletín de evaluación y de notas)** - зачетная книжка: su principal característica destacable es la ausencia de esta realidad en la enseñanza superior española. De hecho, el concepto de una libreta de notas, entregada a cada estudiante ruso el día del inicio del curso universitario, donde se apuntan a mano las notas obtenidas en los exámenes con la firma del profesor que imparte la asignatura, no tiene análogo en el sistema europeo.

En relación con los términos **enseñanza** - преподавание y **docencia** - преподавание, provistos de la misma traducción al ruso, se revisan las unidades pertenecientes a la idea de transmisión de conocimientos. Los registros **formación** - подготовка y **formación interdisciplinar** - междисциплинарное обучение aportan a los conceptos anteriormente mencionados un significado adicional de preparación al mundo laboral mediante los estudios universitarios. En cuanto a la manera de realizar este tipo de acciones, el léxico de los registros **didáctica** - дидактика, **método** - метод y **metodología** - методика facilita este proceso.

En lo que concierne al siguiente grupo, encabezado por el concepto **estudio** - учеба, los términos reunidos aquí responden por las facetas formales de la enseñanza: **abono** - оплата, **beca** - грант, **beneficio** - доход, **ciencia** - наука, **ciencia aplicada** - прикладная наука, **deberes** - обязательства, **deporte** - спорт, **estancia** - пребывание, **excedencia** - академический отпуск, **exigencia** - требование, **graduación** - выпуск, **intercambio** - обмен, **investigación** - научные исследования, **movilidad** - мобильность, **oportunidad de estudio** - возможность получения образования, **período** - период, **plaza** - место, **plazo** - срок, **práctica** - практика, **precio** - стоимость, **préstamo** - займ, **reforma** - реформа, **reforma curricular** - реформирование учебных программ, **selección** - отбор, **subvención** - субсидия, **supervisión** - руководство, **tasa** - плата, **técnica** - техника, **tecnología** - технология, **tutoría** - кураторская работа. Así pues, mientras que la terminología habitual del entorno educativo ocupa un lugar destacado (**ciencia**, **investigación**, **práctica**), el léxico especializado de enfoque financiero (**beca**, **beneficio**, **precio**, **préstamo**) hace constar la importancia otorgada al coste de la enseñanza superior.

Para medir el resultado formativo se recurre a los datos del registro **evaluación** - оценка, y a las subsi-

guientes unidades *coevaluación* - *совместная оценка*, *punto* - *балл* y *puntuación* - *подсчет или сумма баллов*. Un comentario especial merece el conjunto terminológico *nota* - *оценка* vinculado a los términos *aprobado* - *оценка «удовлетворительно»*, *sobresaliente* - *оценка «отлично»*, *notable* - *оценка «хорошо»*, *bien* - *оценка «хорошо»*, *suficiente* - *оценка «удовлетворительно»* e *insuficiente* - *оценка «неудовлетворительно»*. Precisamente en este apartado se ve con mayor claridad la diferencia entre los sistemas universitarios de España y Rusia: la escala de las notas es del uno al diez en el primero y del uno al cinco en el segundo. Otro aspecto a destacar es el sistema binario (*apto* - *по apto*, «*зачет*» - «*незачет*») que presenta un problema a la hora de traducir las notas, por ejemplo, resultado de estancias en el extranjero. La ausencia de equivalente físico de «*зачетная книжка*» está vinculada a esta diferencia de sistemas.

A partir del registro *itinerario* - *учебный план* se incorporan los siguientes registros terminológicos: *ámbito* - *сфера*, *campo* - *область*, *carrera* - *специальность*, *orientación* - *ориентация* y *rama* - *область*. Todos ellos pertenecen al ámbito de elección profesional adecuada a las aspiraciones y potencial del estudiante, además de responder a las necesidades de la economía real.

Dentro del grupo encabezado por el registro *proceso* - *процесс* se observan los conceptos vinculados con la parte formal de la incorporación a los estudios universitarios: *acceso* - *доступ*, *asignación* - *назначение*, *matrícula* - *зачисление* y *preinscripción* - *предварительная запись*, entre otros. Por ejemplo, los candidatos a ingreso en un centro de educación superior deben cumplir unas condiciones específicas de acceso de acuerdo con su formación previa, experiencia laboral o edad.

Como instrumentos formativos, se les da uso en los registros encabezados por el registro *recurso* - *ресурс*: *actividad* - *деятельность*, *aula* - *аудитория*, *bibliografía* - *список источников*, *biblioteca* - *библиотека*, *cita* - *цитата*, *diagrama* - *диаграмма*, *esquema* - *схема*, *ficha* - *карточка*, *glosario* - *глоссарий*, *guía* - *справочник*, *libro de texto* - *учебник*, *mapa* - *карта* y *material* - *материал*. Junto con los objetos materiales (*fichas*, *libros de texto*, *mapas*) se han mencionado el *aula* y la *biblioteca* debido a su adaptación a las necesidades educativas de los estudiantes y al posible equipamiento específico que contengan.

El trascurso del proceso formativo pone de manifiesto la necesidad de realizar ciertas labores académicas, cuyos ejemplos están reunidos en el conjunto terminológico encabezado por el registro *trabajo* - *работа*: *anexo* - *приложение*, *congreso* - *конгресс*, *consulta* - *консультирование*, *experiencia* - *опыт*, *memoria* - *отчет*, *ponencia* - *доклад*, *proyecto* - *проект*, *publicación* - *публикация*, *redacción* - *сочинение*, *referencia* - *ссылка*, *requisito* - *требование*, *resultado* - *компетенция*, *revisión* - *проверка*, *tarea* - *задание*, *tesis* - *диссертация*. Los registros seleccionados subrayan la importancia de acercar los resultados de los estudios e investigaciones

universitarias al público en general mediante las publicaciones, ponencias, memorias o tesis. Sin embargo, el esfuerzo didáctico previo destaca la obligación de realizar las tareas y redacciones como etapa preparatoria.

A modo de recapitulación, en el contenido del dominio *Procesos y recursos formativos*, se ha de reconocer la presencia de la terminología en español y en ruso mayoritariamente paralela y provista de sinónimos. Ciertos apartados de la terminología contienen diferencias puntuales (en particular, los casos del sistema evaluativo, tipos de exámenes y acceso a la enseñanza superior) arraigadas en la tradición soviética de la enseñanza superior de la Federación Rusa. Por tanto, el esperado acercamiento de las culturas educativas europea y eslava puede producirse sobre la sólida base de las similitudes observadas.

5 Conclusiones

A lo largo de la investigación se han comprobado una serie de hipótesis de trabajo. Se ha detectado la tipología documental de las lenguas de estudio y se ha propuesto una clasificación común, donde se han respetado las singularidades de cada sistema en concreto. La base de datos terminológica bilingüe generada ha facilitado la sistematización de tipos de equivalencia detectados en el léxico especializado y, en el apartado analítico, ha sido posible observar su variación cuantitativa en función del dominio temático. La información práctica obtenida, válida para la mediación lingüística profesional y el uso particular, incluye el par de términos (unidad terminológica español-ruso), también incluye las citas contextuales (contexto español-ruso), ejemplos de uso (combinaciones español-ruso), sinónimos y abreviaturas.

Como orientación científica futura, puede plantearse la posibilidad de abarcar el campo de la terminología jurídico-administrativa desde la base documental más utilizada por los traductores profesionales (sentencias judiciales, contratos de compraventa, escrituras, certificados). La metodología probada a lo largo de este trabajo de investigación podría formar parte de la ordenación necesaria de este proceso, junto con la necesidad de que los comités de normalización y estandarización avalen los resultados de la base de datos de normalización y estandarización, además de realizar una consulta técnica dirigida a los usuarios profesionales para determinar la comodidad y el provecho de su uso.

Planteados los puntos de partida, que a la vez se suman a la motivación esencial de un mayor acercamiento de los sistemas académicos de España y Rusia, se da inicio a la investigación de la terminología universitaria bilingüe transformable en un producto lexicográfico. Un amplio abanico de posibles aplicaciones varía desde el entorno profesional de la traducción y gestión informativa hasta el campo docente y el uso por el público interesado. 🌸

Bibliografía en español

- ALCARAZ VARÓ, Enrique (2000). *El inglés profesional y académico*. Madrid: Alianza Editorial.
- ALCARAZ VARÓ, Enrique (2007). «Las lenguas profesionales y académicas». En: ALCARAZ VARÓ, Enrique; MATEO MARTÍNEZ, José; YUS RAMOS, Francisco (2007). *La sociedad del conocimiento, marco de las lenguas profesionales y académicas*. Barcelona: Ariel, p. 3-12.
- CABRÉ, Maria Teresa (1993). *La terminología: teoría, métodos, aplicaciones*. Barcelona: Editorial Antártida: Empúries
- CABRÉ, Maria Teresa (1998). «Elementos para una teoría de la terminología: hacia un paradigma alternativo». *El Lenguaraz*, 1, 1, p. 59-77.
- CABRÉ, Maria Teresa (2003). «Investigar en terminología: posibilidades y líneas de trabajo». En: ORTEGA, Emilio (2003). *Panorama actual de la investigación en traducción e interpretación*. Vol. I. Granada: Atrio, p. 495-512.
- CANDEL Mora, Miguel Ángel (2003). *Propuesta de metodología para la gestión terminológica aplicada a la traducción profesional*. Valencia: Universidad Politécnica de Valencia.
- ERMÓLIEVA, Eleonora (2007). *La educación superior de España y Rusia: hacia la convergencia europea [en línea]*. Recuperado de <<http://www.ilaran.ru/?n=510>>. [Consultado: 14/3/2017]
- FABER, Pamela; MONTERO MARTÍNEZ, Silvia; CASTRO PRIETO, María Rosa; SENSO RUIZ, José; PRIETO VELASCO, Juan Antonio; LEÓN ARAÚZ, Pilar; MÁRQUEZ LINARES, Carlos; VEGA EXPÓSITO, Miguel (2006). «Process-oriented terminology management in the domain of coastal engineering». *Terminology*, 12 (2), p. 189-213.
- FABER BENÍTEZ, Pamela; LEÓN ARAÚZ, Pilar (2010). «Dinamismo conceptual en las bases de conocimiento terminológico: el caso de EcoLexicon». *Íkala: Revista de Lenguaje y Cultura*, 15 (25), p. 75-100.
- HUNSTON, Susan (2002). *Corpora in applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCCARTHY Michael; O'KEEFFE, Anne (2010). «Historical perspective: what are corpora and how have they evolved?». En: MCCARTHY, Michael; O'KEEFFE, Anne (2010). *The Routledge handbook of corpus linguistics*. Nueva York: Routledge, p. 3-13.
- MCENERY, Tony; HARDIE, Andrew (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MEYER, Charles F. (2004). *English corpus linguistics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUFFIC = The Dutch Organisation for Internationalisation in Education (2015a). *The Russian education system described and compared with the Dutch system [en línea]*. Recuperado de <<https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-russian-federation.pdf>>. [Consultado: 14/3/2017]
- NUFFIC = The Dutch Organisation for Internationalisation in Education (2015b). *The Spanish education system described and compared with the Dutch system [en línea]*. Recuperado de <<https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-spain.pdf>>. [Consultado: 14/3/2017]
- PARODI, Giovanni (2008). «Lingüística de corpus: una introducción al ámbito». *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, 46 (1), p. 93-119.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, Francisco (2008). *Historia de las lenguas de Europa*. Madrid: Gredos.
- SWALES, John (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TEMMERMAN, Rita (1997). «Questioning the univocity ideal. The difference between socio-cognitive terminology and traditional terminology». *Hermes*, 18, p. 51-90.
- TEMMERMAN, Rita (2000). *Towards new ways of terminology description: The sociocognitive-approach*. Amsterdam; Filadelfia: John Benjamins.
- VARGAS SIERRA, Chelo (2005). *Aproximación terminográfica al lenguaje de la piedra natural. Propuesta de sistematización para la elaboración de un diccionario traductológico*. Alicante: Universidad de Alicante.
- VARGAS SIERRA, Chelo (2006). «Diseño de un corpus especializado con fines terminográficos: el corpus de la piedra natural». *Debate Terminológico*, 2 (7), p. 84-107.
- WÜSTER, Eugen (1967). *The machine tool: An interlingual dictionary of basic concepts: Comprising an alphabetical dictionary and a classified vocabulary with definitions and illustrations*. Londres: Technical Press.

Bibliografía en ruso

- BAHTIN, Mihail Mihajlovič (1996). «Problema rečevyh žanrov». En: *Sobranii sočinenij*. Tomo 5: *Raboty 1940-1960 gg.* Moskva: Russkie slovari, p. 159-206.
- VINOGRADOV, Viktor Vladimirovič (1981). *Problemy russkoj stilistiki*. Moskva: Vysšaâ škola.
- VINOKUR, Grigorij Osipovič (1939). «O nekotoryh âvleniâh slovoobrazovaniâ v russkoj tehničeskoj terminologii», En: *Trudah MIIFL: Sbornike statej po âzykovedeniû*. Tomo V. Moscú: Moskovskij institut istorii, filosofii i literatury, p. 3-54.
- VINOKUR, Grigorij Osipovič (2010). *Istoriâ russkogo literaturnogo âzyka*. Moscú: Librokom.
- LOTTE, Dmitrij Semenovič (1931). «Očerednye zadači tehničeskoj terminologii». *Izvestiâ Akademii Nauk SSSR*, 7, p. 883-891.
- LOTTE, Dmitrij Semenovič (1969). *Obrazovanie i pravopisanie trehèlementnyh naučno-tehničeskikh terminov*. Moscú: Nauka.
- ŠERBA, Lev Vladimirovič (2004). *Âzykovaâ sistema i rečevaâ deâtel nost*. Moscú: URSS.

TERMINÀLIA parla amb...

Josep Maria Rabella i Vives, professor de la Universitat de Barcelona i especialista en cartografia

Josep Maria Rabella i Vives (Barcelona, 1945)

Doctor en geografia per la Universitat de Barcelona, on ha fet de professor durant quaranta anys. La seva tesi doctoral *Teoria i pràctica dels atlas escolars* (1988) ja mostra l'interès per l'aplicabilitat de la cartografia. És especialista

en cartografia, SIG, didàctica de la geografia i toponímia. Ha creat i dirigit el Laboratori de Cartografia i SIG de la Facultat de Geografia i Història i el Màster de Producció Cartogràfica i SIG de la Universitat de Barcelona.

La vostra trajectòria us fa una font privilegiada dels canvis que ha viscut la cartografia en les darreres dècades. Quines àrees de coneixement inclou la cartografia?

Des de la geografia sempre hem volgut presentar la cartografia com una disciplina sòlida i madura però també com una disciplina d'una extensió extraordinària, amb valors humans i culturals, que abasta molts camps d'especialització, que van des de la producció, l'ús i la lectura dels mapes fins a la seva mateixa història i evolució. Això implica coneixements bàsics de diversos àmbits: la geodèsia i la topografia (que desenvolupen amb profunditat geodesistes i topògrafs); la toponímia, la sang dels mapes segons Vicenç M. Rosselló (treballada en col·laboració amb especialistes toponomàstics); el disseny gràfic i la maquetació, la tipografia de la informació alfanumèrica, el color i els sistemes de reproducció i edició, la simbologia i les formes d'expressió, les fonts d'informació i l'actualització, etc. Però els mapes no es limiten al control i la representació gràfica i proporcionada del territori

—allò que anomenem la *cartografia general*—, sinó que també expressen, a través de la *cartografia temàtica*, amb llenguatges propis i mètodes estadístics, tota mena de variables físiques i socioeconòmiques amb les seves complexes relacions, que per ser matèria de la geografia física i humana són els que impliquen més la nostra especialitat geogràfica. De fet, un mapa temàtic sol establir-se sobre el marc mínim d'un mapa general, i com que avui disposem, cada cop més, d'abundància de dades de tota mena de fenòmens i tots ells tenen algun tipus d'implantació territorial, hem de concloure que pràcticament tot és cartografiable: precipitacions i temperatures, recursos i comunicacions, comerç i turisme, usos del sòl, llengües, religions, difusió de malalties, rendes per càpita, riscos naturals o evolucions històriques.

A més, des de fa unes dècades, pren força un nou enfocament de la disciplina que li atorga una actualitat i una transcendència rellevants per entendre la cartografia dins el context de la teoria de la comunicació: ara el mapa s'entén sobre-

tot com una eina peculiar i potent de comunicació territorial, un misatge sintètic i visual, una imatge literal del territori que pot informar sobre l'especulació del sòl, els moviments migratoris, el turisme, l'estratègia geopolítica, la predicció del temps...

D'altra banda, també cal dir que, al marge dels cartògrafs, la cartografia ha anat tirant endavant. Només cal veure què passa a Internet, a Google o amb els GPS. Qualsevol persona coneix aquests mitjans, la gent s'ha acostumat a anar a l'ordinador i passejar-se des de l'esfera del món fins al carrer de casa seva. La informatització és un procés molt ràpid i encara no som prou conscients de com ens està canviant. Avui, amb les noves tecnologies, tothom és una mica cartògraf.

La cartografia motiva tothom, perquè fascina espontàniament la gent. Penseu que tenir sobre la taula, per exemple, un mapa de Catalunya és com tenir Catalunya a les mans. Una altra cosa que la fa atractiva és que constitueix un llenguatge veritablement universal, basat en l'apli-

ció de les propietats perceptives de les variables visuals dels símbols, que li confereix un poder quasi mític (descobriments de rutes, illes perdudes, llocs per a conèixer, continents desapareguts, metàfores a dojo...).

La cartografia és una disciplina en vies d'extinció, assimilada dins dels sistemes d'informació geogràfica (SIG)?

No, crec que no. Sembla que l'essència del mapa ve engendrada per un cert instint cartogràfic, tal vegada anterior a la parla; de fet, és una capacitat assimilable a la configuració d'imatges mentals dels animals, en la cerca del cau o del menjar, per exemple. És evident que els sistemes digitals d'informació geogràfica ho han revolucionat i potenciat tot, però la informàtica és l'instrument de la cartografia.

Un dels canvis fonamentals té a veure amb l'emmagatzematge d'informació. La cartografia clàssica produïa mapes que servien de representació, però alhora eren contenidors de dades. Si es perdia el mapa, es perdia tota la informació. Ara, amb la informàtica, el mapa s'ha alliberat de la tasca d'emmagatzemar. Les bases de dades, amb taules connectables, tenen capacitats il·limitades i el volum de memòria en informàtica ha deixat de ser el problema. Per tant, tota la informació rellevant per a la cartografia es desa en grans bases de dades, i en cada mapa seleccionem solament la informació que volem representar. El mapa ja no té la servitud d'haver-ho d'incloure tot: en un full hi podem encabir poca cosa i, si n'hi posem massa, generem «soroll». Ara el cartògraf fa mapes que comuniquen millor, perquè només contenen la informació rellevant per a cada cas.

Les aplicacions de la cartografia que ens venen al cap als no experts tenen a veure amb l'escola, el turisme, el trànsit, la meteorologia, la gestió del territori... Però, vist des de l'expertesa, quines són les apli-

cacions que generen actualment més recerca i innovació?

A més de les funcions educatives, informatives i de lleure, segurament les més actives són les de caràcter estratègic: el seguiment mediambiental, la gestió política i administrativa, l'evolució econòmica, les infraestructures, la posada al dia de mapes de Google, etc. L'aplicació estratègica més antiga és la cartografia per a la guerra i, de fet, els militars han controlat i controlen els serveis cartogràfics a molts països. A l'Estat espanyol hi ha un doble cos: el Servicio Geográfico del Ejército, que depèn del Ministeri de Defensa, i l'Instituto Geográfico Nacional, que depèn del Ministeri de Foment. A casa nostra, l'Institut

Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC) s'ha convertit en un referent internacional.

Un dels factors que distingeixen les diverses aplicacions són les escales i els canvis d'escala. Les escales cartogràfiques es mouen des de les més petites, com ara 1:40.000.000 per a una bola del món de sobretaula, fins a les més grans, com 1:25.000 i 1:10.000 pròpies de mapes topogràfics i d'urbanisme, o 1:50 dels arquitectes. En síntesi, un gradient d'escales tan diferents implica que els processos de *generalització*—conceptualització, simplificació, esquematització, estructuració— han de ser també molt diferents per a les diverses aplicacions. Per exemple, el turista treballa amb unes escales

Font: Consell de redacció

més petites per a planificar un viatge i amb unes altres de més grans quan recorre itineraris urbans.

Les aplicacions de la cartografia s'han multiplicat a causa de les fantàstiques capacitats de contingut, correlació i anàlisis temàtiques que permeten els SIG, però també perquè ara disposem d'un volum d'informacions i dades que abans no teníem. Per exemple, una entitat bancària pot precisar on col·locar una oficina o on introduir un determinat producte financer tenint en compte les dades socioeconòmiques del personal de la zona. Les empreses poden utilitzar els SIG per decidir qüestions com la implantació d'una nova seu, l'estratègia logística, la captació de matèries primeres o l'itinerari més curt entre dues localitzacions. L'urbanista pot determinar els pendents d'una muntanya o el límit de l'impacte paisatgístic de l'esvoranc d'una pedrera.

Com es fa un mapa? Quines són les dades i les metodologies emprades en la confecció de mapes?

Dibuixar un mapa sobre la sorra és una acció instintiva, però confeccionar un mapa precís és un procés llarg i complicat.

En general, l'elaboració d'un mapa oficial, extens i precís, comença amb els aspectes més bàsics, la geo-

Tenir sobre la taula, per exemple, un mapa de Catalunya és com tenir Catalunya a les mans

dèsia i la topografia, i la cartografia derivada ja depèn del mapa que vulguem fer. Per a aixecar el plànol d'un solar urbà no necessitem assentament geodèsic, però per a la resta de mapes extensos el punt de referència inicial és el globus

terraquí. La terra no és esfèrica, ni tan sols només aplanada pels pols, sinó que és molt irregular. I ens cal una superfície de referència sobre la qual projectar els fenòmens del territori i calcular les profunditats marines i les altituds. Idealment, podem deduir aquesta superfície pel nivell d'equilibri de l'aigua imaginant que tot fos mar obert: aquesta forma ideal és l'anomenat *geoide*. El geoide seria, doncs, determinat per la superfície de l'aigua en equilibri per la gravetat, però la gravetat tampoc no és regular. Les *anomalies gravimètriques* són produïdes per les diferències de densitats dels materials que componen el planeta a cada lloc. No hi ha un centre gravimètric exacte ni tots els punts de la terra tenen una gravetat homogènia. Els geodesistes s'han ocupat de calcular les dimensions precises del *geoide*, però com que en resulten unes formes massa irregulars per poder-hi aplicar les diverses estratègies de *projeccions cartogràfiques* destinades a poder traçar mapes plans, primer traslladen la superfície boteruda del geoide sobre una d'equacions més simples, l'*el·lipsoide*, amb simetria respecte d'un eix (una forma engendrada per una el·lipse de revolució), sobre la qual sigui factible aplicar qualsevol projecció que sembli pertinent en cada cas, per tal d'assentar finalment l'aixecament topogràfic.

La topografia clàssica és una tècnica d'aplicació antiga i molt curiosa, basada en dues variables: la plomada (vertical) i el nivell (horitzontal) i les direccions (amb distàncies a mesurar), que es determinen mitjançant visuals que mai no són del tot rectes a causa de la refracció, per diferències de densitat de l'aire. Durant segles, la principal feina de la topografia ha estat cartografiar nous territoris i millorar-ne la precisió amb instruments mecànics i d'òptica més refinats. Ara, en canvi, tenim la precisió que volem i l'aixecament de mapes només depèn de la disponibilitat de finançament. Avui, a partir dels satèl·lits, amb triangulacions mesurades en temps amb rellotges de precisió atòmica,

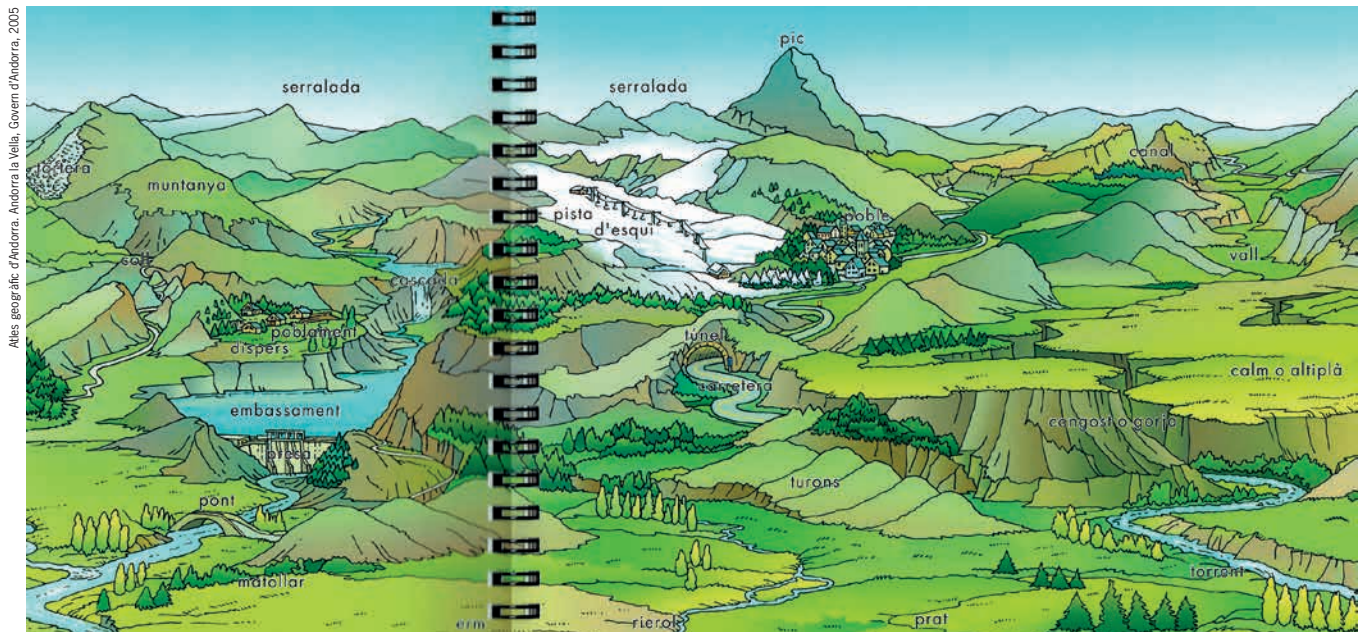
podem localitzar fets i determinar la forma dels territoris des de fora. Així, tot i que la topografia no desapareix, ha sofert una transformació evident basada en els sistemes de posicionament global, el GPS, que ha bandejat quasi completament la topografia clàssica i els seus instruments enormes, caríssims, meravellosos. El GPS va néixer per a usos militars als Estats Units d'Amèrica, però ara els usos civils s'han generalitzat arreu, i el nou Galileu d'Europa i d'altres sistemes el complementaran. Es tracta d'una autèntica revolució conceptual.

Quina és la missió d'un centre com el Laboratori de Cartografia i SIG de la Universitat de Barcelona?

Abans de dedicar-me a la cartografia a la universitat, vaig iniciar estudis d'aparellador i vaig treballar durant quinze anys en estudis d'arquitectura i urbanisme, experiències que he valorat més amb el pas del temps. Curiosament, els arquitectes no han cursat habitualment assignatures pròpiament de cartografia en les seves carreres i s'han aproximat poc a la topografia, però s'han fet un fart de produir plànols des del primer dia (d'habitatges, d'urbanitzacions, de plans generals d'ordenació del territori). En canvi, la geografia acadèmica, que tothom té clar que posa l'èmfasi en el territori, s'ha basat poc en mapes. Sorprenentment, quan vaig iniciar la carrera de geògraf, la cartografia era una assignatura

Avui, amb les noves tecnologies, tothom és una mica cartògraf

natura només complementària, una «maria» en deien llavors. Em va semblar que això era inacceptable. La meua idea va ser implantar uns programes coordinats i formar un equip estable de professors amb ganes de treballar, que hem anat ampliant els continguts de l'assignatura. Vam

Atlas geogràfic d'Andorra. Andorra la Vella, Govern d'Andorra, 2005

La il·lustració d'un paisatge idealitzat ple de fenòmens territorials va esdevenir, a principis del segle passat, un eficaç recurs clàssic que ha perdurat fins avui, per introduir els infants a la variada terminologia geogràfica

organitzar la formació en dues grans matèries: la *cartografia general* i la *cartografia temàtica*. La primera és la que té més continguts geodèsics i topogràfics; els geògrafs hi intervinem menys, però hi som. El geògraf ha de tenir una idea clara de com es fa un mapa topogràfic i, més encara, de què representa i com s'utilitza. En la cartografia temàtica, en canvi, en l'elaboració de mapes que es fa a partir de tota mena de variables, físiques i humanes, els geògrafs sí que hi hem d'intervenir com a principals protagonistes. En aquesta línia, hem intentat introduir la transcendent idea de la comunicació, de l'expressivitat cartogràfica i de la validació de dades, perquè un mapa és més que un gràfic, no és una abstracció, sinó que és un missatge sobre un isomorfisme del territori.

Quines fites triaríeu com les més rellevants en la història de la cartografia als Països Catalans? I en la història de la cartografia en general?

Potser és un tòpic, però triaré l'anomenat *Atlas de Cresques*, conegut també com l'*Atlas català*. És un gran mapamundi preciós, fet aproximadament l'any 1375 per l'escola cartogràfica catalanomallorquina, en el

seu moment més àlgid, per encàrrec de l'infant Joan, primogènit de Pere el Cerimoniós, que el va oferir com a regal al nou rei de França, Carles VI. És, de fet, un portolà de luxe, que no estava pensat per a navegar, mentre que els portolans o *cartes portolanes* eren mapes molt pragmàtics per a la navegació, que reflectien una informació molt precisa de la costa, però menys precisa de l'interior.

Abans d'aquesta època, les tradicions de la cartografia àrab i de la cartografia xinesa eren molt més avançades si les comparem amb els mapes medievals cristians, en què el territori es deformava per cercar el simbolisme, amb Jerusalem al centre d'un món idealitzat, simètric, irreal.

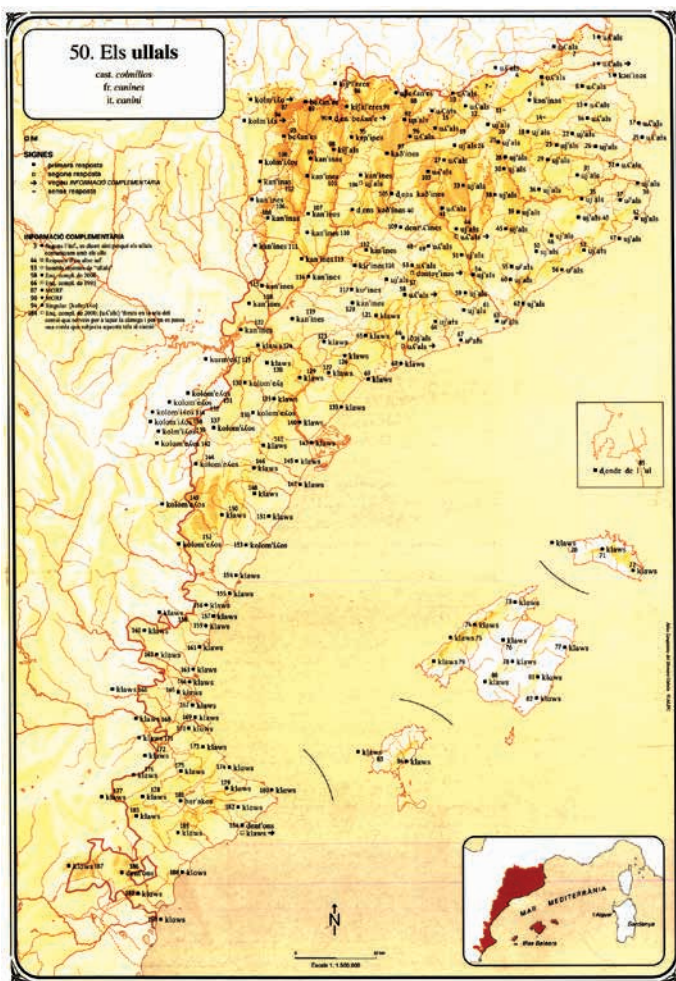
L'època de la Revolució Francesa obre un període de revolució tècnica en el món de la cartografia, tant per la millora de la precisió obtinguda pels nous instruments com pels descobriments territorials, que reverteix també en la fundació d'institucions cartogràfiques oficials de les administracions dels nous estats amb l'augment de la producció de mapes topogràfics. I, en l'època contemporània, segurament

la fita clau ha estat passar de la cartografia clàssica als sistemes digitals d'informació geogràfica i als sistemes de posicionament global.

Tornant al tema del simbolisme, hi ha ara un tema de recerca que està de moda, que és l'estudi del poder i de les mentides dels mapes. En molts mapes antics trobem representacions d'éssers fantàstics, monstres mig humans i mig animals, o de comunitats de caníbals de barba blanca, entre d'altres. Tanmateix, no eren ingènues fantasies, sinó una manera de legitimar les conquestes: els indígenes eren presentats simplement com salvatges que el Vell Continent volia salvar. Són les manipulacions dels mapes, amb una forta càrrega ideològica. Actualment, els mapes ostenten encara una sorprenent autoritat i segueixen transmetent moltes mentides i missatges de conveniència. Caldria fomentar també la crítica en la lectura cartogràfica actual.

Hem tingut sempre terminologia de la cartografia disponible en llengua catalana?

Sí, el català no és una llengua especialment deficitària de terminologia cartogràfica respecte d'altres llen-

Veny i Clar, Joan i Pons i Griera, Lidia: *Atlas lingüístic del domini del català*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005

Pàgina representativa de cartografiat dialectològic que comprèn tot l'àmbit geogràfic del català

gües. Però hi ha països que sobresurten amb tradicions i cultures cartogràfiques molt potents, sobretot al centre d'Europa (Suïssa, França, Alemanya), cosa que pot tenir conseqüències terminològiques.

A Catalunya, la llarga tradició de l'excursionisme i dels naturalistes ens va salvar de ser analfabets en cartografia. Els centres socials, amb les seves activitats, van fomentar molt l'ús dels mapes, amb iniciatives molt reeixides com la de l'editorial Alpina, que va popularitzar mapes d'escala 1:25.000 o 1:40.000 i que ens van ensenyar a traçar perfils de muntanyes o llegir mapes a partir de les corbes de nivell. Però, si aprofundim una mica més, hem de reconèixer manca de cultura cartogràfica. Poca gent del carrer i, fins i tot, pocs estudiants de geografia estan habituats a treba-

llar amb mapes, orientar-se amb facilitat, saber «veure-hi» el territori, llegir-ne els continguts críticament, comprendre què suposa una determinada escala o conèixer què és i què implica de manera clara una determinada projecció cartogràfica. I això és el que hem intentat corregir des de la nostra modèstia.

El món de la terminologia us coneix com a coautor de diccionaris de cartografia. L'any 1994 apareix el *Diccionari de cartografia*, fet amb Josep M. Panareda, i l'any 2011, el *Diccionari terminològic de la cartografia*, amb el mateix col·lega i també amb Graziana Ramazzini. Quines novetats presenta el segon diccionari respecte del primer?

Quan ens vam plantejar fer el primer diccionari amb en Josep M. Panareda, hi havia una informació

mínima sobre cartografia en enciclopèdies i diccionaris generals, però no hi havia quasi res que fos terminologia pròpiament cartogràfica. Les nostres referències van haver de ser diccionaris especialitzats d'altres llengües.

Quan en Jaume Miranda i Canals (membre de l'IEC, director de l'Institut Cartogràfic de Catalunya de 1982 a 2014 i de l'ICGC de 2014 a 2017), una persona molt sensible en temes de difusió de la terminologia, va impulsar la sèrie *Diccionaris Terminològics* de l'ICGC, vam decidir que actualitzaríem el primer diccionari i que també l'ampliariem considerablement amb una perspectiva històrica. Amb l'aparició de la informàtica i posteriorment amb els SIG, molts dels procediments i eines de la cartografia clàssica —especialment de l'edició de mapes— havien quedat obsolets i sabíem que, en poc temps, acabarien desapareixent; per això, ens va semblar que calia preservar-ne la terminologia (instruments i conceptes) en el nou diccionari. Penseu que, amb la informàtica, han desaparegut de la producció de mapes el paper vegetal de calcar; els papers mil·limetrats; els escaires i els compassos; el dibuix amb estilogràfica i tinta xinesa; les diverses eines i els procediments d'ampliació i reducció d'escales; els enrevessats mètodes de gravats, màscares, contactes, tramats, retolats i contratipus per a la producció dels fotolits. Vam aprofitar també per introduir-hi tota la terminologia nova i consolidada relacionada amb els SIG i la cartografia digital, que segurament caldrà anar ampliant, però la veritat és que va quedar notablement complet i actualitzat. És un diccionari d'equilibri entre el vell i el més nou en cartografia i, és clar, ple d'il·lustracions comunicatives.

L'evolució de la cartografia us podria empènyer a fer-ne un altre més endavant?

Tot el que implica la informàtica és tan brutal que està afectant la nos-

tra manera de veure les coses. Què pot passar d'aquí a cinc anys? És impensable. Com veurem el mapa?, com el tractarem? Com que en som actors, no ho podem veure amb perspectiva. Potser la terminologia s'està estabilitzant, però les innovacions no s'aturen. Per tant, probablement d'aquí a uns anys haurem de plantejar-nos si cal fer una nova edició actualitzada del diccionari. Els terminòlegs continuaran tenint feina, de ben segur.

S'ensenya adequadament la geografia a l'escola? Quins canvis hi proposaríeu?

Jo no em reconec autoritat per parlar d'això, sobretot per la disparitat d'opinions que hi ha. En el tema de l'escola és massa fàcil opinar i fer projectes. Hi ha la paradoxa que força propostes ja s'havien fet a l'escola de la República, i van desaparèixer. Hi ha temes molt controvertits. Per exemple, la geografia era un tema fonamental en la formació, recordem que dels llibres de geografia, plens de mapes, se'n deia *geografies*; però s'ha criticat molt que fos un ensenyament de tipus memorístic (rius, afluents, serralades), tot i que cal dir que, als infants, en una etapa determinada, els agrada exercitar la memòria. Comparteixo que la formació no ha de ser només de caràcter memorístic, sinó també reflexiu i crític, però crec que s'ha anat d'un extrem a l'altre, fins a abandonar la geografia.

La geografia, com a comprensió espacial, com a explicació de fenòmens terrestres, com a lectura del territori, hauria de ser més present en tot l'ensenyament, hauria de tenir un paper important en la formació, i no sé si s'està fent bé. Penso que, fins i tot, a la universitat hem perdut una mica el rumb.

Quin és el paper dels mapes i dels atlas a l'ensenyament? Tenim tots els recursos que caldria tenir per ensenyar la geografia?

Cal cultura cartogràfica per llegir críticament els mapes

L'atles és un producte estrella de la cartografia. No és simplement una col·lecció de mapes, és una obra narrativa, amb estructura, ritme, possibilitats de navegació, en què el mapa és el protagonista absolut. Un atlas nacional ben fet, per exemple, pot ser la millor targeta de presentació de tot un país.

Quan vaig fer la tesi, vaig aplegar més de 500 atlas moderns, i ara en dec tenir uns 1.500, de tot el món. S'aprèn molt analitzant els estils i l'estructura, els jocs d'escala, la intencionalitat dels enquadraments, les seqüències, els zooms dels detalls, els nombrosos recursos, comparant-los i llegint-ne els textos introductoris i de suport. La cartografia és molt més complexa, rica i creativa del que sembla en principi. Per il·lustrar-ho deixeu-me comentar un tema important. La *generalització* aplicada en els mapes i en els atlas és, de fet, una simplificació difícil però inevitable en relació amb l'escala, per donar la rellevància i la precisió relativa a allò que es vol mostrar. Per exemple, és impossible reproduir amb detall els llacs de Finlàndia en un mapamundi o en un mapa d'Europa. Què es fa en aquest cas? S'elimina la representació dels llacs més petits i s'amplien les dimensions dels grans, perquè l'objectiu, a aquesta escala, és mostrar que hi ha molts llacs en aquella zona. Un altre exemple: sobre un petit mapa dels Estats Units podem observar que la xarxa de ferrocarrils és molt més densa a la part oriental que a l'occidental, però no hi podem trobar una línia de tren concreta. Un darrer exemple: vaig participar com a pèrit en un litigi de plagi d'un mapa, en què els acusats havien copiat la línia de la costa d'un altre editor. Evidentment, cap línia de costa «autèntica»

no pot tenir drets d'autor, però sí que els pot tenir la generalització realitzada per un cartògraf a partir de mapes oficials de major escala.

Disposem de molt material, sí, però en tenim de bo i de dolent. Els nivells són diferents segons la cultura cartogràfica de cada país: un atlas escolar suís equival aquí a un de nivell universitari. Els atlas es venen sempre bé, perquè són obres atractives amb «estampes» i color, però alguns atlas estan molt mal fets. A més, totes les escoles tenen atlas com a material de suport, però paradoxalment pocs mestres, per falta de formació mínima en cartografia, els fan servir habitualment a l'aula, o n'exigeixen l'ús continuat per part dels alumnes.

Voldríeu afegir alguna cosa més?

La cartografia és tan extensa i variada que ens obliga sovint a endinsar-nos en temes ben diferents i culturalment interessants. A la universitat estem donant idees bàsiques de coneixements, i l'estudiant pot tenir aviat la il·lusió que ja en sap molt. Però quan acompanyes algú en una recerca de doctorat, per exemple, s'obre davant dels ulls tot el treball immens ja realitzat abans per altres sobre el tema, així com tot un món encara inexplorat i sense fi. A tall d'exemple, dos subtemes poden il·lustrar la reflexió en el cas de la cartografia: la tipografia aplicada sobre el mapa et condueix a un camp immens i rellevant, de sorprenent especialització però absolutament desconegut per qui no és tipògraf, i la teoria del color, que et capbussa, tant des de la física com des de la psicologia, en una problemàtica atractiva, treballada i extensa d'un gruix i una complexitat que no s'acaben.

La cartografia —combinació de ciència, tècnica i art— és màgica i tampoc no s'acaba.

CONSELL DE REDACCIÓ

Terminologia de la cartografia i els sistemes d'informació geogràfica

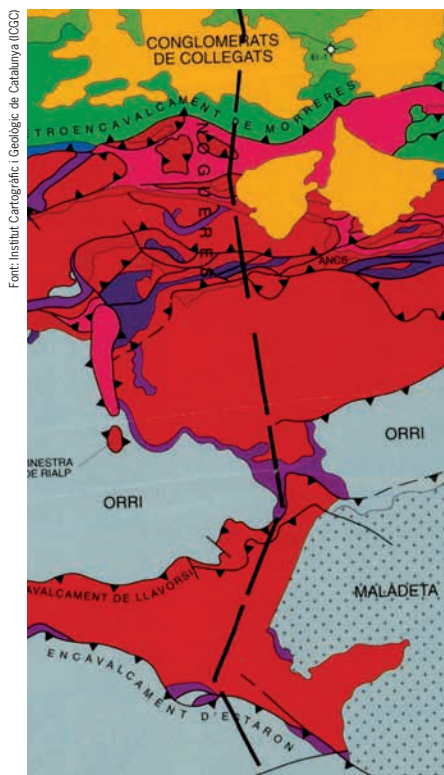
Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)

La idea inicial del Consell de Redacció era dedicar aquest dossier a la intersecció entre terminologia i geografia, però seguint el suggeriment de diversos experts en la matèria hem optat per restringir l'abast del monogràfic a l'especialització en cartografia i sistemes d'informació geogràfica (SIG). Per mostrar que encara som en un espai molt ampli i variat, s'inclouen en el «Dossier» dos articles de línies de recerca ben diferenciades. Joan Nunes, especialista en sistemes d'informació geogràfica (SIG), reflexiona sobre la terminologia pròpia d'aquest nou àmbit, i en el segon, Marta Prevosti, experta en arqueologia i documentació, ens parla de la terminologia de la cartografia de l'antiguitat. Com a complement, tenim un recull de vocabularis especialitzats en totes les branques de la geografia existents en llengua catalana, sense aplicar-hi la restricció temàtica esmentada.

Terminologia de la cartografia i els sistemes d'informació geogràfica

La terminologia dels sistemes d'informació geogràfica

JOAN NUNES
Geògraf
Universitat Autònoma de Barcelona

Un camp transversal i multidisciplinari

Els sistemes d'informació geogràfica (SIG) són un camp científic i professional multidisciplinari que abasta des de la geografia fins a l'enginyeria informàtica, passant per l'ecologia, la biologia, la geologia, les ciències ambientals, l'enginyeria forestal i l'agronòmica, la topografia, l'enginyeria d'obres públiques, l'arquitectura i, en definitiva, totes aquelles disciplines i professions que usen i processen informació referida al territori. També són un camp transversal, perquè en totes aquestes disciplines l'ús dels SIG cobreix tot tipus de necessitats de proveïment, gestió, tractament, anàlisi i presentació de la informació georeferenciada.

En el seu origen (Tomlinson, 1967) hi va haver la geografia, la planificació del territori i l'arquitectura del paisatge, juntament amb la cartografia, la topografia i la informàtica. En sentit ampli els SIG comprenen el conjunt de tecnologies de la informació geogràfica. En termes més estrictes els SIG són específicament el mitjà d'organització, gestió, processament i ús de la informació geogràfica.

Diversos autors (Goodchild, 1992, 2009 i 2010; Mark, 2000 i 2003; Duckham *et al.*, 2003; Yuan, 2016; Leng *et al.*, 2017) parlen de *ciència de la informació geogràfica* per denotar que, més enllà de l'instrument i la tecnologia informàtica per mitjà de la qual es materia-

La terminologia dels sistemes d'informació geogràfica

Joan Nunes

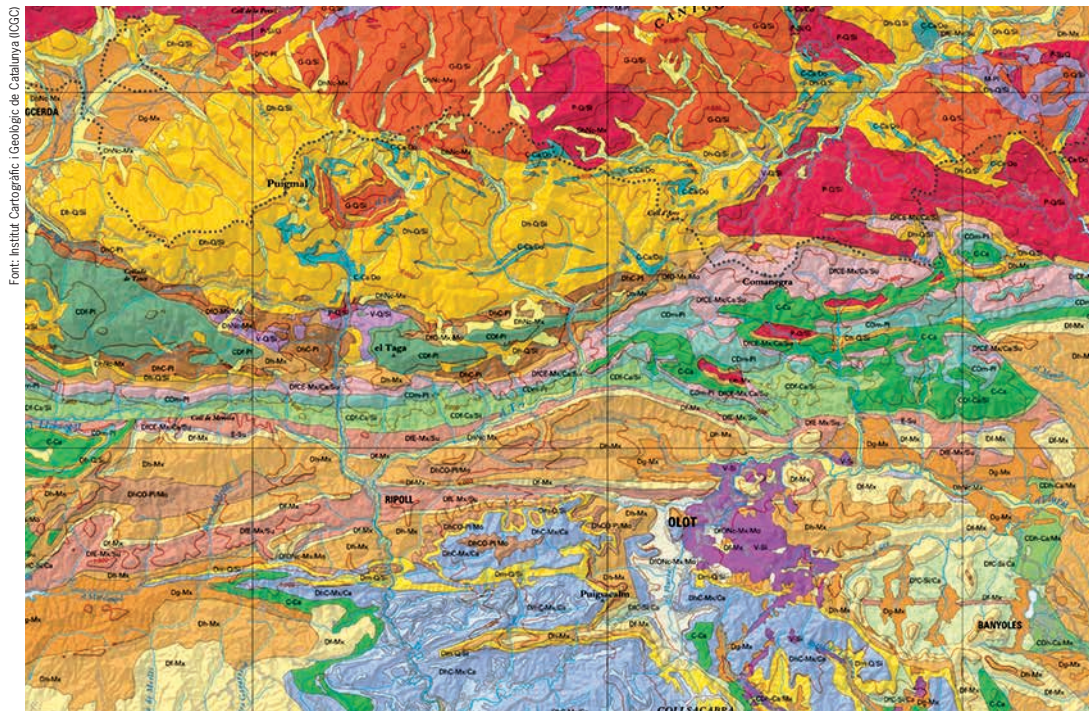
litza, hi ha principis, conceptes i una certa teoria que ho relliga, amb arrels a la geografia i a la cartografia. Personalment, prefereixo pensar que les ciències de la informació geogràfica són, a hores d'ara, unes quantes, especialitzades en diferents aspectes de la informació geogràfica, ja siguin de posicionament, de mesurament, de captació o bé d'anàlisi o de representació, totes elles entrelaçades per un subjecte comú, la informació geogràfica, i totes fent ús i contribuint en major o menor grau al desenvolupament de l'instrument comú, els sistemes d'informació geogràfica, que en certa manera esdevé unificador pels conceptes de modelització de la informació i d'independència funcional que aporta, però que, tanmateix, és lluny de ser-li universalment reconegut com caldria per poder ser una única ciència.

dades i no fou fins al cap de més de trenta anys que esdevingueren realment sistemes d'informació.

Terminologia miscel·lània

La terminologia dels SIG prové en gran part de les disciplines que contribuïren a la seva creació (planificació; geografia, en especial la geografia quantitativa i l'anàlisi espacial; cartografia), atès que al capdavant els SIG, sobretot al principi, no feren sinó automatitzar-ne operacions i productes, i per tant n'importaren els conceptes inicials o, si més no, els tingueren com a referents de partida.

Alhora, en tant que disciplines properes i encarregades de la producció d'informació o de fonamentar la georeferenciació, que és la peça clau per poder interre-

Així doncs, cartografia, teledetecció, fotogrametria, topografia, geodèsia, posicionament i navegació globals per satèl·lit són camps propers i afins, però amb especificitats remarcables que els donen caràcter i subjecte propi. Els sistemes d'informació geogràfica s'hi relacionen però no s'hi barregen, per més que sovint n'acabin sent el destinatari final. Potser el camp, abstracte i col·lectiu, de la informació geogràfica, de la geoinformació, si es vol, o de la informació geoespacial, com és cada cop més habitual dir-ne, podrà esdevenir amb el temps aquesta ciència de la informació geogràfica única, tot just intuïda. Possiblement dir-ne ciència, ara o fa vint-i-cinc anys, és una hipèrbole que expressa un desig i anticipa una capacitat, tant com en el seu moment, a mitjans de 1960, ho fou dir-ne sistemes dels SIG, car tot just eren programes esparsos que automatitzaven algunes tasques de dibuix o de manipulació de

lacionar i operar amb les dades en els SIG, les disciplines afins del camp de la geoinformació (teledetecció, fotogrametria, topografia, geodèsia, posicionament i navegació globals per satèl·lit) han aportat també terminologia, que, més que pròpia o incorporada al camp dels SIG, és terminologia que els científics i els professionals dels SIG han de conèixer i emprar regularment.

A més, cal no oblidar que els SIG són també tributaris de la informàtica i, en general, de les tecnologies de la informació, car són el resultat d'aplicar la informàtica al maneig de les dades geoespacial. Així, bona part de la terminologia pròpia dels SIG és terminologia informàtica, original o adaptada, pel simple fet d'haver anat adoptant els mateixos procediments, recursos i conceptes a mesura que s'anaven desenvolupant.

Finalment, i no menys important, els SIG deuen a les matemàtiques, en particular a la geometria i la topolo-

gia, però també a la lògica, tot el bagatge de conceptes necessaris per a estructurar i operar una informació, la geoespacial, que és per definició espacial i que per tant requereix una representació geomètrica.

Per donar idea del pes de cada un d'aquests blocs de terminologia en el camp dels SIG, un recompte dels termes inclosos en el *Diccionari terminològic de sistemes d'informació geogràfica* (Nunes, 2012a), classificats segons el corresponent arbre de camp, indica que un 65 % dels termes pertanyen a les diverses disciplines de l'àmbit de les ciències de la informació geogràfica, un 25 % a l'àmbit de la informàtica i el 10 % restant a l'àmbit de les matemàtiques. Baixant al detall, poc més de la meitat de la terminologia de l'àmbit de la geoinformació es pot considerar específica dels SIG (53 %), l'altre 12 % és sobretot terminologia procedent de la cartografia (5 %) i en menor grau de la geodèsia i dels sistemes de posicionament i de navegació. La teledetecció, la fotogrametria i la topografia són camps molt específics i per tant només arriben als SIG els termes més generals. Dins de la informàtica, les bases de dades, la informàtica gràfica i la programació tenen, per raons evidents, el pes més destacat (8 %, 7 % i 8 %, respectivament), mentre que la tecnologia web, si bé és molt important pel seu caràcter disruptiu, tot just aporta poc més de l'1 %.

Terminologia genuïna?

Les xifres potser només reflecteixen els biaixos particulars de l'autor del *Diccionari*. Tanmateix, confirmen la pluridisciplinarietat del camp i el fet que es tracta d'una terminologia aplegada d'ací i d'allà, i sobretot denoten la magnitud d'aquesta miscel·lània. Certament, que la terminologia pròpia sigui aproximadament la meitat fa pensar.

En algunes comunicacions anteriors, vaig apuntar dues tesis que caracteritzen la terminologia dels SIG. D'una banda el fet que es tracta de terminologia forana, originada en anglès, d'acord amb l'origen de la tecnologia corresponent, cosa que planteja dificultats no sols de normalització i de difusió, sinó també i abans que res dificultats per a establir la terminologia en català, sempre a partir dels termes originals en anglès (Nunes, 2012b). De l'altra, el fet que sovint el veritable repte no és tant cercar els termes apropiats en català com aclarir els conceptes que expressen, la qual cosa evidencia les febleses teòriques del camp (Nunes, 2013). Aquí, i a risc de llançar pedres a la pròpia teulada, voldria desenvolupar una tercera idea, si més no en forma d'interrogant: *fins a quin punt la terminologia dels SIG és una terminologia genuïna; és a dir, originada en el propi camp?*

Per respondre l'interrogant o avançar arguments a favor d'una possible resposta, l'anàlisi de la morfologia i de l'origen de la terminologia dels SIG permet

establir una certa tipologia, aquí tot just esbossada, a partir de la qual determinar la quantitat de termes genuïns, originats en el camp dels SIG.

Tipologia dels termes

La següent tipologia segurament no és exhaustiva ni de bon tros sistemàtica, però aconsegueix una finalitat descriptiva dels tipus de termes emprats en el camp dels SIG i dels processos o mecanismes de formació d'aquests termes. Aquest darrer aspecte servirà per a conduir la reflexió entorn de l'interrogant plantejat.

Manlleus no adaptats: Sorprenentment en el camp dels SIG, que és una especialització del camp de les tecnologies de la informació, el qual és farcit de neologismes procedents de manlleus de l'argot del camp en anglès, n'hi ha molt pocs. Tants com tres: *zoom*, *spline* i *variant* (n m); i els seus derivats, sis de tipus sintagmàtic, formats pel manlleu i un qualificador o a l'inrevés, emprant el manlleu com a qualificador (p. e. *zoom dinàmic*, *zoom incremental*, *zoom per finestra*; o bé *ajust de splines*, *interpolació per splines* i *suaivització per splines*). I encara s'ha limitat la formació de derivats sempre que ha estat possible trobar un terme català satisfactori (p. e. *apropar* o *allunyar*, en comptes de *zoom in* i *zoom out* o de calcs com és ara *zoom més* i *zoom menys* o *zoom positiu* i *zoom negatiu*). Potser tot plegat només evidencia el zel per trobar el màxim possible de formes catalanes, però no deixa de ser significatiu que n'hi hagi tan pocs (tres més sis derivats d'un total de 1.660 termes específics).

Manlleus adaptats: Tampoc són gaire nombrosos, tot just una desena: *aliàsing*, *croma*, *dàtum*, *geomàrqueting*, *krigatge*, *píxel*, *plòter*, *ràster*, *renderització*, *vòxel*; juntament amb els seus derivats, que són prop de cinquanta, tots del mateix tipus constructiu que els del cas anterior (p. e. *krigatge de punts*, *mida de píxel*, *ràster binari*). Deixant a part la conveniència i la facilitat d'adaptació, el fet és que són també relativament pocs (deu més cinquanta de 1.660) i, d'altra banda, molts d'ells són termes procedents de la informàtica gràfica. En el fons, doncs, juntament amb els manlleus no adaptats, són una evidència, afegint-hi els que es descriuen a continuació, de la baixa producció de lèxic propi.

Acrònims i sigles: Són quelcom més nombrosos, uns cinquanta, tot i que no s'han adoptat com a termes catalans totes les sigles i acrònims emprats en anglès, que són potser el doble. Així, en català, només s'han retingut els d'ús més freqüent, la gran majoria sense traduir, tret dels casos d'ús establert (p. e. SIG; DAO, malgrat que el més emprat és CAD; SGBD; PPP i IGU).

Font: Agència Espacial Europea (ESA)

Altres formes, gairebé acrònims en anglès (p. e. *quadtree*, *octree*, *R-tree*), s'han hagut de desplegar en català (*arbre quaternari*, *arbre octal*, *arbre R*).

Formes sintagmàtiques derivades mitjançant qualificador: Són un grup de termes força nombrosos format per les especialitzacions d'un concepte bàsic, expressades per mitjà del terme nuclear més un qualificador (p. e. *ajust a la quadrícula*, *ajust a ràster*, *ajust de corbes*, *ajust de splines*, *ajust de superfícies*, *ajust de vores*, *ajust del color*, *ajust espacial*, *ajust per mínims quadrats*, etc.), a partir de *ajust*; o *distància d'ajust*, *distància de Manhattan*, *distància de xarxa*, *distància en línia recta*, *distància èpsilon*, *distància estàndard*, *distància euclidiana*, *distància inversa*, *distància mitjana des del centroid*e, etc.), a partir de *distància*). És un tret força habitual en la terminologia de molts camps especialitzats, però la gran quantitat de casos implica que el conjunt de termes nuclears dins del camp dels SIG és força més reduït del que es podria pensar davant del nombre total de termes específics.

Formes sintagmàtiques explicatives: Són el tipus de termes més abundant en el camp dels SIG. N'hi ha que adopten la mateixa forma constructiva que els anteriors i, de fet, potser caldria considerar-los conjuntament. Destaca en aquest cas el fet que la forma sintagmàtica, independentment de constituir o no una variant d'un concepte bàsic, conté gairebé la totalitat de l'explicació del concepte (p. e. *anàlisi de*

corones de distància, *aleatorietat espacial completa*, *codificació per cadenes*, *codificació per longitud de recorregut*, *conjunt de dades geoespacionals continu*, *model de nou interseccions estès dimensionalment*, *polígon artefacte*, *polígon convex mínim*, *polígon illa*, *rectangle envoltant mínim*, *topologia arc-node*, *topologia polígon-arc*, *topologia basada en regles*, *xarxa irregular de triangles*, etc.). Com l'anterior, no és un tret únic del camp dels SIG, però hi és molt abundant.

Formes adaptades d'altres camps: És un tipus de terme relativament abundant, no exclouent respecte dels anteriors, que consisteix a adoptar un terme d'un altre camp, generalment de la informàtica o les matemàtiques, i adaptar-lo al context de la informació geogràfica per designar una especialització geoespacial del concepte original (p. e. *àlgebra de mapes*, *calculadora ràster*, *cau de mapes*, *geoport*al, *geoservei*, *índex espacial*, *pila ràster*, *servidor de mapes*, etc.). També és un tret comú de la terminologia d'altres camps especialitzats, si bé en el cas dels SIG el concepte original, especialitzat, es manté en la forma adaptada.

Formes lèxiques derivades: Són termes formats per un sol mot generat per derivació d'un terme primitiu específic, generalment culte o científic, que sol designar un procés o una operació o bé una qualitat. Típicament adopten tant la forma de verb com de substantiu (p. e. *accessibilitat*, *adreçabilitat*, *aleatorietat*, *conceptualització*, *digitalització*, *estacionarietat*, *geodemografia*, *interoperabilitat*, *modelització*, *neogeografia*, *rasterització*, *renderització*, *referenciació*, *regionalitzat-ada*, *tessel·lació*, *simbolització*, *vectorització*,). Igualment és un procediment força habitual de formació de terminologia especialitzada en qualsevol camp, que dona lloc gairebé sempre a neologismes.

Formes lèxiques comunes amb significat específic: Un darrer grup de termes és el format per mots del lèxic comú que adopten un significat específic establert metafòricament (p. e. *arbre*, *capa*, *cel·la*, *dilatació*, *dissolució*, *etiqueta*, *esdeveniment*, *estil*, *filtre*, *llinatge*, *mall*a, *màscara*, *mosaic*, *superposició*, *tessel·la*, *tirant*, *tolerància*, *vista*). És un tipus menys nombrosos que els anteriors, però no infreqüent. Significativament, és força més nombrosos en anglès, mentre que en català només es dona en els casos en què el sentit metafòric és clar i el terme català, d'ús habitual.

A tall de conclusió: conceptes propis, termes derivats

De l'anàlisi tot just esbossada es pot concloure, de manera totalment preliminar i provisional, que el camp dels SIG ha produït poc lèxic nou. La majoria

dels termes específics propis són formes sintagmàtiques explicatives, una part de les quals han estat adoptades i adaptades dels camps de referència, dels quals els SIG són una especialització. La quantitat de formes explicatives i derivades és, en part, efecte del fet que la terminologia catalana de SIG s'ha generat a partir de la terminologia original en anglès i per tant no són termes originats d'una praxi sinó fruit d'una cerca de formes adequades per a expressar els conceptes de

la manera més precisa possible. Tanmateix, aquesta mediatització només és responsable d'una fracció marginal de la manca de lèxic nou (les formes lèxiques són només lleugerament més abundants en la terminologia original en anglès). El que denota l'abundància de formes explicatives és la necessitat d'expressar conceptes; és a dir, l'abundància de conceptes propis, que no pel fet de ser especialitzacions d'altres de més generals són menys específics i genuïns. ✿

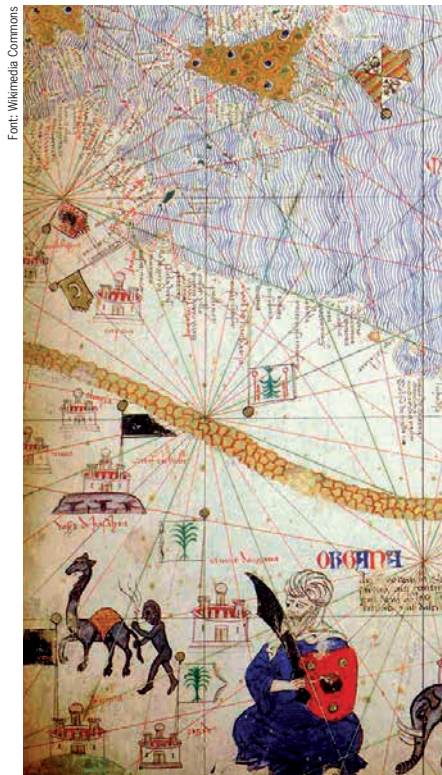
Bibliografia

- DUCKHAM, M.; GOODCHILD, M. F.; WORBOYS, M. (ed.) (2003). *Foundations of geographic information science*. Boca Raton, Florida: CRC Press.
- GOODCHILD, M. F. (1992). «Geographical information science». *International Journal of Geographical Information Systems*, 6, 1, p. 31-45.
- GOODCHILD, M. F. (2009). «Geographic information systems and science: today and tomorrow», *Annals of GIS*, 15, 1, p. 3-9.
- GOODCHILD, M. F. (2010). «Twenty years of progress: GIScience in 2010». *Journal of Spatial Information Science*, 1, p. 3-20.
- LENG, S. [et al.] (2017). «Geographical information science». A: LENG, S. [et al.] (2017). *The geographical sciences during 1986-2015*. Singapur: Springer Geography.
- MARK, D. M. (2000). «Geographic information science». *URISA Journal*, 12, 1, p. 45-54.
- MARK, D. M. (2003). «Geographic information science: defining the field». A: DUCKHAM, M.; GOODCHILD, M. F.; WORBOYS, M. (ed.) (2003). *Foundations of geographic information science*. Boca Raton, Florida: CRC Press.
- NUNES, J. (2012a). *Diccionari terminològic de sistemes d'informació geogràfica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
- NUNES, J. (2012b). «Producció i difusió de la terminologia especialitzada en l'àmbit de les tecnologies de la informació geogràfica». A: EZEIZA RAMOS, J. (2012). *Difusió i ús dels termes: Espais terminològics 2012*. Vic: Eumo; Barcelona: TERMCAT.
- NUNES, J. (2013). «Cercar termes o aclarir conceptes». *En primera persona*. Barcelona: TERMCAT.
- TOMLINSON, R. F. (1967). *An introduction to the geographic information system of the Canada land inventory*. Ottawa: Department of Forestry and Rural Development.
- YUAN, M. (2016). «30 years of IJGIS: the changing landscape of geographical information science and the road ahead». *International Journal of Geographical Information Science*, 31, 3, p. 425-434.

Terminologia de la cartografia i els sistemes d'informació geogràfica

Terminologia per a la cartografia històrica de l'antiguitat. L'exemple de la TIR-FOR¹

MARTA PREVOSTI
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Font: Wikimedia Commons

Dins de la cartografia històrica, a diferència de la de les nacions europees —que remunta als seus orígens i evolució històrica—, els mapes de l'antiguitat fan referència a una situació política prèvia a la disgregació medieval: es tracta de cartografiar l'espai comú europeu i circummediterrani que va constituir l'Imperi romà. El fet de treballar sobre l'antiguitat, en el seu ampli espai geogràfic, obliga a col·laborar amb molts països diferents i, doncs, a una internacionalització de la llengua. Per tant, l'anglès és la llengua utilitzada pels investigadors per fer accessible els resultats al major nombre possible de persones.

A partir dels anys vuitanta del segle XX, es van posar de moda els estudis de territori, les campanyes de prospeccions arqueològiques sistemàtiques i els estudis de paisatge. Aviat, l'arqueologia catalana va participar dels corrents de seguiment de l'escola històrica dels *Annales* de Ferdinand Braudel, i en va incorporar les teories en l'arqueologia del paisatge. Aquests enfocaments teòrics han valorat molt especialment l'evolució dins l'espai en què s'insereixen els assentaments humans, de manera que l'estudi de l'entorn, de les seves formes d'ocupació i d'explotació, així com de la dinàmica del poblament dins de la llarga durada, esdevenen objectius fonamentals del coneixement. Dels estudis descriptius dels jaciments, s'ha passat a valorar els estudis

TABVLA IMPERII ROMANI
FORMA ORBIS ROMANI

Pàgina principal Jaciments Mapa Cerca Bibliografia English

JACIMENT

GRUP: IEC
DATA DE LES DADES ARQUEOLÒGIQUES:
DATA D'ENTRADA O DARRERA MODIFICACIÓ DE LA FITXA: 10-04-2018
NOM ANTIC:
NOM MODERN: Medol, El
LLOC: Tarragona - Tarragonès
COORDENADES ÚTM X: 360585.576 Y: 4555422.141
COORDENADES DECIMALS
LAT: 41.138142668
LONG: 1.338866738
COORDENADES UNIVERSALS:
N 41° 8' 17.3142"
E 1° 20' 19.9212"

CRONOLOGIA:

TIPOLOGIA: Quarry

d'àmbit territorial, per les possibilitats explicatives que ofereixen del funcionament del sistema global. Això ha portat a la utilització profusa de cartografia tant en la recerca com en les publicacions dels resultats.

En els darrers anys, la cartografia de l'antiguitat està sotmesa a un procés de digitalització accelerada. Els investigadors que fan recerca de territori i de paisatge ho fan amb sistemes d'informació geogràfica (SIG). Els que simplement treballen amb mapes ho fan amb mapes digitals. La progressiva utilització de la tecnologia digital, les potencialitats dels sistemes d'informació geogràfica i l'accés a les dades massives (*big data*) han facilitat el replantejament de la cartografia digital, en connexió amb nomenclàtors (*gazetteers*) i bases de dades de diferents temes arqueològics, que han proliferat enormement. De manera que la terminologia s'ha hagut d'adaptar a aquests mitjans.

Dins d'aquesta línia, destaca el programa *Tabula Imperii Romani - Forma Orbis Romani* (TIR-FOR), un projecte de la Unió Acadèmica Internacional que té per objectiu generar el gran mapa de l'Imperi romà, acompanyat de la informació bàsica referent als elements cartografiats.² Es va iniciar als anys vint del segle passat, i les nombroses publicacions que ha generat han estat sempre en paper.³ Però, des de 2014, la Comissió Internacional per a la TIR-FOR va acordar iniciar la digitalització del mapa. Això va representar un gran esforç de treball en equip i de sistemàtica per aconseguir la unificació de criteris, entre els quals els terminològics, i el seu abast dins del programa. El treball es va fer amb la intervenció —a més de la Comissió de Catalunya— de Bèlgica, Itàlia, França, Romania,

Hongria i Polònia, als quals en els darrers temps s'han incorporat Grècia i Tunísia.

La Comissió catalana per a la TIR-FOR també ha liderat la generació de l'aplicació informàtica en línia amb què s'ha començat a treballar en el projecte, i que està encara en procés de construcció, ampliació i millora. Així doncs, actualment es disposa ja d'una aplicació que permet la introducció de les dades, tant de la TIR (el gran mapa general de l'Imperi romà) com de la FOR (el mapa detallat d'alguns espais més ben treballats de l'Imperi romà), dels jaciments, topònims i elements cartogràfics que apareixen al mapa. Inclouen dades sobre la identificació del jaciment o topònim, el nivell de coneixement, elements geogràfics (especialment les coordenades de punts, línies o àrees), cronologia, classificació (sobretot la tipologia a què correspon el jaciment i els elements que el componen), les fonts antigues (literàries, numismàtiques, epigràfiques i iconogràfiques), la bibliografia i un text explicatiu. També s'hi poden afegir imatges i enllaços. Tot plegat s'anirà desenvolupant amb la connexió a programes de SIG.

L'anglès és la llengua que utilitzen les nombroses bases de dades i els nomenclàtors (*gazetteers*) que s'han anat creant dins el món de l'arqueologia, que solen ser accessibles a Internet i amb les quals s'enllacen els jaciments i topònims del mapa TIR-FOR.

A partir de l'aplicació de gestió, s'ha creat també un portal web públic que mostra les dades filtrades, on es poden consultar els mapes que es generen a partir de la informació de l'aplicació. Com en els mapes interactius, els usuaris poden tenir la informació sobre els

jaciments que existeixen en cada àrea geogràfica, amb els recursos corresponents. L'anglès és la llengua que utilitza la web pública de la TIR-FOR.⁴

Ara bé, el treball intern de la Comissió catalana de la TIR-FOR es fa en català. La terminologia usada és la pròpia de la informàtica i dels SIG, dins l'àmbit del català. De manera que la feina que s'ha fet ha permès precisar força sobre les equivalències entre la terminologia arqueològica anglesa i la catalana. Els termes que es fan servir són fonamentalment els de l'arqueologia del món romà. Es cartografien els jaciments arqueològics, els topònims geogràfics, les divisions administratives, les ètnies antigues i la xarxa viària. Respecte als jaciments arqueològics, s'ha fet la feina de recollir tots els termes necessaris per a la classificació de les diferents categories possibles, dins de tot l'Imperi romà. Per a certs termes s'usa el llatí, que ja funciona d'una manera clara i comuna a tots els països. Però en molts casos no és així i s'utilitza la terminologia arqueològica, de la qual ja existeix una normalització dins del TERMCAT. Els topò-

nims geogràfics que es cartografien són els que apareixen a les fonts antigues (fonts literàries, numismàtiques i epigràfiques). Les divisions administratives i les ètnies antigues també són les que coneixem a partir de les fonts antigues. Tenim informació sobre els noms de les vies per mitjà de les fonts i dels mil·liaris.⁵

Tot plegat es classifica també per etapes històriques, amb la finalitat de poder generar mapes a través dels dotze segles de romanitat, en una veritable visió evolutiva o de llarga durada. La terminologia emprada en el camp cronològic és la pròpia de les diferents fases evolutives de la història de Roma.

En conclusió, la terminologia catalana que s'usa actualment en l'àmbit de la cartografia de l'antiguitat és la de la cartografia digital i la de l'arqueologia. No hi ha dubte que la generació de bases de dades i mapes digitals ha obligat a una reflexió profunda sobre l'abast i precisions dels termes que es fan servir d'una manera habitual i que bàsicament estan recollits al TERMCAT. ✿

Notes

1. Aquest article s'ha escrit dins del projecte d'R+D «Conventus Tarraconensis: una nueva perspectiva arqueológica de redes de vías, ciudades y villas. Un prototipo para la TIR-FOR online» (referència HAR2015-69655-P).
2. A Catalunya, està impulsat per l'Institut d'Estudis Catalans i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, i liderat per Josep Guittart i Duran.
3. Actualment s'han publicat els mapes de gairebé tots els països europeus que varen pertànyer a l'Imperi romà, així com alguns fulls del nord d'Àfrica i menys del Pròxim Orient.
4. <https://tir-for.iec.cat>
5. Les pedres que es posaven al costat de les vies, amb la inscripció de les milles recorregudes i sovint també amb la data d'inauguració o reparació de l'obra, així com de l'emperador que la va fer.

Recursos terminològics sobre geografia*

- CUCURELLA, Santiago (1990). *Iniciació al vocabulari de la geografia*. Barcelona: Distrimapas-Telstar.
- Diccionari de terminologia SIG. Barcelona: Marcombo: Institut Cartogràfic de Catalunya, 2007.
- Diccionaris cartogràfics [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2015-2018. <www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/197> [Consulta: 7 maig 2018]
- DOMINGO i FRANÇÀS, Carles (1997). *Els noms de les formes del relleu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Cartogràfic de Catalunya.
- ESPINÀS, Josep. M.; CASASSAS i SIMÓ, Lluís (1982). *Bellesa geogràfica de Catalunya: amb un glossari geogràfic*. Barcelona: AEDOS.
- FRA PALEO, Urbano (2011). *Diccionari terminològic de fotogrametria*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: Enciclopèdia Catalana.
- LLASAT, Carme; LLASAT, Montse (2009). *Diccionari de riscos naturals* [en línia]. Barcelona: Universitat de Barcelona. Serveis Lingüístics. <www.ub.edu/sl/diccionaris/riscosnaturals> [Consulta: 7 maig 2018]
- Lexique panlatin de la géomatique = Lèxic panllatí de geomàtica = Léxico panlatino de geomática = Léxico panlatino de xeomática = Lessico panlatino della geomatica = Léxico panlatino de geomática = Pan-Latin geomatics lexicon. Quebec: Office québécois de la langue française, 2007. <https://www.oqlf.gouv.qc.ca/ressources/bibliotheque/dictionnaires/terminologie_geomatique_panl/geomatique.pdf> [Consulta: 7 maig 2018]
- NUNES, Joan (2012). *Diccionari terminològic de sistemes d'informació geogràfica*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: Enciclopèdia Catalana.
- ORDINAS i GARAU, Antoni (2001). *Geografia i toponímia a les Illes Balears: La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Mallorca: Moll.
- PONS FERNÁNDEZ, Xavier; ARCALÍS PLANAS, Anna (2012). *Diccionari terminològic de teledetecció*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: Enciclopèdia Catalana.
- PORTA i CASANELLAS, Jaume [et al.] (1989). *Lèxic de la ciència del sol: Català, castellà, francès, anglès*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya. Servei de Llengües i Terminologia. També disponible en línia a: <www.upc.edu/slt/ca/terminologia-upc/vocabularis/ciencia-sol.pdf/view> [Consulta: 7 maig 2018]
- PORTA i CASANELLAS, Jaume; POCH i CLARET, Rosa M. (2010). *Vocabulari multilingüe de la ciència del sol* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<http://cit.iec.cat/VMCS>> [Consulta: 7 maig 2018]
- PORTA i CASANELLAS, Jaume (dir) (2014-). *Diccionari multilingüe de la ciència del sol* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. <<http://cit.iec.cat/DMCSC>> [Consulta: 7 maig 2018]
- RABELLA i VIVES, Josep M.; PANAREDA i CLOPÈS, Josep M.; RAMAZZINI i GOBBO, Graziana (2011). *Diccionari terminològic de cartografia*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya: Enciclopèdia Catalana.
- RIBA i ARDERIU, Oriol [et al.] (1980). *Geografia física dels Països Catalans: Principat de Catalunya, País Valencià, Illes Balears*. 3a ed. Barcelona: Ketres.
- ROSSELLÓ, Vicenç M.; PANAREDA, Josep M.; PÉREZ CUEVA, Alexandre J. (1994). *Manual de geografia física*. València: Universitat de València.
- SALLARÈS, Joan (1959). *Primer diccionari català d'excursionisme: I dels seus vocables afins de geografia, ciències naturals i de la vida del camp*. Barcelona: Dalmau i Jover.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS. SERVEI LINGÜÍSTIC. GABINET DE TERMINOLOGIA (2007). *Estudis de Geografia: Sistemes d'informació geogràfica* [material gràfic]. [Palma]: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura. <http://slg.uib.cat/digitalAssets/149/149374_geografia.pdf> [Consulta: 7 maig 2018]

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (2011). *Diccionari de geografia física* [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia. <www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/124> [Consulta: 7 maig 2018]

VILA I COMAPOSADA, Marc-Aureli (1998). *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans. També disponible en línia a: <<http://cit.iec.cat/ATGC>> [Consulta: 7 maig 2018]

Barcelona, 7 de maig de 2018

* Bibliografia recopilada per Mariona Torras, documentalista del TERMCAT, Centre de Terminologia.

El refrany

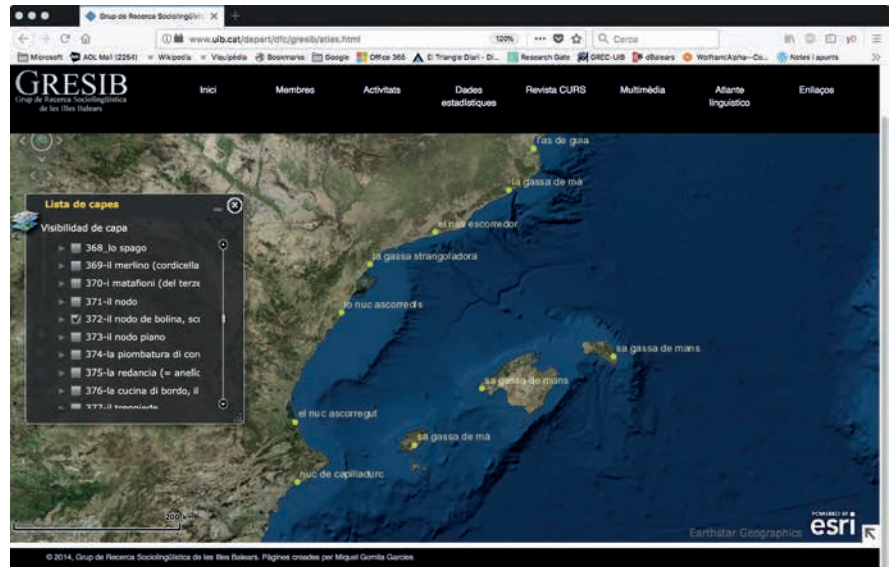
Bon camí
sempre és drecera

Font: Paremiologia catalana. www.dites.cat

L'Atles lingüístic mariner de Francesc de B. Moll

Entre 1966 i 1970, Francesc de B. Moll va complir el seu compromís amb l'empresa de l'Atlante linguistico mediterraneo i va completar les enquestes que li corresponien d'aquest projecte: les que s'havien de fer a les localitats catalanes dins l'Estat espanyol triades pel comitè organitzador. Eren aquestes: l'Escala, Blanes, Vilanova i la Geltrú, l'Ametlla, Peníscola, Cullera, la Vila Joiosa, Eivissa, el Port d'Andratx i Maó. Unes altres dues poblacions catalanes quedaven per a enquestadors no espanyols: de Banyuls se n'encarregà el montpellerenc Louis Michel, i de l'Alguer, Oronzo Parlàngeli, pullès, aleshores professor a la Universitat de Bari. Francesc de B. Moll guardà una còpia de les enquestes i n'envià una altra a la Fundació Cini de Venècia, la institució que patrocinava aquesta gran recerca. La intenció era fer un gran atlas de la terminologia marinera de tota la Mediterrània i la mar Negra, però aquest atlas no s'arribà a realitzar i les enquestes quedaren arxivades a la Fundació Cini, on podien ser consultades per qui volgués, sense, però, ser publicades de moment. Moll, amb la còpia que es va quedar de les enquestes, va fer unes llistes semiortografiades de les respostes de cada població; qualcuna, fins i tot mecanografiada, però la majoria manuscrites. No sabem què volia fer amb aquestes llistes, però la realitat és que varen quedar inèdites, com tot el material de l'atles, i guardades al seu arxiu, d'on les vaig rescatar fa uns anys amb la intenció de dar-les a conèixer i amb les quals hem confeccionat aquest Atlas. Les llistes de totes les localitats no són completes, sinó que hi ha localitats amb més informació que d'altres, però,

cinquanta anys després de feta la recollida, tenen un gran interès per al coneixement del nostre vocabulari mariner, perquè els entrevistats varen ser persones implicades en la feina a la mar, mariners i pescadors autòctons, poc influïts encara per la llengua dominant castellana, bons coneixedors dels termes propis. Avui en dia, amb tantes d'innovacions tecnològiques i els oficis marins majoritàriament exercits per persones arribades de fora (moltes fins i tot d'àrees lingüístiques no romàniques), bona part del fons lèxic tradicional ha caigut en desús i és desconegut pels qui treballen en aquest àmbit; un gran nombre de termes relatius a navegació i pesca en l'actualitat els podríem recollir amb molta de dificultat (o simplement no els recolliríem), i fins i tot amb els noms dels peixos i altres animals marins, que no han canviat, trobaríem problemes per arreplegar-los, perquè les denominacions oficials en castellà (convertides en les comercials per antonomàsia)

s'han imposat entre els nous pescadors i mariners. L'Atles, doncs, és una font important de lèxic especialitzat relacionat amb la mar i les feines que s'hi fan; un lèxic, tanmateix, que no pot ser pres com a referència inequívoca sense un estudi que l'avalí o, en qualche cas, el descarti. Per a la transcripció dels documents de Moll vàrem comptar amb la col·laboració de dues exalumnes becades (Maria Salvà i Rosa Cantallops), i la materialització concreta de l'Atles, en versió informàtica, ha anat a càrrec del Servei de Sistemes d'Informació Geogràfica i Teledetecció de la Universitat de les Illes Balears, dirigit pel doctor Maurici Ruiz. Es pot consultar, i conèixer-ne els principals detalls històrics, en aquesta adreça: <http://gresib.uib.cat/Projectes-de-recerca/Variacio/Atles-linguistic/>

JAUME CORBERA POU
Universitat de les Illes Balears

Crònica de la XIV Jornada de la SCATERM

La XIV Jornada de la SCATERM, que duia per títol «La terminologia de la Gramàtica», va tenir lloc el dia 14 de desembre de 2017 a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Aprofitant l'aparició recent de la *Gramàtica general de la llengua catalana*, el mes de novembre del 2016, la Societat Catalana de Terminologia va voler dedicar la Jornada del 2017 al lèxic de la gramàtica. Concretament, l'objectiu que es va marcar va ser reunir els especialistes en terminologia, gramàtica, lingüística i ense-

nyament perquè analitzessin, des de les seves respectives disciplines d'estudi, la terminologia que s'ha usat a l'hora de vehicular el coneixement gramatical.

Mila Segarra, membre de la Secció Filològica de l'IEC, va ser l'encarregada d'inaugurar l'acte i va destacar la rellevància del tema de la jornada en el marc de la llengua catalana. La inauguració va cloure amb les paraules de benvinguda i agraïment de Miquel-Àngel Sánchez Ferriz, president de la SCATERM,

als assistents que omplien la Sala Prat de la Riba de l'IEC.

La Jornada es va iniciar amb una ronda de ponències que tractaven tres temes concrets en relació amb la terminologia de la gramàtica: Aina Labèrnia va comprovar si la terminologia usada per Fabra ara fa gairebé 100 anys en la seva gramàtica continua vigent en els nostres dies en la Gramàtica actual; Mercè Lorente va analitzar si al darrere de la terminologia utilitzada en la nova Gramàtica es pot detectar una determinada ideologia gramatical; finalment, Anna Camps va oferir una mirada des de l'ensenyament i va discutir si la terminologia gramatical és adequada per a l'escola.

Es va cloure la Jornada amb la conferència de Maria Josep Cuenca: «La terminologia gramatical: de la GIEC a la GEIEC». Cuenca va explicar la gènesi de la futura Gramàtica essencial de l'IEC (GEIEC), que tindrà el mateix contingut que la Gramàtica (GIEC), però estarà presentat de maneres diferents. Pel que fa a la terminologia, la GEIEC incorporarà un glossari que representa una simplificació terminològica respecte de la GIEC, ja que s'han suprimit alguns termes i se n'han transformat uns altres per facilitar-ne la comprensió.

En definitiva, la XIV Jornada de la SCATERM va constituir un fòrum de debat i anàlisi constructius sobre la gramàtica catalana i la seva terminologia. I s'hi va evidenciar la necessitat d'una tasca terminològica i divulgativa a l'hora de transmetre el coneixement gramatical.

Podeu veure el vídeo de la XIV Jornada de la SCATERM fent clic aquí: https://www.youtube.com/watch?v=Ow9ontSrx_M

Font: Arxíu SCATERM

Font: Arxíu SCATERM

SOCIETAT CATALANA DE
TERMINOLOGIA (SCATERM)

Pau Vila

(1881-1980)

Marc-Aureli Vila

(1908-2001)

A propòsit de Pau Vila (1881-1980) i de Marc-Aureli Vila (1908-2001). La geografia com a construcció d'un «llenguatge del món»

JOAN TORT I DONADA
Universitat de Barcelona

TERMINÀLIA 17 (2018): 53-56 · DOI: 10.2436/20.2503.01.121
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)
<http://terminalia.iec.cat>

En la història de la geografia catalana, els noms de Pau Vila i de Marc-Aureli Vila conformen un tàndem particular. Parlem de dues persones intrínsecament properes —pare i fill— que van compartir dilatats períodes de les seves respectives trajectòries vitals, repartides entre Catalunya i Amèrica, per raó de l'exili. I que, a desgrat d'uns perfils professionals en molts sentits diferenciats, van dedicar una part molt significativa de les seves vides al conreu de la ciència geogràfica. Un aspecte que per si sol mereix la nostra atenció, ja que, tant per una part com per l'altra, avui podem considerar que les seves contribucions a la geografia catalana —sobretot en termes d'adopció d'un llenguatge geogràfic— va ser especialment rellevant. Això sí: des d'unes perspectives personals i des d'una concepció de la disciplina geogràfica força diferents.

Feta la consideració anterior, ens afanyarem a dir que no és ni fàcil ni senzill proposar, en el marc d'un article breu, una anàlisi en paral·lel de la contribució dels Vila, pare i fill, a la terminologia geogràfica. Les seves obres respectives, tot i que sovint estan directament relacionades amb els noms, els conceptes i el lèxic geogràfics (d'una manera general en l'obra de Pau Vila; en el cas de Marc-Aureli, hauríem de fer referència, sobretot, a les obres esmentades a la bibliografia), no són comparables a la pràctica perquè es corresponen amb dues línies de treball i dues orientacions ben diferents. En relació amb Pau Vila, convé no

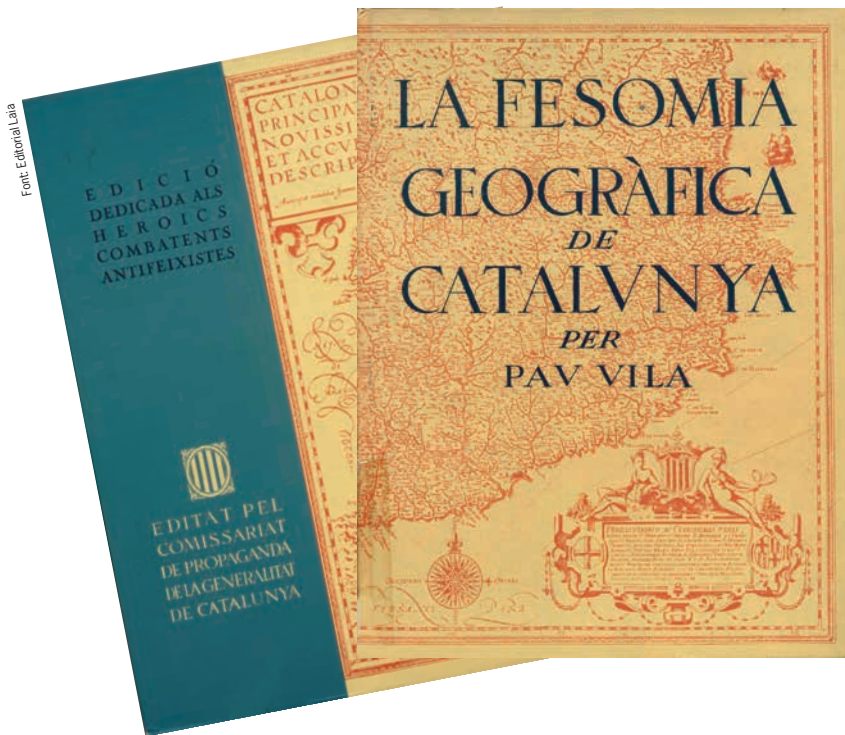
Pau Vila

Marc-Aureli Vila

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

perdre de vista que hi ha un factor clau previ a la seva dedicació a la geografia: la seva profunda motivació com a mestre, que el porta a desenvolupar una destacada trajectòria en el món de la pedagogia i de l'ensenyament ja abans del 1920. A partir d'aquesta data, entrarà de forma progressivament intensa i irreversible en el camp de la geografia. En el cas de Marc-Aureli Vila, els antecedents són tots uns altres, com tindrem ocasió de veure més endavant.

Pau Vila i Dinarès, nascut a Sabadell el 1881 i traspassat a Barcelona el 1980 —per només deu mesos no assolí la fita dels cent anys—, és considerat, de fet, el fundador de la geografia catalana moderna. Una condició que s'ha d'entendre dins el context d'un desenvolupament acadèmic relativament tardà de la ciència geogràfica. I, també, tenint en compte les particulars circumstàncies personals i familiars que concorren en el nostre personatge. De família treballadora, i ell mateix ocupat en el sector tèxtil des de ben petit, tingué una formació essencialment autodidacta. El 1902 ja era mestre de l'ateneu obrer de Badalona i el 1905 fundava a Barcelona l'Escola Horaciana, de la qual va ser mestre i director fins al 1912. Continuà la seva formació docent a Ginebra i, entre 1915 i el 1918, el trobem dirigint una institució escolar rellevant: el Gimnasio Moderno de Bogotà. Va ser en tornar d'Amèrica, com assenyalen alguns dels estudiosos de l'autor (Casasas, 1979; Nel-lo, 1984), quan Vila decidí dedicar-se a la geografia, seguint el consell, curiosament, d'un pedagog: Alexandre Galí. Fou el punt de partida d'una trajectòria que va acabar tenint la màxima transcendència: al llarg dels anys vint i trenta del segle XX —amb una activitat creixent i imparable, vinculada tant a la

recerca com a la divulgació i l'ensenyament de la geografia a diferents nivells— acaba-rà capgirant la concepció que fins aleshores s'havia tingut d'aquesta disciplina a casa nostra. És significatiu notar, en aquest punt, que Pau Vila parteix d'una concepció molt simple, però a la vegada molt potent, del coneixement geogràfic; podríem dir que es tracta fonamentalment de la construcció d'un «llenguatge del món». Ell mateix ho resumia d'una manera particularment clara i expressiva, a criteri nostre, en un breu paràgraf de la seva biografia oral (Rovira, 1989): «El geògraf és un home que veu les coses i les descriu, i ho ha de fer d'una manera que sigui entenedora i estimulante. Res més.»

Hem d'assenyalar Alexandre Galí, en qual-sevol cas, com la persona que, a l'època de Vila, va veure amb més claredat que hi havia una necessitat preemptòria de donar cos i impulsar amb força els estudis geogràfics a Catalunya. El 1919 havia mort, molt jove, Joan Palau Vera, destacat pedagog que havia

escrit també diversos llibres de geografia. I Pau Vila, en aquell context, esdevenia la persona idònia per tirar endavant la tasca que era imprescindible dur a terme. El mateix Galí hi reflexionava, uns anys després (Galí, 1975; el text original és de 1935), amb motiu de la publicació del *Resum de geografia de Catalunya* —una de les obres que havien permès donar a conèixer al gran públic la dimensió geogràfica de Pau Vila. El context i les circumstàncies que hem apuntat hi queden, segons el nostre parer, nítidament reflectits:

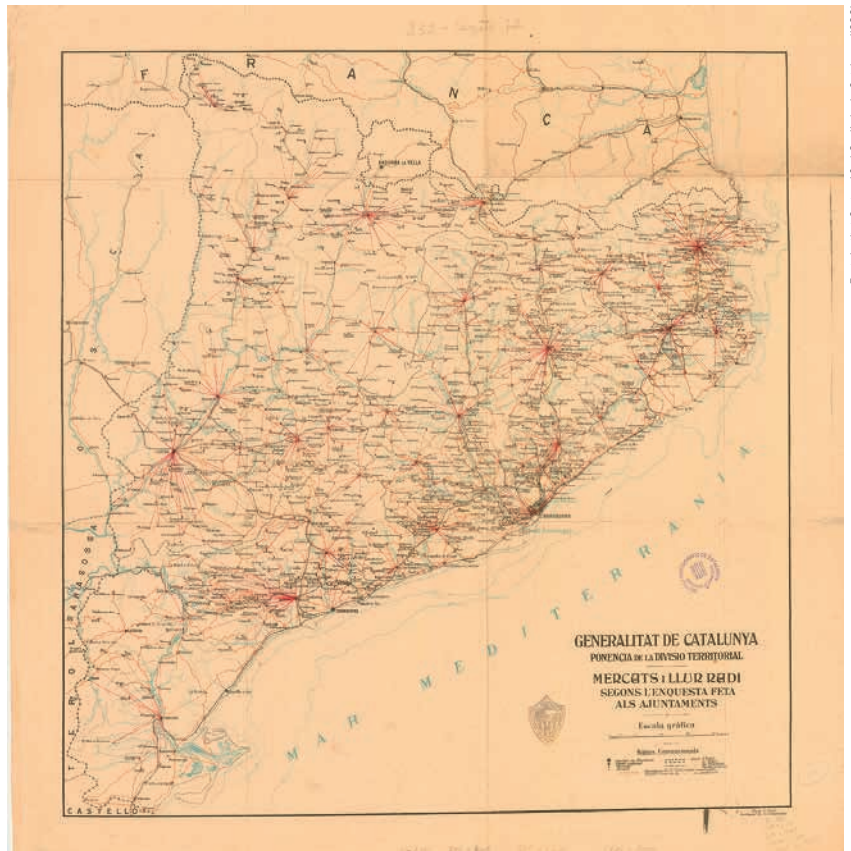
Però una altra causa més profunda donava volada al moviment iniciat pels nostres pedagogs: la indigència de l'ensenyament de la geografia i de la ciència geogràfica a casa nostra. ¿A qui podríem assenyalar com a geògraf en les nostres establiments oficials d'ensenyament? Fora de l'obra d'en Miquel Santaló a la Normal de Girona, s'ha pogut parlar de ningú més als Instituts, a les Normals o a les Universitats? [...] Teníem i tenim geòlegs, naturalistes, un gran meteoròleg, però no geògrafs. En ordre a la geografia ens mancava tot: els homes, i amb els homes, la informació, l'instrumental més important que són els mapes i, el que és més greu, el concepte de la geografia completament evolucionat des de més d'un segle a tot arreu del món.

Però, més enllà del context, ens interessa la reflexió que Galí (1975) porta a terme més endavant. Concretament, la valoració que fa al voltant de la naturalesa de la ciència que posa en marxa Vila. És aquí on descobrim, amb claredat, les premisses de la construcció de la geografia com a «llenguatge del món» a què ens referíem abans:

Hi havia, doncs, un problema previ a resoldre: constituir al nostre país la geografia com a ciència, donant forma ensem a la Geografia de Catalunya, impossible de resoldre sense una ciència geogràfica. [...] Avui la situació és molt diferent de vint anys enrere [...]; per causes diverses tenim ja notables creadors de la geografia [...]. Com s'ha produït el fenomen? ¿De quina manera Pau Vila, sense cap antecedent, a part de les intuïcions de Palau Vera, ha pogut endevinar el seu camí i arribar a capgirar entre nosaltres la visió de la geografia? No teníem mètode, no teníem lèxic, no teníem cap dels elements a base dels quals crear una ciència, i avui tot això ha entrat en camí d'un assoliment definitiu. [...] I no podem fer el retret que Pau Vila i algun dels seus companys més destacats no hagi passat per la universitat. [...] Emmotllats en la pseudociència d'una universitat anquilosada, no hauríem tingut geografia, puix la gran tragèdia nostra és [...] que les institucions de formació hagin hagut de desvetllar la temença que poguessin ésser instruments d'ofegament d'iniciatives o de mutilació de capacitats.

L'atenció pel llenguatge geogràfic —i per la connexió dels noms amb els llocs— es fa també particularment visible als treballs de Pau Vila sobre la divisió comarcal, que representen una de les seves grans fites com a geògraf. Aquestes fites, doncs, comencen el 1926 amb la publicació de la seva monografia sobre la Cerdanya i culminen amb la divisió territorial del 1936, de la qual podríem dir que Pau Vila va ser el «director tècnic». Aquí l'atenció pel llenguatge —concretada no només en una alta exigència lingüística pel que fa al discurs, sinó també en l'afany de precisió i d'exactitud en l'ús dels noms, siguin conceptes del lèxic comú o topònims— hi és palesa des del primer moment fins a l'últim. Vegem-ho, a tall d'exemple, en un fragment extret d'un dels seus treballs clau sobre el tema, *Per una solució del problema comarcal*, publicat inicialment el 1930 (i reproduït a Vila, 1979a), en el qual el nostre autor es pregunta sobre el valor i sobre l'origen dels noms comarcals en vista de la inconsistència i la dispersió que presentaven les denominacions territorials històriques en el moment de fer-ne una primera sistematització:

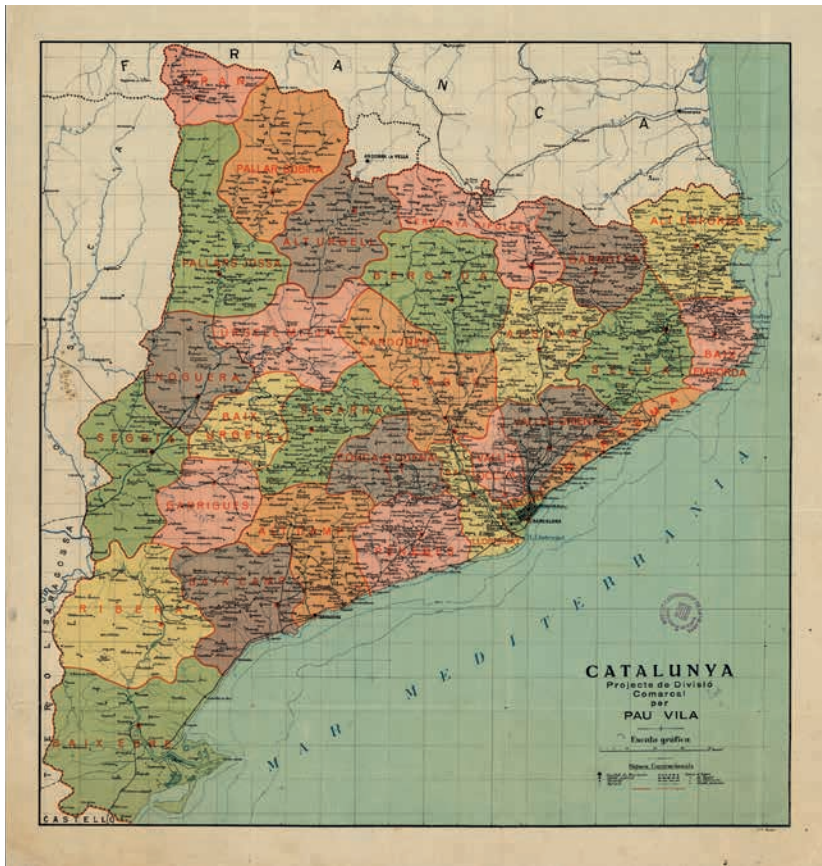
En arribar a aquesta conclusió hom es pregunta amb un cert astorament: què en queda de les comarques? [...] Què representen els noms comarcals? Si fem una tria de les 145

Mercats i llur radi segons l'enquesta feta als ajuntaments

denominacions aplicades a comarques que hem apuntat i en separem les repeticions i les de contrades poc extenses o no gaire individualitzades [...] trobarem que la nomenclatura comarcal es redueix a una trentena de noms, els més vius entre el poble, els més usats pels autors, com Empordà, Selva, Vallès, Penedès, Berguedà, Camp, Urgell, Pallars i altres. [...] Malgrat les nostres incertituds i desorientacions en la identificació de les comarques, aquests noms seleccionats són l'exponent de la realitat comarcal. En el cas de les comarques hom pot afirmar que «el nom fa la cosa».

La dedicació de Pau Vila al nomenclàtor geogràfic té un reflex de primer ordre als articles que va publicar durant els anys vint i trenta a la premsa sobre temes de toponímia. Es troben recollits en una obra de recopilació posterior (Vila, 1979c), organitzada en cinc capítols. El títol d'aquests capítols és prou eloqüent de la seva orientació i dels temes i els problemes als quals l'autor posa atenció: «Sobre la denominació de les comarques», «Els noms dels pobles», «Les variacions toponímiques municipals de 1936-1937», «El desgavell toponomàstic del mapa espanyol de Catalunya» i «El valor de la toponímia urbana». Més expressius són, sovint, els mateixos títols dels articles. En donem alguns exemples: «Vilanova: és o no és del Penedès?», «Maresme o Costa de Llevant?», «Caldetes o Caldes

Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (IGC)

Catalunya: projecte de divisió comarcal per Pau Vila

d'Estrac?». Tanmateix, és als mateixos textos on descobrim la mesura del compromís de Vila amb els noms geogràfics i amb la defensa de la seva integritat —a la manera d'una exigència ètica. Vegem-ho al fragment següent, que forma part d'un dels articles del capítol sobre el valor de la toponímia urbana:

Viles i ciutats tenen en llur nomenclatura vial, a part de noms d'imposició anecdòtica, un tresor filològic, de valor històric, topogràfic o urbanístic que cal respectar. [...] S'imposa una revisió general dels noms dels carrers de tot Catalunya per a treure'n les denominacions insubstancials o ridícules imposades [...]; amb aquesta revisió hom pot restituir els noms tradicionals conservats pel poble, amb la qual cosa donarem una prova de cultura i d'amor al passat de la terra.

L'aportació de Pau Vila en tot allò que fa referència al llenguatge geogràfic té, en qualsevol cas, una dimensió que apropa molt el nostre personatge a la tasca dels grans lingüistes catalans contemporanis seus. D'una manera particular voldríem assenyalar el cas de Joan Coromines. Sobretot, per una circumstància que hem tingut ocasió d'analitzar amb detall: la rellevància que l'observació geogràfica té en molts dels seus estudis específicament etimològics (Tort, 2007). Joan Coromines, que va tractar de prop Vila durant els

anys trenta, amb motiu dels treballs de recollida de topònims iniciats per Josep Maria de Casacuberta a l'Oficina d'Onomàstica i, sobretot, amb motiu de la revisió de la llista dels noms oficials dels municipis de Catalunya, relatava en un article dels anys setanta (Coromines, 1975) l'admiració que li mereixien els mètodes d'enquesta de Pau Vila; concretament, la seva manera de preguntar i d'adreçar-se a la gent:

Va ser al costat d'ell com, jove lingüista, orgullós d'una tècnica diferent d'aquella en la qual excel·lia el meu indulgent i sapientíssim company de caminades, vaig adonar-me plenament, per primera vegada, de com el saber lingüístic i geogràfic es presentaven mútuament en concurs preciosos en la indagació del passat lingüístic emmagatzemat en aquest immens repertori de la nostra toponímia, el més antic dels nostres arxius.

Passem a continuació a referir-nos, d'una manera específica, a l'altre autor considerat en el nostre article. Marc-Aureli Vila va néixer a Barcelona el 1908 i hi va morir el 2001. Llicenciat en dret per la Universitat de Barcelona el 1934, portà a terme una tasca rellevant en diferents camps —política, cultura, geografia—, marcada pel parèntesi d'un exili, primer a Colòmbia i després a Veneçuela, que es va allargar fins al 1978 (el seu pare havia retornat el 1967). En ocasió d'una llarga

conversa que vam tenir amb ell el novembre de 1996 i que va ser la base d'un text publicat posteriorment en forma d'entrevista (Tort i Tobaruela, 1997), ens explica que la seva dedicació a la geografia va començar a Venèçuela, amb motiu dels viatges que feia pel país preparant treballs per a la Corporación Venezolana de Fomento. I va ser així com va anar entrant progressivament en aquest camp fins al punt d'esdevenir la seva activitat principal: com a docent i com a escriptor.

La meua vida i la geografia [...] van per camins paral·lels. Vaig tenir la sort de ser fill d'en Pau Vila. Ell era un llibre obert, i em va fer estimar la geografia. De fet, vèiem aquest camp d'una forma diferent. No contrària, sinó complementària. Per a ell la geografia estava lligada a la pedagogia. I, a partir d'aquí, aprofundí en les arrels comunes de l'una i l'altra prenent l'home i la natura com a referents. Jo, en canvi, he treballat més aviat en la línia d'una geografia entesa com a «eina», donant-li un enfocament pràctic. Sobretot, en el sentit de ser un coneixement que obri camí i orienti la resta de disciplines relacionades amb el territori. És així com ho veig. I sempre he donat, i continuo donant, en la meua concepció de la geografia, una gran importància a la geohistòria.

La seva extensa bibliografia ha estat recopilada per Montserrat Galera, que prèviament havia dut a terme una recopilació semblant relativa al seu pare (Galera, 1975 i 2002). En destaquem, en relació amb la terminologia i amb el lèxic geogràfic, tres obres centrades en el país americà on va residir durant més temps: el *Nomenclátor geohistórico de Venezuela (1498-1810)*, el *Vocabulario geográfico de Venezuela* i el *Diccionario de tierras y aguas de Venezuela*. A Catalunya, el seu treball més significatiu dins aquesta línia és *Aportació a la terminologia geogràfica*

catalana. Una obra que l'autor concep com una «primera aproximació» al lèxic geogràfic català, tot combinant els mots d'origen culte o tècnic amb els d'origen popular. La publica el 1998, però, de fet, com explica Joan Vilà i Valentí al pròleg, és fruit d'una tasca d'anàlisi prèvia d'obres de geografia i de treballs cartogràfics que es remunta molts anys enrere, i que l'autor, finalment, acaba enllestit un cop instal·lat de nou a Catalunya.

No voldríem cloure aquest article sense una reflexió de síntesi que, d'alguna manera, ens permeti subratllar una qüestió que creiem important i que pensem que ha quedat palesa en l'assaig d'aproximació als dos geògrafs que hem dut a terme. Es tracta del tret que permet individualitzar la geografia com a coneixement obert i plural, múltiple i polivalent: la qualitat que ens permet defensar, en definitiva, que la geografia és, essencialment, un «llenguatge del món». Una qualitat que fa que difícilment pugui ser un coneixement sempre objectivable i mesurable. Des d'una concepció de la geografia com a «coneixement obert» sobre el món, totes les geografies són dignes de ser considerades, encara que puguin semblar diferents en una primera mirada. Les paraules de Marc-Aureli Vila que transcrivim a continuació, a propòsit de la raó de ser de la geografia, i que podrien haver estat perfectament subscrietes pel seu pare, ens semblen una eloqüent confirmació d'això que acabem d'esmentar: «El punt de partida és simple: a cada lloc on vas t'has de situar i has de saber el que necessites. T'has d'oblidar de la resta i centrar-te en el context i el nou entorn geogràfic on ets; l'enfocament sortirà per si sol a partir d'aquesta premissa. Si tens esperit geogràfic, t'adaptaràs allà on vagis. La geografia té l'avantatge de preguntar-se arreu i en tot moment sobre el perquè de les coses. Convindria que, a l'ensenyament, se'n subratllés aquesta particular qualitat.» ✿

Bibliografia

- CASASSAS, Lluís (1979). «Pau Vila en l'evolució de la geografia catalana». A: VILA, Pau. *Selecció d'escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 5-24.
- CASASSAS, Lluís (1991). «Marc Aureli Vila i Comaposada, un geògraf que tornà de lluny». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 25 (març), p. 43-45.
- COROMINES, Joan (1975). «L'origen dels noms de Gistau, d'Odèn i d'altres noms de lloc catalans i aragonesos connexos». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 243-258.
- GALERA, Montserrat (1975). «Bibliografia de Pau Vila». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 65-85.
- GALERA, Montserrat (2002). «Biobibliografia raonada de Marc-Aureli Vila i Comaposada». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 53-54, p. 9-46.

- GALÍ, Alexandre (1975). «A propòsit del Resum de Geografia de Catalunya». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 45-47. (Primera edició a *Butlletí dels Mestres*, 1935)
- IGLÉSIES, Josep (1981). *Pau Vila*. Barcelona: Dalmau.
- LLUCH, Enric (1979). «Lliçó introductòria sobre Pau Vila i Dinarès. Breu cronologia biogràfica». A: UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA. *Pau Vila i Dinarès, Josep Ferrater Mora: Doctors honoris causa*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- NEL-LO, Oriol (1984). «El lloc de “La Cerdanya” en l’obra de Pau Vila i en l’evolució dels estudis geogràfics a Catalunya». A: VILA, Pau. *La Cerdanya*. [Reedició de l’original de 1929] Barcelona: Empúries, p. 7-14.
- ROVIRA, Bru (1989). *Pau Vila: He viscut!: Biografia oral*. Barcelona: La Campana.
- SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1975). *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc-Martín.
- SOLÉ SABARÍS, Lluís (1980). «Pau Vila, l’home». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. A: *Pau Vila, adéu al mestre*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans.
- TORT, Joan (1990). «Pau Vila i Dinarès (1881-1980). La dimensió cívica i humanista d’una trajectòria exemplar». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 23 (setembre), p. 73-81.
- TORT, Joan (2003). «Una estratègia per a la geografia». A: VILA, Pau. *Resum de geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans, p. XVII-XXVI.
- TORT, Joan (2004). *Pau Vila: L’esperit de la terra*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- TORT, Joan (2007). «Per a una interpretació geogràfica de l’obra etimològica de Joan Coromines». A: CASANOVA, Emili; TERRADO, Xavier. *Studia in honorem Joan Coromines*. Lleida: Pagès Editors, p. 263-287.
- TORT, Joan (2008). «Tot evocant Marc-Aureli Vila, el geògraf que vingué de lluny». *Revista de Catalunya*, núm. 243, p. 41-60.
- TORT, Joan; TOBARUELA, Pere (1997). «La geografia com a eina de futur. Parlant amb Marc-Aureli Vila». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 44 (setembre), p. 123-133.
- VILA, Marc-Aureli (1964). *Nomenclátor geohistórico de Venezuela (1498-1810)*. Caracas: Banco Central de Venezuela.
- VILA, Marc-Aureli (1971). *Vocabulario geográfico de Venezuela*. Caracas: Corporación Venezolana de Fomento.
- VILA, Marc-Aureli (1976). *Diccionario de tierras y aguas de Venezuela*. Caracas: Ministeri d’Obres Públiques. Direcció de Cartografia Nacional.
- VILA, Marc-Aureli (1998). *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans.
- VILA, Pau (1926). *La Cerdanya*. Barcelona: Barcino.
- VILA, Pau (1962-1963). *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona: Barcino (2 vol.)
- VILA, Pau (1979a). «Vers la solució del problema comarcal». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 65-120.
- VILA, Pau (1979b). «La divisió territorial de Catalunya de 1936». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 121-197.
- VILA, Pau (1979c). «Qüestions de toponímia». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 289-330.
- VILÀ VALENTÍ, Joan (1981). «El camí de Pau Vila cap a la geografia». *Revista de Geografia*, XV, p. 5-23.

Publicacions de la Societat Catalana de Terminologia

- * Revista *TERMINÀLIA*. Té periodicitat semestral i constitueix l'instrument de divulgació científica de la SCATERM.
- * *Butlletí de la Societat Catalana de Terminologia*. És una publicació bimestral en línia que s'ha editat regularment des del mes de març de l'any 2007 fins al mes de desembre de l'any 2014. S'adreça especialment als socis de la SCATERM i, en general, a totes les persones que estan interessades en la terminologia.
- * Col·lecció «Memòries de la Societat Catalana de Terminologia». Aplega treballs derivats de les activitats més rellevants organitzades per la SCATERM, especialment les de les jornades i els seminaris anuals:

COROMINA, Eusebi; MESTRES, Josep M. (cur.) (2010). *Aspectes de terminologia, neologia i traducció*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia; Universitat de Vic. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 2)

POTRONY, Lluç; ROMANÍ, Joan Maria (cur.) (2011). *Indexació, terminologia i llenguatge jurídic*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia; Societat Catalana d'Estudis Jurídics. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 3)

SÀNCHEZ FERRIZ, Miquel-Àngel (cur.) (2013). *La terminologia en les ciències de la vida, en la química i en el món educatiu*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 4) [Publicació electrònica]

STRUBELL I TRUETA, Miquel (cur.) (2015). *La terminologia instrumentalitzada*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 5) [Publicació electrònica]

SÀNCHEZ FERRIZ, Miquel-Àngel; MATEU, Rosa (cur.) [en premsa]. *La ciència en català: des del segle XIII fins avui*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Memòries de la Societat Catalana de Terminologia; 6) [Publicació electrònica]

- * Col·lecció «Eines de Terminologia». Aplega els treballs guanyadors del Premi de la Societat Catalana de Terminologia:

GRESA BARBERO, Deva (2016). *Estudi d'implantació terminològica. La gastronomia del Pròxim Orient i el nord d'Àfrica als restaurants de Gràcia i l'Eixample de Barcelona*. Barcelona: Societat Catalana de Terminologia. (Eines de Terminologia; 1) [Publicació electrònica] [Premi de la Societat Catalana de Terminologia 2014]

Podeu consultar el web de la SCATERM per concretar i actualitzar dates i informacions. Pel que fa a l'adquisició de les nostres publicacions podeu consultar el portal de Publicacions de l'IEC.

Normes de presentació d'originals

Llengües. Les propostes d'articles enviades han de ser en català o en anglès. Es poden acceptar també originals en espanyol i en francès.

Formats. Els articles s'han d'enviar en qualsevol format de processador de textos, preferentment MS Word o Open Office. L'arxiu ha d'incloure tot el contingut (títol, autoria, cos de l'article, imatges, taules, bibliografia, annexos, notes, resums i paraules clau) en la distribució prevista.

Extensió màxima. L'extensió màxima del document, incloent-hi imatges, resums i bibliografia, no pot excedir els 7.000 mots.

Tipus de lletra. Per al cos de l'article i la bibliografia, cal fer servir la lletra Times New Roman de 12 punts. Les citacions textuais, si són breus, van inserides en el text i es componen en regular rodona i entre cometes baixes («»); i, si són llargues, van entrades i es componen en regular rodona de la família Times New Roman d'11 punts. Les notes, si n'hi ha, van en Times New Roman de 10 punts.

Apartats. Els títols dels apartats han d'anar numerats (exemple: I, I.I, I.I.I, I.I.2...), amb el mateix cos de lletra, en negreta rodona. La primera línia de cada paràgraf ha d'anar entrada.

Interlineat. A un espai i mig, en tots els casos. Els paràgrafs no se separen amb cap interlineat extra. Cal deixar una línia en blanc entre títol i text i dues línies entre text i títol.

Resums i paraules clau. Cal incloure un resum de l'article en català i un altre en anglès (com a màxim, de setanta paraules cadascun) i una llista de paraules clau en català i en anglès (com a màxim, sis paraules per llengua). Si l'article és en espanyol o en francès també s'ha d'incloure el resum i la llista de paraules clau en la llengua original (i en aquest cas, en què hi ha tres resums, com a màxim de cinquanta paraules cadascun).

Gràfics. El material de suport gràfic (taules, gràfics, esquemes, fotografies, figures) inclòs en l'article s'ha de presentar també en arxius independents separats del text, preferentment en format TIFF o JPEG, i amb una resolució mínima de 300 ppp.

Notes. Com a criteri general, no hi ha d'haver notes. Si no es pot evitar, es poden posar un màxim de vuit notes breus al final del text i una única nota que remeti al títol de l'article, per fer referència a projectes, premis o dedicatòries.

Bibliografia. Les referències bibliogràfiques que hagin de figurar dins el text han d'aparèixer entre parèntesis de la manera següent: (Cognom de l'autor/a, any, p. 000-000).

Al final de l'escrit hi ha d'haver les referències bibliogràfiques completes, ordenades alfabèticament segons els exemples següents. Cal fer-hi constar el nom dels autors desenvolupat i no només la lletra inicial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). *Títol del llibre.*

Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). «Títol del capítol». A: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). *Títol del llibre.* Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial, p. 000-000.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). «Títol de l'article». *Títol de la Revista*, volum de la revista, número de la revista (tal com s'indica en l'original), p. 000-000.

Títol del diccionari (any). Número d'edició. Lloc d'edició: Editorial.

COGNOM, Nom; COGNOM, Nom (any). *Títol [en línia]*. Lloc d'edició: Editorial. [Consulta: dia mes any].

Abreviatures. Per a la bibliografia, cal unificar les abreviatures amb les formes següents (tant si són en singular com en plural): ed. (editor/a o editors/ores), dir. (director/a o directors/ores), coord. (coordinador/a o coordinadors/ores), p. (pàgina o pàgines).

Sigles. Es recomana reduir al màxim l'ús de sigles en el cos de l'article. Quan n'hi hagi, cal assegurar que la primera vegada que hi surtin ho facin acompanyant la forma lèxica desenvolupada. Si s'usen sigles per referir-se a fonts bibliogràfiques, cal indicar-ho també en la bibliografia final.

Autoria. El nom complet de l'autor o autora del treball va a la primera pàgina de l'article, amb indicació de l'adscripció institucional i l'adreça electrònica. El Consell de Redacció lliurarà una còpia anònima de l'article als avaluadors externs. Quan la tramesa sigui acceptada per a la publicació, els autors hauran de lliurar un currículum breu de presentació (150 paraules, per a autoria individual, i, com a màxim, 80 paraules per a autoria col·lectiva) i una fotografia de mida carnet en format JPEG, i amb una resolució mínima de 300 ppp. En el cas de l'autoria col·lectiva, es demana preferiblement una única fotografia que inclogui tots els autors.

Crida d'articles

Els articles, que han de ser originals i inèdits, són avaluats per revisors externs designats pel Consell de Redacció de la revista. En cas que s'accepti la proposta, els autors poden rebre suggeriments de modificació.

Les propostes han de seguir les normes de presentació d'originals de la revista.

Els autors han d'enviar les seves propostes per correu electrònic a terminalia@iec.cat. Alternativament, es poden registrar en el sistema electrònic de gestió de la revista (Open Journal System), a <http://revistes.iec.cat> o a <http://terminalia.iec.cat>, i penjar-hi les trameses.

Per al número 19 (juny 2019)

Tramesa d'articles: fins al 30 de juny de 2018

Resultats de la selecció: fins al 31 de juliol

Versió final: fins al 30 de setembre

Publicació de la revista: juny del 2019

Per al número 20 (desembre 2019)

Tramesa d'articles: fins al 31 de desembre de 2018

Resultats de la selecció: fins al 15 de febrer de 2019

Versió final: fins al 31 de març

Publicació de la revista: desembre del 2019

Per al número 21 (juny 2020)

Tramesa d'articles: fins al 30 de juny de 2019

Resultats de la selecció: fins al 31 de juliol

Versió final: fins al 30 de setembre

Publicació de la revista: juny del 2020

Protecció de dades personals

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) compleix el que estableix el Reglament general de protecció de dades de la Unió Europea (Reglament 2016/679, del 27 d'abril de 2016). De conformitat amb aquesta norma, s'informa que, amb l'acceptació de les normes de publicació, els autors autoritzen que les seves dades personals (nom i cognoms, dades de contacte i dades de filiació) puguin ser publicades en el corresponent volum de *Terminalia*.

Aquestes dades seran incorporades a un tractament que és responsabilitat de l'IEC amb la finalitat de gestionar aquesta publicació. Únicament s'utilitzaran les dades dels autors per a gestionar la publicació de *Terminalia* i no seran cedides a tercers, ni es produiran transferències a tercers països o organitzacions internacionals. Un cop publicades a *Terminalia*, aquestes dades es conservaran com a part del registre històric d'autors. Els autors poden exercir els drets d'accés, rectificació, supressió, oposició, limitació i portabilitat, adreçant-se per escrit a l'Institut d'Estudis Catalans (carreer del Carme, 47, 08001 Barcelona), o bé enviant un correu electrònic a l'adreça dades.personals@iec.cat, en què s'especifiqui de quina publicació es tracta.

